

Aldring med verdighet:
inkluderende design i klær for den eldste generasjonen

Aging with dignity:
inclusive design in clothing for the oldest generation

Masteroppgave i estetiske fag

Mote og Samfunn 2019

Synne Blomli Johnsen

Kandidatnr.: 101

Verdig aldring:

inkluderende design i klær for de eldste

Oslo Met Storbyuniversitet

Fakultet for teknologi, kunst og design

Institutt for estetiske fag

Emnekode MEST5900

Sammendrag

Denne masteroppgaven belyser hvordan ideer og teorier om universell og inkluderende design kan tenkes i forhold til utforming av klær. Utgangspunktet er de eldste i befolkningen som har mer eller mindre funksjonsbegrensninger. Studien er basert på kvalitative intervju med ni informanter som bruker dagsenter for rehabilitering og fysioterapeutisk trening. Alle informantene har mer eller mindre funksjonsbegrensninger som følge av alder i seg selv, eller sykdom i tillegg. Studien konsentrerer seg om informantenes praktiske og sanselige erfaringer med klær.

Vi har alle et forhold til klær, og påkledning, som et daglig ritual. Når man opplever midlertidige eller varige funksjonsbegrensninger, oppstår det nye utfordringer i de daglige klesritualene. Intimgrenser som var der før, vil flyttes, og dette kan skape forskyvninger mentalt og sosialt. Et mål med studien er å avdekke hva utfordringene og behovene de eldste innebærer, og hvilken betydning dette kan ha for målgruppen. I tillegg vil det diskuteres hvorvidt det er mulig å møte noen av disse utfordringene og behovene ved å bruke teorier om inkluderende og universell utforming i klær.

Hjelpemidler for mennesker med funksjonsbegrensninger er ofte spesialtilpasset disse brukerne ut fra tekniske og funksjonelle behov, ofte uten kreativt engasjement og visuelt uttrykk (Boys, 2014, s. 24). Selv om dette støtter og inkluderer i funksjonell forstand, kan det også skape ytterligere marginalisering. Dette er fordi brukernes behov stadig blir behandlet som særskilte, utfordrende og utenfor det ordinære, og ressursene for å gjøre dette inkludert omfanget av kreativt og visuelt uttrykk, er lavere prioritert (Boys, 2014, s. 29-42). Ved hjelp av både teorien og empirien stilles det spørsmål ved formen for inkluderende design, og hvordan denne kan løfte verdigheten for målgruppen. Diskusjonen vil også dreie seg om hvorvidt det er mulig å benytte inkluderende design i klær, som innebærer at de er like attraktive for mennesker med full funksjon.

Abstract

This master thesis presents different views and theories on universal and including design when it comes to the creation of clothes. The focal group presented here is the eldest people of the society, that have more or less physical limitations or disabilities, and as somehow marginalized when it comes to clothing. The study in practice is built on the qualitative interviews with nine informants that use daycare center for rehabilitation and physiotherapy. The study is concentrated on the informants practical and sensory experience with clothes.

We can all relate to clothes and the ritual of getting dressed every day. When one experiences temporary or lasting physical limitations, new challenges occurs in continuing the daily ritual of dressing. Existing intimate boundaries will change, and can create a mental and social offset. The main goal of this study is to reveal the actual challenges and needs of this group, and how this affects the users, related to dressing. Further, it discusses how universal and including design in clothing that meets these needs, can possibly contribute with a positive effect.

Products made to aid people with lower function or disabilities are often special designed for the users, and aims to meet technical and functional needs, usually without any creativity and visual expressions (Boys, 2014, s.24). Even though it supports and includes in a functional intention, it can also be a cause to additional marginalization. This is because the users needs is always treated as special, challenging, and outside the ordinary, and the resources to do this included a creative and visual expression is of a lower priority (Boys, 2014, s. 29-42). With the use of theory and the empiricism, I question the form of including design, and in what way it can increase the dignity of the focal group. The discussion will also involve how one can use including design in clothes for the focal group, which makes them equally attractive to people with full function.

Forord

Klær har engasjert og berørt meg hele livet, likt som for mange andre mennesker. Vi erfarer stadig hvordan klær påvirker oss selv og andre. Til tider har jeg ønsket noe mer ut av klærne, og en sjelden gang lagd det plagget til meg selv eller andre. Det er ikke alle forunt å spesialbestille et plagg, om man kjenner behov for noe som ikke eksisterer eller ikke er tilgjengelig. Flere hendelser og ideer over en tid førte til tanken på hvordan klær kan forbedres funksjonelt og estetisk for mennesker i marginalisert grupper, og startet interessen for universell og inkluderende utforming. Noe som videre resulterte i denne masterstudien. Jeg kler meg videre inn i takknemlighet.

Takk til informantene mine for alle gode samtaler, og for at jeg fikk delta i livlig stoltrim og være med på fysioterapi-trening sammen med dem.

Takk til kontaktpersonene ved de respektive dagsentrene, som satte meg i kontakt med informantene og de andre trivelige folkene som jobber på dagsentrene, og for å ha vært så imøtekommende og interessert i arbeidet mitt.

Takk til mine veiledere, Sissel og Boel, som har trodd på prosjektet, vist interesse og veiledet meg i prosessen.

Takk til dere som trodde på prosjektet og problemområdet mitt.

Takk til min medstudent, Kristine F., for alle uvurderlige skriveøvelser vi har gjort sammen, og felles motivering fram til fullføring av hver vår masteroppgave.

Ikke minst, tusen takk til min kjære datter, Sanna Ingrid, som har vært så tålmodig og motiverende med en mamma som student.

Synne

“ Our clothes are too much a part of for most of us ever to be entirely indifferent to their condition. It is as though the fabric were indeed a natural extension of the body, or even of the soul.”

(Quentin Bell, 1976, s.19)

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	9
1.1. Innledning	9
1.2. Mål for oppgaven	10
1.3. Problemstilling med avgrensing	11
Hypotese	11
Problemstilling	12
Avgrensinger	13
1.4. Bakgrunn for valg av tema	14
1.5. Begrepsavklaring	17
Funksjonsbegrensninger	17
Universell utforming (universal design)	17
Inkluderende utforming (inclusive design)	17
Design/ utforming	18
Mote	18
Estetikk	19
1.6. Relevans for fagfeltet	19
1.7. Struktur	20
2. Teoretiske perspektiver	21
2.1. Aldring og alderdom	21
Fysiologisk	22
Egenomsorg	23
Minner og identitet	24
2.2. Klær og moteperspektiver	24
Klærs sosiale og kulturelle funksjon	25
Kropp og moral	26
2.3. Universell utforming	28
De syv prinsipper	28
Tilnærminger	28
Lover og standarder	30
2.4. Inkluderende utforming	31
Holistisk tilnærming	31
Standard for mestring	32

2.5. Papanek's teorier	33
Problemløsning	33
Sirkulasjon og samarbeid	35
2.6. Universelt inkluderende	36
En oversikt	36
3. Metode	40
3.1. Navigering	40
Universell og inkluderende utforming	41
Nærtolkning	42
Mening	42
Kategorisering	44
3.2. Feltbevegelser	44
Samtaler	46
Observasjon	47
Spørreskjema	48
3.3. Ethiske vurderinger	48
4. Analyse og funn	49
4.1. Bruk og finmotorikk	50
4.1.1. Behov og utfordringer	51
4.1.2. Teknikk	52
4.1.3. Kraft	54
4.2. Passform	58
4.2.1. Behov og utfordringer	59
4.2.2. Romslighet og elastisk tekstil	61
4.2.3. Funksjon og løsninger	63
4.3. Materiale og komfort	65
4.3.1. Behov og utfordringer	65
4.3.2. Materialer som puster	67
4.4. Estetikk	70
4.4.1. Behov og utfordringer	70
Asymmetri, borrelås og strikk i livet	70
Pene gensere eller praktiske gensere	71
4.4.2. Assosiasjoner og minner	73
4.4.3. Farger	76
4.5. Oversikt over funn	80
4.5.1. Informantenes oppfatning	80
4.6.2. Tilsattes oppfatning	81
4.6.3. Konklusjon over funn	82

5. Diskusjon	84
5.1. Estetikk og funksjon	84
Estetikk og tilpasset funksjon	85
5.2. Klær tilpasset alle	87
Assisterende assosiasjoner	88
Verdt å kle	88
5.3. Komfort, identitet og mestring	90
Mental innsats	90
Mestring i klespraksis	91
Mentalt komfortabel	93
Klesidentitet fra da til nå	95
5.4. Menneske og metode	97
Attraktive løsninger	97
Institusjoner og endring	99
5.5. Inkludering og verdighet	101
Sosial bærekraft	101
Nødvendigheten av brukerinvolvering	101
Bruk og varighet	103
6. Konklusjon	106
6.1. Empiriske funn	106
Tilgang, selvstyring og estetikk	106
Fordeler ved bruk av teorier fra universell og inkluderende utforming	107
Målgruppens verdifulle erfaring	108
6.2. Inkluderende standard	109
Valgmuligheter	109
Veien til verdighet	110
7. Litteraturliste	111
Bideliste	121
Figurer	121

1. Introduksjon

1.1. Innledning

Clothing is probably the area of the greatest frustration for the older consumer. The attention to fashion instead of style and the constantly changing requirements of the youth market have put all quality and style design on the back burner. People's shapes change as they age, they don't have the dexterity to deal with complex and fiddly fastenings, and their color vision is often altered due to cataracts. However this is not to say that we don't want to look smart and stylish....We all have ambitions of style and elegance but let these be coupled with comfort and ease of use.

(Bieber in Clarkson et.al., 2003, s. 56).

Sitatet over er ord fra en godt voksen kvinne som selv har merket alderen på kroppen. Klesindustrien i dag produserer store mengder klær for unge mennesker, men hvor er klærne for de eldre? Og, for mennesker med større eller mindre funksjonsutfordringer? De eldste menneskene i befolkningen, også betegnet som i den fjerde alder, opplever en større grad av marginalisering i vår tids klesproduksjon. Tilgjengeligheten til klær som er funksjonelle og estetiske i tråd med behov og sosial tilhørighet, kan synes nærmest fraværende for denne gruppen. Fenomenet kan virke spesielt belastende på de eldste med funksjonsutfordringer.

Ifølge Maisel, Steinfeld, Basnak, Smith og Tauke vil over de neste femti årene den eldste befolkningsgruppen, det vil si de over sytti år, øke med mer enn 50% i flere utviklede land. Verdens helseorganisasjon (WHO) estimerer med at over en milliard mennesker, eller 15% av verdens befolkning, vil ha en form for funksjonssvekkelse i

årene som kommer (Maisel, Steinfeld, Basnak, Smith & Tauke, 2018, s.xvi). Også ifølge EuroStat vil gruppen av de eldste i befolkningen øke betraktelig, og den høye alderen vil ofte medføre ekstra behov for støtte og hjelp i hverdagen, noe som gjør denne gruppen utsatt både psykisk og sosialt (European Commission, 2018, <https://ec.europa.eu/>).

Funksjonsutfordringer kan komme i mange varianter, og i alle aldre. Utvalget av klær som er tilpasset ulike utfordringer og som i tillegg har estetisk utforming, er begrenset. Dette er årsaken til at universell og inkluderende utforming brukes gjennomgående i denne studien. Disse begrepene er mye brukt i arkitektur- og interiørfaglige miljøer. Noe som er naturlig da alt fra bygningsutforming til kjøkkenredskaper er elementer vi trenger å forholde oss til i hverdagen. Klær har også denne funksjonen; vi trenger dem og forholder oss til dem hver dag. Klærne er essensielle for å dekke oss til, holde oss varme, representere oss både for omverdenen og for oss selv. Ikke minst er klær for oss mennesker et ritual, som endrer natt til dag, dag til natt, og en anledning til en annen anledning.

1.2. Mål for oppgaven

Denne masteroppgaven er utarbeidet som en casestudie. Studien belyser utfordringer og behov i klær for de eldste med funksjonsbegrensninger. Tilgangen til klær som beriker og styrker hverdagen for de eldste, både funksjonelt og estetisk, er målområdet for denne oppgaven. Målet i studien er å foreslå måter å tenke utforming av klær på i forhold til funksjonsutfordringer, og slik generere konstruktive og kreative muligheter og diskusjoner. Klærnes sosiale betydning, det vil si klærnes evne til å inkludere og ekskludere, er minst like viktig i alderdommen. For denne målgruppen handler det visuelt attraktive kanskje mer om det presentable og ordentlige uttrykket i klær, enn om mote, nyhetsverdi og hyppig skiftende trender (Twigg, 2013, s.150). Mange i målgruppen trenger hjelp og støtte i hverdagen, men det er et mål å kunne se om det finnes løsninger i klær som øker den eldre fysiske og mentale mestring og komfort. Det

betyr ikke at målet med studien er å finne de konkrete løsningene på klær for målgruppen, selv om muligheten er tilstede. Funksjonsutfordringer kan være både varige og temporære, og variere, slik at det vil være en flytende tilstand av utfordringer, tilpasninger og endringer for hvert individ (Boys, s.144-145). Temaet er også relevant for andre utsatte grupper i samfunnet.

Universell utforming i klær sees her i et holistisk perspektiv, fordi det berører områder som estetikk, funksjonalitet, økologi, bærekraft, etiske og sosiale forhold. Litteratur som omhandler universell og inkluderende utforming går tilbake til cirka 1950-tallet, og har i nyere tid fått ny oppmerksomhet og interesse innenfor ulike områder av design og konstruksjon (Maisel, 2018, xii), (Vavik & Gheerawo, 2009, s. 10-13). Universell og inkluderende utforming omhandler bygninger, interiør, landskap, varer, tjenester og produkter. Unntaket er klær. En vare som vi alle er avhengige av, i ulik grad og med ulike behov.

At last this shows that there is no need for special senior-friendly products, only for well-designed products.

(Herwig, 2008, s. 15)

1.3. Problemstilling med avgrensning

Hypotese

Følgende to hypoteser utgjør grunnlaget for denne studien:

“Det finnes et lite tilstrekkelig og tilgjengelig utvalg klær utformet for eldre mennesker, som er tilpasset bruk og behov ut fra ulike grader av funksjonsutfordringer.”

En oppfølgende hypotese vil da være: *“Det eksisterer et behov for å utforme klær for eldre mennesker, med et formål om økt selvstyring og komfort, og ved å integrere kriterier fra universell og inkluderende utforming”*.

Undersøkelsen gjøres på grunnlag av disse antagelsene, og vil avdekke og nyansere hvilke behov målgruppen eldre med funksjonsutfordringer har, når det kommer til klær som øker selvstyring og komfort.

Problemstilling

Undersøkelsen utføres med den hensikt å synliggjøre utfordringer og behov hos målgruppen. Problemstillingen er derfor som følger:

Hvordan kan universell og inkluderende design benyttes i utvikling av klær for de eldste med funksjonsbegrensninger?

Undersøkelsen omfatter en analyse av ni informanternes utsagn, for å avdekke målgruppens behov, og nyansene av disse. Med en antagelse om at dette er behov som lett kan oversees, stiller jeg spørsmål om hvorfor det eksisterende ikke er bra nok. Videre stiller jeg spørsmål om hvorvidt verdigheten til de eldre blir ivaretatt når det kommer til klær, gjennom både egen ressurs og visuelt uttrykk. Det empiriske materialet består av intervjuer med informanter, spørreskjema og observasjon. Informantene er rekruttert fra to ulike omsorgssenter i Oslo-området høsten 2017. Informantene har mer eller mindre fysiske utfordringer, som hindrer dem i å fungere optimalt i hverdagen. Målgruppen er like variert og individuell som resten av befolkningen generelt. Denne undersøkelsen omfatter relativt få informanter, men det er rimelig å anta at funnene kan gjelde en større gruppe.

Avgrensinger

Perspektiver fra moteteori handler om etterspørsel, tilgjengelighet, valgmuligheter, sosiale og moralske aspekter. Moteinstitusjonens og samfunnets styringsmakt på etterspørsel diskuteres, samt hvordan dette påvirker marginaliserte forbrukere. Mote knyttes gjerne til forandring, nyhetsverdi og noe immaterielt som befinner seg innenfor institusjoner med en egen form for sosial struktur. Men mote er også noe som kan være inkluderende i ulike former av uniformering, både i subkulturer og øvrige samfunnslag. Klær kommuniserer noe om oss til de rundt oss, og slik møtes man med likheter og ulikheter som skaper videre kommunikasjon. Dette er bakgrunnen for at det i denne sammenhengen snakkes om klær, mer enn om mote. Mote vil inngå som en forankring i forhold til det immaterielle. I likhet med professor i sosiologi, Julia Twigg, vil jeg også legge til at begrepet mote er utfordrende å bruke i en slik studie, og antyder et område hvor eldre mennesker i større grad er ekskludert (2013, s. 9). Men nettopp ekskluderingen av de eldste i moten som styrer produksjonen av klær, er årsaken til at denne studien er blitt til. Mote handler om det immaterielle i klær, fenomenet som gir klær verdi utover den materielle og individuelle tilknytningen. Sistnevnte handler også om minner og er en immateriell verdi, like viktig som den sosiale verdien og funksjonen mote tilfører klær. Klær i seg selv er mote som materialisert, eller også bare produktet klær (Kawamura, 2007). Jeg benytter begge begrep i studien, fordi det er relevant for målgruppen og problemstillingen.

Det er ulike, individuelle behov og utfordringer hos de eldste med fysiske funksjonsbegrensinger og alderstypiske utfordringer som skal avdekkes.

Oppgaven omhandler utenforskap i forståelsen av målgruppen som marginalisert. Måten å tenke universelle og inkluderende løsninger på handler om å finne å finne positive og jevnbyrdige løsninger i klær for alle, for å oppheve skille mellom utenfor og innenfor.

Bærekraftighet er et viktig kriterium i universell og inkluderende tenkning. En holistisk og universell tenkning inkluderer områder som miljø og etikk under begrepet bærekraft. Oppgavens problemstilling fokuserer på målgruppens behov, men oppfordrer også til et overordnet blikk på utforming av klærne til målgruppen gjennom teorien fra universell utforming. Bærekraft omfatter miljø, økonomi og sosiale forhold. I denne studien er miljø og sosiale forhold vektlagt.

Masteroppgaven er bygd på en kvalitativ og fenomenologisk metode. Hensikten er å belyse de ulike innfallsvinkler til problemstillingen, til videre diskusjon og ettertanke. Målgruppens oppfattelser av å kle seg, bære klær og sanse klær er innfallsvinkler til problemstillingen. Empirien er fundamentet for innhentet teori fra gjeldende områder.

1.4. Bakgrunn for valg av tema

Den 16. september i 2016 deltok jeg på seminaret "*Omsorgens terreng- kroppen, sjelen, stedet*" i regi av Kirkens bymisjon på Kulturhuset i Oslo. Panelet besto av sosiolog Mia Vabø, fysioterapeut og forsker Anne Langaas og psykiater Finn Skårderud. Seminaret omfattet ensomhet, nærhet, motorikk, bevegelse og omgivelser for beboere på bo- og omsorgssenter. Seminaret ga et innblikk i et prosjekt som gikk ut på øvelser som pleiepersonell utførte en til en med beboere. Metoden kalles "Bevegelse fra hjertet" og er utviklet av Kirkens bymisjon. Dette handlet om å hente opp rutinerne bevegelser fra hverdagen og skape nærhet i dette samspillet.

Jeg satt igjen med et inntrykk av at de eldste ofte blir marginalisert på grunn av isolasjon. Isolasjonen kan komme av at man har forlatt yrkeslivet og har redusert bevegelighet på grunn av alder og sykdom. Dette førte meg videre til tanken om at mennesker som er mer utsatt kan ha nytte av bedre sanseopplevelser og selvstyring på

sine premisser. Da også gjennom klær, fordi det er noe av det nærmeste vi sanser og forholder oss til i hverdagen.

Norges arbeids- og velferdsetat (NAV) har en egen avdeling for hjelpemidler (*Hjelpemiddelsentralen*), hvor man kan finne ulike produkter som støtter mennesker i varig og midlertidig funksjonssvekkelse. Utvalget av klær herfra kan være strømpes, undertøy, badetøy, regnponcho, og varmeposer. Undersøkelser i ettertid av seminaret har også ført til oppdagelser av utenlandske nettsider som selger klær spesielt utformet for eldre mennesker. Nettbutikkene kan tilby klær med ulike lukkemekanismer, men brukes oftest borrelås. Klærne bærer preg av et noe utdatert, eller umoderne, uttrykk. Informantene i denne studien har selv uttalt at de opplever at utvalget av klær som er ment for deres aldersgruppe, er visuelt utdaterte. Markedet av klær er stadig rettet mot de unge, noe som allerede i 1995 var sett på som et problem (McCord, 1995). Det er altså et sprik mellom produkt og behov, eller en friksjon mellom produkt og bruker (Papanek, 1970, s. 24-25), som gjør opprettholdelsen av produktet overflødig. Dette kan til sammen tyde på at det kan finnes et potensial for en ny tilnærming i dette markedet.

Bilde 1. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre. Denne skjorten i bomull er en klassiker (foto: privat, mars 2018).

1.5. Begrepsavklaring

Funksjonsbegrensninger

Med funksjonsbegrensninger menes en persons nedsatte muligheter for å utføre fundamentale fysiske og mentale handlinger som er nødvendig for opprettholdelse av det daglige liv. Disse begrensningene gjelder områder som for eksempel mobilitet, syn, hørsel og hukommelse (Swane et.al., 2007, s.135). I oppgaven er det mulig at jeg benytter lignende begrep, slik som funksjonsutfordringer, funksjonsnedsettelse og funksjonssvikt. Andre begrep som ofte er brukt med samme mening er funksjonshemming og handikap. Årsaken til valget av begrep i denne oppgaven er oppstått fra tanken om å styrke og posisjonere stillingen til mennesker med ulik grad av funksjonsbegrensninger (empowering).

Gerontologi

Gerontologi er læren om aldring og livet som eldre i bred forstand, mens geriatri er læren om helse og sykdom i alderdommen. (Swane et.al., 2007, s. 13.)

Universell utforming (universal design)

Universell utforming innebærer brukervennlighet for alle, i størst mulig grad, uten behov for tilpasning eller spesialdesign (Vavik & Gheerawo, 2009, s. 4- 5).

Inkluderende utforming (inclusive design)

Ulike teoretikere definerer inkluderende design på ulike måter. Professor i Engineering design ved University of Cambridge og direktør for Cambridge Engineering Centre, John Clarkson, henter definisjonen fra "The British Standards Institute" (2005) og denne lyder som følger; "inkluderende utforming er design av alminnelige produkter og tjenester som er tilgjengelige og brukbare for så mange mennesker som mulig, uten at det er nødvendig med tilpasset eller spesialutformet design" (Clarkson, 2009, s. 134). Denne definisjonen er sammenfallende med universell utforming.

Professor emerita i Interior Design Program i Department of Consumer Sciences ved South Dakota State University, USA, Linda Nussbaumer, forklarer at universell og inkluderende har like men på samme måte ulike betydninger. Universelt relateres til hele verden og universet, og noe som er brukt av alle (f.eks. produkt, enhet, miljø). Inkluderende betyr å inkludere mange ting, men vil være situasjonsbasert (f.eks. utformet spesielt for de med nedsatt hørsel eller syn, som fører til en inkludering av vedkommende), og inkludere alle mennesker, altså ikke-diskriminerende (2012, Innledning, s. xii).

Direktør for Research activities på Center for Inclusive design and environmental access på University at Buffalo, USA, Jordana Maisel, forklarer inkluderende utforming som en holistisk tilnærming til utvikling av produkter, systemer og landskap. Det er en utforming for humanistisk mangfold, uansett alder, kjønn, rase, religion, personlighet og andre faktorer (Maisel et.al., 2018, s.2).

Design/ utforming

Design, eller utforming, handler prosessen fram til ferdig resultat. Valg av metode er avgjørende for resultatet, og det er derfor viktig å sette seg inn i og forstå et problem, før man velger metode. Arbeidet med design er en vekselvirkning mellom teknikker og resultater, som man stadig må ha et bevisst og kritisk forhold til (Vavik & Øritsland, 1999, s.44). Design er den bevisste og intuitive innsatsen som benyttes for å frembringe et meningsfullt resultat (Papanek, 1984, s. 4).

Mote

Ordet 'mote' er avledet fra latinske *modus* (fransk; mode), som blant annet betyr ; mål, målestokk, måte, form og beskaffenhet (Svendsen, 2003, s. 12). *Modus vivendi (latin)* betyr 'måte å leve på' (Snl, 2018), og refererer til skikken, vanen og smaken for dagen eller tiden. Gjennom dette fikk blant annet klærne en tidsbegrensning, slik mote benyttes som begrep i dag (Loschek, 2009, s. 21). Noe er innenfor å bruke i et begrenset tidspunkt, mens i neste øyeblikk er det sett på som oppbrukt.

Estetikk

Den tyske filosofen Alexander Gottlieb Baumgarten blir betraktet som grunnlegger av estetikken (gresk aisthesis; sansning, fornemmelse), og beskriver estetikken som vitenskapen om den sanselige erkjennelse (Bø-Rygg, 2008, s. 11). Han sier også at “estetikkens mål er fullkommengjøringen av den sanselige erkjennelse, og mener da skjønnheten” (s.13).

Den skotske filosofen David Hume var empirist og mente at all kunnskap om virkeligheten har sin opprinnelse i sanseerfaringen, og ville vise den menneskelige fornufts begrensninger (Øye i Bale & Bø-Rygg, , s. 17). Hos Hume er “skjønnhet bare noe som finnes i det sinnet som betrakter tingene, og hvert sinn oppfatter en egen skjønnhet. Det kan til og med være slik at én person ser noe som uskjønt (deformity) der en annen fornemmer skjønnhet; og hvert enkelt individ bør godta sin egen fornemmelse uten å prøve å styre andres” (s.19).

Designer Victor Papanek forklarer estetikk som et redskap som støtter formgiverens arbeid med å sammenføye form og farge til en helhet. En helhet som virker både tiltrekkende og betydningsfull for brukeren av produktet. Han fremhever videre at det estetiske står nært det assosiative, og handler om hvordan mottaker, eller bruker, opplever produktet basert på kulturelle, sosiale og individuelle preferanser. Det handler om å gjøre det kompliserte enkelt. Papanek bruker eksempler fra matematikk, slik som primtallene (Papanek, 1970, s. 21-22).

1.6. Relevans for fagfeltet

Universell utforming innebærer at man tenker helhet og planlegger for alle scenarioer produktet vil utsettes for, som både brukeren og produktet utsettes for. Kriteriene for universell og inkluderende utforming har fått større oppmerksomhet i løpet av de siste tyve årene, grunnet ny teknologi og større fokus på inkludering av marginaliserte

grupper (Maisel, 2018, xvii). Universell utforming har blitt innlemmet i lovverk og standarder når det gjelder utforming av bygninger og landskap, i tillegg til utdanning og arbeidsliv. Når det kommer til klær er slike standarder lite utbredt, og utvalget kan være relativt smalt.

Moteindustrien vektlegger nyhetsverdi og endring, og retter seg hovedsakelig mot yngre, funksjonsfriske mennesker. Denne vektleggingen skiller klær og mote fra de områdene som vanligvis blir behandlet innenfor teori om universell og inkluderende utforming. Likevel kan det synes å ha oppstått en interesse for å utforme klær for mennesker med funksjonsbegrensninger. I de siste årene har designere som Tommy Hilfiger (Tommy Adaptive) og Nike (FlyEase) designet klær og sko som skal være lettere å bruke for flere med ulike funksjonsbegrensninger (Matchar, 2018). At kjente merkevareprodusenter nå inkluderer kunder med funksjonsbegrensninger i sin kolleksjon, kan tyde på at ideer fra universell og inkluderende design er blitt akseptert og er satt i handling. Ved å tilgjengeliggjøre produkter som fungerer både estetisk og funksjonelt, muliggjør de ikke bare en bedre og enklere verden for en gruppe forbrukere, men for alle. Selv om inkludering har større innflytelse i dag, så gjelder ikke dette nødvendigvis eldre i samme grad.

1.7. Struktur

Casestudien tar for seg spørsmål om hvordan informantene med funksjonsbegrensninger opplever klær og påkledning. Studien inkluderer intervju og observasjon av eldre som bruker stoltrim og fysioterapi på dagsenter. Det handler om hvordan målgruppen tenker om klær i forhold til funksjon og estetikk gjennom individuell og sosial sammenheng.

I kapittel 2 legger jeg frem teori på de ulike områdene som studien bygger på. Dette inkluderer aldring, universell og inkluderende utforming, sansing og estetikk, mote og

bærekraftig utformingsprosess. I kapittel 3 redegjøres det for metode og forskningsdesign. Dette inkluderer bruk av hypotese, caseundersøkelse, intervju, observasjon, spørreskjema og analyseteknikk. I kapittel 4 vil materiale fra undersøkelsen legges frem sammen med analysen, organisert i seks underkapitler, hvor det siste oppsummerer analysen. Informantenes stemme kommer fram i form av korte narrativ hentet ut fra samtalene med informantene, eller som sitater som presenteres fortløpende. I kapittel 5 diskuteres hovedtema ut fra overordnede emner abstrahert fra arbeidet med undersøkelse og analyse. Det hele avrundes med en konklusjon i kapittel 6.

2. Teoretiske perspektiver

For å skape et grunnlag i både undersøkelsen og diskusjonen som omhandler klær og verdighet for eldre, presenterer jeg først noen teoretiske perspektiver på relevante områder. Teori om aldring inviterer til en generell forståelse av målgruppen, mens moteperspektiver viser til hvordan mennesker forholder seg sosialt og intimt, til klær og trender. Teorier fra universell og inkluderende utforming legges frem slik det er mulig både å skille dem, og se dem sammenstilt. Victor Papanek's teorier beskrives separat, da hans ideer er blitt særskilt vektlagt.

2.1. Aldring og alderdom

Hvordan man end betrakter alderdommen, er det mere end de tidligere perioder af livet en livsfase, hvor ressourcer og styrker eksisterer side om side med svækkelse og tab. Nogle mennesker oplever det som naturligt, at de bliver gamle, for andre kræver det en stor psykisk indsats at mærke kroppen forandres og gradvist omstille sig til de ændrede vilkår.

(Swane, 2007, s.15.)

Fysiologisk

Stortingsmelding 25 (2005-2006) "*Mestring, muligheter og mening*", påpeker en økende alder i befolkningen, og erkjenner et behov for å investere i tjenester og ressurser for denne gruppen. Denne viser videre til Stortingsmelding 40 (2002-2003), som påpeker at det er nødvendig å fjerne funksjonshemmende barrierer i landskap og interiør. Teori fra gerontologi skaper et bakteppe for hva aldring innebærer psykisk og fysisk, noe som også kan gi støtte til informantenes opplysninger og tolkningen av disse. Kultursosiolog Christine Elise Swane forteller at noen vil helst omtales som eldre fordi ordet gammel for dem representerer sykdom og svekkelse. Andre vil mene at ordet gammel forbindes med noe positivt og knyttes til en viktig livsfase (Swane, 2007, s. 13). Ulikheter i helse, økonomi, sosialt liv, familieliv og yrkesliv er elementer som gjør eldre til en variert gruppe mennesker. Fysiolog og medisiner Carsten Hendriksen påpeker at det er flere individuelle forskjeller og nyanser ved alderdom og aldring enn det som nødvendigvis fremstilles i mediebildet, hvor ytterpunktene ofte beskrives. Alderen er en kombinasjon av indre forandringer og ytre påvirkninger. Aldersbetingede forandringer er både felles for alle mennesker, og individuelle basert på arv. Aldersrelaterte forandringer er noe alle som blir gamle nok opplever, men det er store individuelle forskjeller som skyldes arv, miljø og livsstil. Alder er ikke en sykdom, men med alderen økes likevel risikoen for sykdommer (Hendriksen, 2007, s. 132-134).

Informantene som har deltatt i dette casestudiet har fått innvilget kortere eller lengre perioder med rehabilitering på dagsenter. Det å være sengeliggende en uke kan redusere muskelstyrken med 3-4%, kondisjonen med ca.10%, samt redusere gang- og balansefunksjon. Det kreves flere dagers gjenopptrening før et eldre menneske oppnår sitt tidligere funksjonsnivå. Alderens helbredningsproblemer kan være en årsak til redusert funksjonsnivå. Forandringer på celle- og organnivå kan medføre funksjonsbegrensinger, som ved vedvarende tilstand kan føre til funksjonstap, for eksempel at man ikke kan gå i trapper lenger (Hendriksen, 2007, s.135). Aktiviteter som opphever eller forminsker risikoen for fremtidig sykdom, eller heldbredningsmessig eller

sosial forringelse som følge av sykdom, kan virke forebyggende. Forebyggende aktiviteter inkluderer blant annet ulike helsefremmende ressurser, i tillegg til daglig aktivitet og fysioterapi. Gerontologisk teori bidrar til å støtte opp omkring informasjon hentet ut fra casestudiets praksis.

Egenomsorg

Egenomsorg er handlinger initiert og utført av mennesket selv for å opprettholde eget liv, helse og velvære. Egenomsorgshandlinger er altså handlinger som foretas for å gjenopprette likevekt når det er oppstått ubalanse av fysisk, psykisk eller sosial karakter. Teorien om egenomsorg handler om balanse mellom krav og ressurser. Et menneske utsettes for konstant påvirkning fra omgivelsene, seg selv og sin egen kropp. Slik oppstår det stadig nye krav eller behov som man mer eller mindre bevisst forsøker å imøtekomme, samt skape en balanse i forhold til. Det kan fort skje at pleiepersonell overser behovet for egenomsorg hos den eldre. Resultatet kan være at for få eller for mange ressurser ytes for vedkommende. Det er derfor viktig at ressursene er tilpasset den Eldres evner og behov. Det betyr at rehabiliteringen skal gi nok utfordringer og selvstyring i hverdagen, slik at man unngår passivisering og i ytterste tilfeller tap av evner og egenressurser (Wagner og Nygren, 2007, s. 225- 226).

Selv om det er ulik grad av pleiebehov og tidsspenn hvor behovene eksisterer, vil hver enkelt handling den enkelte selv kan gjøre, ha betydning for den mentale helsen. Om den eldre er halvsidig lammet etter slag, eller av andre årsaker ikke kan utføre alle handlinger selv, vil personen kunne ha behov for delvis kompenserende pleie. Det kan gjelde når den eldre kan spise og gre seg, men trenger hjelp til toalettbesøk, dusj og påkledning. Den eldre vil likevel selv kunne bestemme når og hvordan dette skal foregå, for eksempel hvilken såpe som skal brukes i dusjen og hvilke klær den eldre vil kle seg i (Wagner og Nygren, 2007, s. 226-227).

Minner og identitet

De eldre har allerede levd et langt liv, og deres behov og erfaringer handler om mer enn det fysiologiske. Teorier om reminisens er viktige for å belyse målgruppens sosiale og mentale erfaringer. Sosionom og terapeut Ken Heap definerer reminisens som en “gjenkallelse og formidling av minner, av erindringer”, og som en videreformidling kalles en minneaktivitet (Heap, 2002, s.134). I Kirkens Bymisjons arbeid ”*Minner for livet*” beskrives reminisens som: “Med erindringsarbeid mener vi å legge til rette for å vekke minner hos andre og at de har noen å formidle minnene til” (Sykepleien.no, 2007). I artikkelen ‘Recalling memories through reminiscence theatre’, forklarer professor i drama og teater, Rikke Gürgens Gjærum, at arbeid med reminisens i drama sikrer og bekrefter identitet og selvsikkerhet hos de eldre deltakerne, og skaper også en større tilhørighet (Gjærum, 2013, s.14/227). Klær kan også være en inngang til minner for de eldste. Klær kan være en måte å ta vare på identitet og selvsikkerhet for de eldste. som eksisterer side om side med tiden og opplevelsen man hadde mens man brukte klærne.

2.2. Klær og moteperspektiver

Professor i sosiologi ved Fashion Institute of Technology ved State University New York, Yuniya Kawamura, viser til at mote ofte forstås som unyttig og irrasjonelt, fordi det kobles til utseende, stadig er i endring, er innholdsløst, fungerer dekorativt og ikke har noe intellektuelt i seg (2014, s.9). En slik forståelse overser motens sosiale funksjon, noe som understøtter det faktum at vi uunngåelig vil være preget av moteindustrien. Klær påvirker oss også intimt og sanselig. Både det sosiale og det sanselige har betydning for hvordan mennesket ser seg selv i samfunnet, noe som kan knyttes til selververd.

Klærs sosiale og kulturelle funksjon

Kawamura påpeker at klær nærmest kan være universelle, men at mote som fenomen ikke er det. Moten tilhører ikke alle aldre eller sivilisasjoner (2007, s. 26-27). Likevel har mote som teori betydning for hvordan man ser det kledde mennesket fra det individuelle til samfunnsnivå. Klær satt i system ved mote har lært oss hvordan vi bærer plagg og hva vi skal kle oss i. Systemet veileder oss i klesbruk til bruk i spesifikke sosiale og kulturelle kontekster, fordi hver kontekst har ulik sosiale mening (Kawamura, 2007, s. 46). Kulturen er en måte for mennesker å skape en meningsfull verden å leve i (Kawamura, 2007, s. 32). Kulturelle skikker fungerer som uskrevne lover som beskriver hva vi kan og ikke kan vi gjøre i sosiale relasjoner. Ønsket om distinksjon, i den forstand at man ønsker å skille seg fra tidligere trender eller forrige sesong, uttrykkes gjennom stadig skifte av bekledding, og at det som har blitt brukt, og sett på som umoderne, stadig må forkastes. Mote som fenomen oppstår bare i en sosial kontekst, hvor sosial mobilitet er en mulighet (Kawamura, 2007, s. 24-25). Denne studien omhandler de eldre som har begrenset funksjonell mobilitet, men de har fortsatt behov for å mestre mest mulig egen funksjon, og å være sosialt mobile.

Professor ved School of Social Policy, Sociology and Social research ved University of Kent UK, Julia Twigg, forklarer at ungdom har erstattet klasse som den styrende makten i motens verden, og at trender spres fra de unge og til de eldre først når de har mistet sin nyhetsverdi. Selv om alder er en kroppslig prosess, blir den meningsfull først i en kulturell kontekst (2013, s. 31- 33). Distinksjonen mellom mote og antimote, high fashion og massemote, menn og kvinner, rike og fattige, og flere andre sosiale kategorier, er ifølge Kawamura, i ferd med å bryte sammen (2007, s.103). Dette kan vise til større mangfold og inkludering, uten at det trenger å være en realitet i alle samfunn. Selv om mote har åpnet døren for å bære undertøy utenpå annet tøy og bruke halsutringning som ermehull (Kawamura, 2007, s.105), er kanskje ikke mote og klær blitt like mye utfordret i forhold til universell og inkluderende design.

Carroll og Kincade benytter kriterier fra inkluderende design i sin studie fra 2007. Målet var å finne en løsning i arbeidsantrekk for yrkesaktive kvinner med flere ulike funksjonsutfordringer. De brukte tidligere studier for å identifisere felles utfordringer hos kvinnene, slik som lukkemekanismer, bevegelsesfrihet, tekstil komfort og fleksible løsninger. Resultatet fra studien ble en tunika, eller omslagskjole, som skal kunne brukes av alle, og masseproduseres i ulike størrelser (Carroll & Kincade, 2007). Studien omfatter konkrete fysiske og funksjonelle utfordringer og behov med fokus på å løfte selvfølelsen til brukerne, uten å gå nærmere inn på visuelle uttrykk og sosiale virkninger ved plagget. I 2013 gjorde sosialantropolog Mari Bjerck, etnolog og forbruksforsker Ingun Grimstad Klepp og eier og daglig leder av Fjellrypa, Eli Skoland, en undersøkelse på utforming av klær for handikappede. Ved å identifisere behov innenfor funksjonell, estetisk og teknisk brukervennlighet, fant de at deltakerne foretrakk muligheter for spesialsydd klær. I tillegg har Lövgren (2016) og Starkey og Parsons (2019) gjort lignende studier, men da med de eldste som informanter og brukere av klær.

Kropp og moral

Our clothes are too much a part of us for most of us, to ever be entirely indifferent to their condition: it is as though the fabric were indeed a natural extension of the body, or even of the soul.

Quentin Bell, 1976, s. 19.

Seniorlektor i Kultur, media og kreativ industri ved King's College London, Joanne Entwistle sier; *“det er gjennom klær at vi som individer lærer å leve i vår kropp, og kjenne oss hjemme i den”* (2015, s. 7). Entwistle og Bell skriver begge om klærs individuelle betydning. Kawamura vektlegger at menneskers forhold til klær er en samhandling mellom individuelle og sosiale faktorer, og kontakten mellom disse involverer sosialpsykologiske faktorer (2005, s.14).

Seniorlektor i Kunst og design teori på Tasmanian College of the Arts, University of Tasmania, Australia, Llewellyn Negrin, benytter filosofen Maurice Merleau-Pontys for å belyse ideen om at bevisstheten om kroppen som et aktiv medium for verden utenfor. Kroppen er aktiv heller enn en passiv mottaker av stimuli. Kroppen vår er et redskap for å forstå verden og artikulere oppfattelsen av oss selv. Gjennom Merleau-Pontys fenomenologi kan vi se mote og klær ikke bare som estetisk eller symbolsk fenomen, men som en haptisk opplevelse og erfaring (Negrin, 2013, s. 115 i Rocamora & Smelik). Kroppens følelse av plagget sier mer om kvaliteten enn man er istand til å uttrykke. I artikkelen; "*Klær, kropp og velvære: Hva vil det si å føle seg velkledd?*" av etnolog og forbruksforsker Ingun Grimstad Klepp, viser en informant dette uten ord, men ved bevisst å sjekke de enkelte detaljene ved plagget (Klepp, 2009, s. 82-83). Man vet om man liker eller ikke liker noe ved et plagg, nok til at man vet om man vil bære det. Det kan være et spørsmål om komfort i fysisk grad, like mye som i sosialpsykologisk grad, eller det handler rett og slett om moral. Få er immune mot det sosiale presset, og de fleste vil være flaue over å kle seg helt feil, gå med buksesmekken åpen eller finne en flekk på jakken sin (Entwistle, 2015, s. 9). Det er ofte de mer subtile feilene som er verst, selv det som ikke blir oppdaget av andre, som en hullete strømpe, som nesten kan gi bæreren selv skyldfølelse. Kunsthistoriker Quentin Bell vil si at som i andre moralske situasjoner er det 'lovbryteren' selv som er verst, og gjerne alene som lidende. Uniformen er et eksempel på et antrekk kjent for å ha en kraftfull effekt på oppførsel, og dens omhyggelige vedlikehold er ansett som den viktigste delen av en soldats tjeneste (Bell, 1976, s.19).

We are concerned here with a number of feelings, prudential, ethical and aesthetic, and with the workings of what one might call a sartorial conscience. There is indeed a whole system of morality attached to clothes and more especially to fashion, a system different from and, as we shall see, frequently at variance with that contained in our laws and our religion.

(Bell, 1976, s.19)

2.3. Universell utforming

Kapittelet redegjør for ulike perspektiver som omhandler universell utforming, slik som de kommer til syne i prosjekter, lover og standarder. Området er forøvrig i stadig utvikling.

De syv prinsipper

På 1950-tallet ble barrierefrie design brukt for å fjerne hindringer for funksjonsutfordrede spesielt i Europa, Japan og USA. Barrierefrie design ble utført som en reaksjon på krigsveteranenes tilbakevending, og som en invitasjon for funksjonsutfordrede å flytte tilbake til samfunnet. Arkitektene Selwyn Goldsmith og Ron Mace dedikerte seg til å utvikle bedre tilgang for alle, både i bygninger og i produkter. Goldsmith ga ut den banebrytende boken *Design for the Disabled* i 1963 (Maisel, 2018, s. xiii). Mace opprettet The Center of Universal Design på North Carolina University i 1989, og mente at konvensjonell utforming burde byttes ut med universell utforming, og dermed gjøre tilpasset utforming overflødig. Mellom 1995 og 1997 utviklet The Center of Universal design de syv prinsipper for universell utforming. Det fundamentale prinsippet var *rettferdig bruk* ("equitable use"), eller prinsippet om ikke-separert og ikke-stigmatiserende utforming. De seks andre prinsippene fokuserte på fleksibilitet, intuitivitet, oppfattelse, toleranse for feil, krav til mengde av krefter og plass for manøvrering og bruk (Maisel et.al., 2018, s.3).

Tilnærminger

I boken "*Inclusive buildings, products & services- Challenges in Universal design*" drøfter professor ved Arkitekthøgskolen, Tom Vavik, og innovasjonsleder ved Royal College of Art Helen Hamlyn Centre, Rama Gheerawo, utfordringer innenfor universell utforming. Ny kunnskap og strategi i design er nødvendig for å forbedre livskvalitet gjennom bedre brukervennlighet, selvstendighet og tilgang for mennesker med flere

ulike evner. For å kunne skape dette er det nødvendig å samarbeide med alle disse menneskene, og å se deres behov og evner fra deres utgangspunkt. Universell utforming er en tilnærming som handler om å forme produkter eller omgivelser som skal være brukervennlig for alle, i størst mulig grad, og uten behov for tilpasning eller spesialdesign (Vavik & Gheerawo, 2009, s.4- 5). Onny Eikhaug er programansvarlig for *The Norwegian Design Council* (NDC), som i flere år har jobbet med norsk industri for å vektlegge viktigheten av standarden *Design for Alle*. Dette har blant annet resultert i et fireårig program kalt "*Innovasjon for alle*", som støttet industriell vekst ved å involvere seg og gi støtte til nye produktutviklings-prosesser basert på *Design for Alle*. Noen av målene her var å identifisere og demonstrere innovasjonspotensiale av denne tilnærmingen, og å utvikle produkter og tjenester som er brukervennlig attraktive for alle (Eikhaug, 2009, s.157).

En form for kontekst og bakgrunn for universell utforming starter med hvordan vi alle har ulik kapasitet og evner, som kan komme av flere årsaker som alder, livsstil, genetisk arv eller andre faktorer. En ekskludering i design kan være basert på våre ulike former for funksjonsevner, og deles inn i tre kategorier; sensorisk, kognitiv og mobilitet. Sensorisk inkluderer syn, hørsel og berøring; kognitiv kapasitet er tanker, gjenkjennelse, prosessering og kommunikasjon; og mobil kapasitet omfatter bevegelse, rekkevidde, distanse og behendighet (Clarkson, 2009, s. 138-143). I tillegg kan omgivelsenes miljø påvirke utvikling av astma og allergier, samt at psykososial kompetanse og annen nevrologisk ubalanse vil influere vår individuelle funksjonsmestring og preferanser. Vi vil alle oppleve funksjonshemming i løpet av livet, enten det er midlertidig som en brukket arm, mer permanent, eller som en naturlig aldersrelatert prosess (Vavik & Gheerawo, 2009, s.4).

Lover og standarder

Design for All er brukt i Europeisk Standards høringsutkast prEN17161 (August 2017) og innebærer en *Design for All*-tilnærming i alle produkter, varer og tjenester for å utvide

omfanget av brukere. Tilnærmingen tar hensyn til menneskelig mangfold for å utvide omfanget av brukere. Den skal også inspirere til innovasjon i organisasjoner hvor ledelsen verdsetter tankesett, og støtter en kultur som prioriterer mennesker. Standarden påpeker likevel at det ikke innebærer en ensartethet i produktene.

I diskriminering- og likestillingslovens kapittel 3 §17, om *Universell utforming og individuell tilrettelegging* beskrives pliktene som offentlige og private virksomheter skal forholde seg til i utforming av alminnelige funksjoner. Det vises her til løsninger som omfatter fysiske forhold, inkludert informasjon- og kommunikasjonsteknologiske (IKT) løsninger, slik at de kan brukes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse. Dette gjelder likevel ikke løsninger som skaper en uforholdsmessig byrde for virksomheten.

Punktene det legges vekt på her er:

- a) Effekten av å fjerne barrierer for personer med funksjonsnedsettelse
- b) Om virksomhetens alminnelige funksjoner er av offentlig art
- c) Om kostnadene ved tilrettelegging
- d) Virksomhetens ressurser
- e) Sikkerhetshensyn
- f) Vernehensyn

(<https://lovdata.no/NL/lov/2017-06-16-51/§17>)

2.4. Inkluderende utforming

Inkluderende utforming er et begrep brukt i lignende hensikt som universell utforming, men adskilles ut fra begrep brukt separat i teorien. Det eksisterer også egne prinsipper og standarder for inkluderende utforming.

Holistisk tilnærming

Inkluderende utforming er en holistisk tilnærming til prosessen i å utvikle og skape produkter, bygninger, landskap, systemer og byer. Utforming for humanistisk mangfold- hva gjelder alder, kjønn, rase, religion, personlighet og andre faktorer- er sentralt, spesielt i søkelyset av det omfanget av fysisk, sensorisk og kognitiv mestring som samfunnet består av.

(Maisel et.al., 2018, s.2)

Maisel forklarer den holistiske tilnærmelsen ved universell og inkluderende utforming som å se alle objekter som skal utformes gjennom øynene til alle grupper i det humanistiske mangfoldet. Professor ved South Dakota University, Linda Nussbaumer, bruker også begrepet holistisk tilnærming når hun tar for seg inkluderende utforming. Dette virker slik at universell utforming relaterer til hele verden og hele universet, og er et produkt eller tjeneste som kan brukes av alle. Nussbaumer påpeker at inkluderende utforming omfatter flere elementer men også er situasjonsbetinget, som for eksempel spesielt utformet for hørsel- eller synshemmede, og dermed inkluderer disse individene. En inkluderende utformet gjenstand vil altså inkludere alle, og dermed være ikke-diskriminerende (2012, innledning, s.xii). Nussbaumer har utformet en liste med kriterier for inkluderende utforming, basert på egne undersøkelser. Hovedkriteriene er *mottakelighet*; relatert til behov og ønsker fra alle involvert, *tilpasning*; relatert til mangfold og forskjeller, *tilgjengelighet*; relatert til ulike former for funksjonssvekkelse og tilpasset bygningsutforming og *sikkerhet*; relatert til helse, sikkerhet og velferd. Kriteriene om tilgjengelighet står i forhold til amerikansk lovgivning for funksjonshemmede (Nussbaumer, 2012, s. 37).

I norsk lov er begrepet inkluderende brukt i tilknytning til; arbeidsliv, læringsmiljø, samfunn, digitalt og sosialt (<https://lovdata.no>). Når det gjelder utforming av bygninger, landskap og service- og produktløsninger er det i norsk lovgivning hovedsakelig referert til begrepet universell utforming, som for eksempel i Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger av 13.9.2017 for 01.01.2018 (<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-06-21>).

Standard for mestring

Inkluderende design kan defineres som; design av alminnelige produkter og tjenester som er tilgjengelige og brukbare for så mange mennesker som mulig, uten at det er nødvendig med tilpasset eller spesialutformet design (The British Standards Institute, 2005, i Clarkson, 2009, s. 134).

Kriteriene for slike produkter er:

- Funksjonalitet
- Brukbarhet/egnethet
- Attraktivitet
- Levedyktighet/varighet

Det finnes flere eksempler på generelle hverdagsprodukter som er blitt utformet for å lette hverdagen for mennesker med ulike funksjonsnedsettelse. Den mobile vaske-enheten, skapt av Stephanie Kubanek for RCA Design products i 1996, gir mulighet til å vaske og stelle seg selv fra sengekanten. Enheten inneholder to tanker, en for rent vann og en for avfallsvann, en hurtig-oppvarmende varmtvannsbereder, en vask, et speil og oppbevaringsplass. Den kan justeres i høyde og roteres, slik at den også kan skyves over sengen for lett tilgjengelighet (Coleman, Lebbon og Myerson, 2003, s. 487).

Lærer i Design & Social Sciences på University of Northumbria, Jos Boys, utfordrer tankesett innenfor områder for produkt, bygning- og landskapsdesign i sin bok "*Doing Disability Differently*". Hun forklarer at tilgjengelighet og utilgjengelighet i en byggestruktur blir oversett, og at design som omfatter bygninger er mer engasjert i den bygde formen og fasadens uttrykk. Satt på spissen kan man si at opplevelse, abstrahering og formale aspekter separeres fra funksjon, praktisk og teknisk kvaliteter, og de tre sistnevnte oppfattes som mindre viktige, og noe som ikke inkluderes før i slutten av designprosessen (2014, s. 177).

2.5. Papanek's teorier

Victor Papanek tenkte design i en bred utstrekning allerede på 1960-tallet. Utvalget av hans teorier som presenteres her er relevant for den senere analysen og diskusjonen.

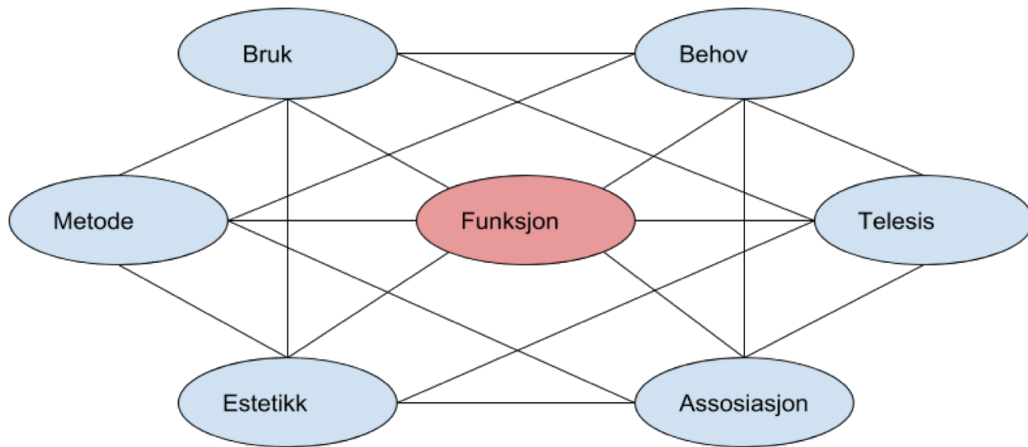
Problemløsning

Konformisme er i virkeligheten en verdifull menneskelig evne, i den utstrekning den er med på å holde sammen på hele det sosiale systemet. Men vi har begått en av våre alvorligste feiltagelser ved å forveksle konformitet i adferd med konformisme i tenkning.

(Papanek, 1970, s.90)

Victor Papanek var tidlig ute med å skape et gjennomtenkt system for utforming som peker ut essensielle verdier for et fullstendig, hensiktsmessig og varig resultat.

Papaneks skriver hovedsakelig om utforming av gjenstander, men teorien hans er relevant for oppgaven da klær er en gjenstand. Formgiveren har ikke lyktes om det oppstår friksjon mellom produkt og menneske, men lykkes bare om brukerne kjenner seg tryggere, har det enklere, har større kjøpelyst- og generelt har det bedre (Papanek, 1970, s.25). Funksjonen er målet for selve utformingen. Hva som i en utfordring med design er den 'riktige' løsningen, avhenger av hva vi legger i selve forberedelsene. Utforming innebærer en bestemt hensikt, et formål (Papanek, 1970, s. 14). Victor Papanek plasserer **funksjon** i sentrum av sin illustrasjon som han kaller funksjonskomplekset. Komplekset illustrerer syv kriterier for å jobbe i retning av en fullkommen produktutforming (Papanek, 1970, s.15). I figuren som utgjør komplekset plasserer han funksjon i midten, og omkranset av begrepene metode, bruk, behov, telesis, estetikk og assosiasjon.

Figur 1. Papanek's funksjonskompleks.

Papanek (1970, s.18) beskriver **telesis** slik:

Det teletiske element i et stykke designarbejde må gjenspeile den tid og de vilkår, der er dets baggrund, og svare til den almentmenneskelige sociale og økonomiske struktur, inden for hvilken det skal fungere.

Telesis kan også beskrives på denne måten: Anvendelsen av naturens og samfunnets lover på en veloverveid og hensiktsmessig måte for å oppnå et bestemt formål.

Papanek bruker begrepet telesis for å heve kvaliteten på et design, basert på gjennomtenkte løsninger som omfatter natur, humanisme og økonomi. Slik jeg forstår Papanek's bruk av telesis tilsvarer dette det vi i dag forstår som en universell og inkluderende metode for løsninger i utforming.

Sirkulasjon og samarbeid

Miljø og bærekraft er et viktig område for Papanek, både når det handler om materialvalg, produkt-varighet og rettferdig handel. I tillegg til Papaneks teori, er det flere teorier om universell og inkluderende utforming som inkluderer miljø og bærekraft.

En viktig motivasjon for å handle klær er for å se velkledd ut. Denne motivasjonen kan lett gå foran bevisstheten omkring produksjon, salg, bruk og avhending. Der mote regjerer er distinksjon i klær et begjær som resulterer i hyppig bytte av antrekk, og like hyppig avhending av det som allerede er blitt brukt (Kawamura, 2007, s. 24). Vi vet at det i dag produseres en overflod av klær, ofte i blandingsmaterialer eller helsyntetiske materialer. Bevisstheten produksjon, materialer, kvalitet og avhending av klær, er et stadig økende fenomen. Det er også en kjensgjerning at produksjonen ofte underbetaler arbeidere, og lar dem jobbe under utsatte forhold som kan skade disse med sykdom eller ulykker. Bærekraftig utforming av klær handler om å skape produkter som tar hensyn til miljøet og det etiske forholdet for produksjonsarbeidere. Produktene og klærne skal skapes på en slik måte at man unngår forgiftning av det levende.

Utfordringer står i kø når det blir færre mennesker til å utføre hensiktsmessig produktutforming for de flere som har behov for det, på grunn av lavere fødselstall og flere eldre (Papanek, 1970, s. 28). Med rettferdig handel for en gjenoppretting og autonomi for flere mennesker, ville man kunne komme nærmere en likeverdig utviklingssekvens globalt sett. Noe som kan sees på som en slags universell utformingsprosess. Universell og inkluderende utforming innebærer tverrfaglighet, med andre ord å inkludere flere ulike mennesker og fag i selve utviklingen av produkter. Et tverrfaglig og inkluderende arbeidsmiljø vil kunne berike selve utviklingen av utforming, og kan skape flere arbeidsplasser.

The paradox that man is capable of producing a world that he then experiences as something other than a human product will concern us later on.

2.6. Universelt inkluderende

For å oppsummere de ulike prinsipper og kriterier innenfor universell og inkluderende utforming, har jeg laget/lagd en oversikt. Utvalget er hentet fra presentert teori, og viser også til hvordan kriterier kan ha endret seg over tid, fra 1970 til 2018.

En oversikt

Ved å samle ulike kriterier og prinsipper for universell og inkluderende utforming fra 1970 til i dag, kan man oppdage enkelte endringer i begrep og hva som blir vektlagt (viser til figur 2).

Papanek 1970	The Center of Universal Design 1995-97	The British Standard 2005	Nussbaumer 2012	Maisel & Steinfeldt 2012	Maisel 2018
Funksjon	Rettferdig	Funksjonalitet	Mottakelighet	Kroppspassform	Ergonomisk
Bruk	Fleksibilitet	Egnethet	Tilpasning	Tilpasning	Fleksibilitet
Estetikk	Enkelt/intuitivt	Attraktivitet	Tilgjengelighet	Forståelse	Tilpasning/justeringsalternativer
Telesis	Sikkerhet	Levedyktig/varig	Sikkerhet	Bevissthet	Bærekraftig materialer
Assosiasjon	Lav fysisk kraft			Velvære	Lav fysisk kraft
Behov	Mottakelig info			Komfort	Materialer for menneskelig komfort (f.eks. Blendefrie overflater og

					pustende tekstiler)
Metode	Størrelse og rom for handling og bruk			Sosial integrering	
				Kulturelt passende	

Figur 2. Oversikt over seks ulike lister kriterier i universell og inkluderende design 1970-2018.

Ved nærmere undersøkelse av punktene, vil man finne flere kriterier med overlappende innhold. Dette kan for eksempel være funksjonalitet, som like gjerne kan inkludere fysisk kraft, ergonomi og tilpasningsmuligheter. The Center of Universal Design har *mottakelig informasjon* og *enkelt/intuitivt* som separate kriterier, noe som kan sammensluttet til intuitivt eller kognitivt. Kun to teorier har inkludert *mottakelighet*, og to har inkludert *sikkerhet*. Begge disse kunne vært lagt til intuitivt som en bærende beskrivelse, fordi mottakelighet handler om hvorvidt produkter er lett forståelig, tilgjengelig og lett å ta i bruk. Attraktivitet eller estetikk er nevnt i kun to av fem lister.

Det ser ut som mange av de samme kriteriene går igjen i denne oversikten, men at spesifikasjonene er justert og oppdatert på bakgrunn av de respektive undersøkelsene og erfaringene teorien er basert på. Forskning og utvikling er nødvendig for dette området, fordi man trenger nyanser som er aktuelle for integrering i planlegging og produktutvikling av klær. I denne sammenhengen klær for eldre med spesielle behov. Ved å samle alle spesifikasjoner i *en* liste med kriterier, vil dette kunne resultere i følgende:

<i>Intuitivt/ forståelse</i>	<i>Estetikk/ attraktivitet</i>
<i>Ergonomisk/ passform kropp</i>	<i>Sosial integrering</i>
<i>Justerbart/ fleksibelt/ tilpasning</i>	<i>Kulturelt passende</i>
<i>Tilgjengelig</i>	<i>Assosiasjon</i>
<i>Komfort</i>	<i>Velvære</i>
<i>Sikkerhet</i>	<i>Bærekraftig</i>
<i>Lav fysisk kraft</i>	<i>Metode</i>
<i>Bruk/ egnethet</i>	<i>Behov</i>
<i>Varighet</i>	<i>Rettferdig</i>

Figur 3. Oversikt over kriterier fra flere lister i universell og inkluderende utforming.

Bilde 2. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018).

3. Metode

Jeg har valgt å gjøre en casestudie som omhandler klær for eldre med funksjonsnedsettelse. Jeg har brukt denne hypotesen: *“Det finnes et lite tilstrekkelig og tilgjengelig utvalg klær utformet for eldre mennesker, som er tilpasset bruk og behov ut fra ulik grad av funksjonsnedsettelse.”* Om resultatet av hypotesen blir som forutsagt, kan jeg trekke holdbare konklusjoner om effektene ved bruk av klær hos eldre mennesker som utfordrende og ubekvemme. Det vil da si at det eksisterer et behov for en annen utforming, eller tilpassing, av klær for målgruppen. Om mine funn derimot ikke skulle samsvare med mine forutbestemte antakelser, må jeg sette spørsmålsteget ved min hypotese (Yin, 2007, s. 146). Jeg svarer på problemstillingen min ved å benytte kriterier fra teori om universell og inkluderende design som kategorisering av svarene til informantene. På denne måten kan jeg avdekke informantenes utfordringer og behov, som referert til i hypotesen. I diskusjonen vil jeg fortsette å bruke kriteriene sammen med andre aktuelle kriterier fra teorien. I tillegg har jeg lagt vekt på å benytte universell og inkluderende utforming, og problemstillingen er som følger: *Hvordan kan inkluderende design brukes i utvikling av klær for de eldste med funksjonsutfordringer?*

3.1. Navigering

Caseundersøkelser kan med fordel gjennomføres ved å kombinere forskjellige metoder for å skaffe seg mye og detaljert data (Yin, 2007, s. 26-27). Jeg har brukt prinsipper fra universell og inkluderende utformingen som en inngang for tolkning i og inndeling i analysen og diskusjonen. Jeg undersøker informantenes utfordringer og behov ved å benytte intervju og observasjon av informanter, og spørreskjema til de tilsatte. Tolkingen i etterkant er gjort ved hjelp av prinsipper fra universell og inkluderende utforming og fenomenologisk kategorisering og sammenfatning.

NAV Hjelpemiddelsentral, og enkelte foretak i Norge og i utlandet tilbyr klær som er utformet for eldre brukere, og brukere med funksjonsutfordringer. Blant disse tilbudene savnet jeg klær som hadde et av visuelt og estetisk uttrykk, og funksjonelle løsninger tilpasset målgruppen, i tråd med tiden og hva man kan forvente av klær i dag. Med denne oppdagelsen konkluderte jeg med at målgruppen selv vet hva de har behov for. Derfor var det viktig å gjøre selve intervju- og feltarbeidet så tidlig som mulig i prosessen, noe som har vært avgjørende for resten av prosessen (Smith and Dean, 2009, s.23).

Universell og inkluderende utforming

Jeg har brukt en deskriptiv ramme for casestudiet (Johannessen et.al., 2010, s. 212, og Yin, 2014, s.139), fordi det er funnet hensiktsmessig ved bruk av universell og inkluderende utforming i klær for de eldste. Ved å bruke teori fra universell og inkluderende utforming som en del av metoden, tilpasser jeg studien til problemstillingen (Yin, 2010, vi-vii, Innledning). Årsaken til bruk av universell og inkluderende utforming i forhold til klær er for å vektlegge både inkludering, selvstyring og verdighet for målgruppen. Hensikten er ikke at begrepene skal overføres, men ideene fra universell og inkluderende utforming skal kunne overføres for utforming av klær for målgruppen. Inspirert av ideen og kriteriene i teori om universell utforming og Papaneks teori, har jeg benyttet disse fire begrepene for å kategorisere og analysere: *Bruk, passform, materiale og estetikk*. Jeg trekker med meg disse fire kategoriene i diskusjonen, hvor jeg i tillegg har valgt å diskutere Disse er følgende; *tilgjengelighet, bærekraft, komfort og assosiasjon*. Valg av kriterier fra ulike teori innenfor universell og inkluderende utforming er gjort på grunnlag av at de samsvarer med funn i empirien. Denne casen ender ikke nødvendigvis i en konklusjon. Det er heller en måte å utvikle teorier, samt avdekke elementer, for mulig videre forskningsarbeid (Johannessen et.al., 2010, s.209).

Nærtolkning

Kvalitative studier er humanistisk og verdiladet, med få situasjoner og flere variabler (Postholm, 2005, s. 35). Ved å benytte enkeltcasesdesign som strategi tar jeg for meg ett tilfelle, eller fenomen, hvor jeg samler inn opplysninger fra en gruppe på ni informanter (Johannessen, Tuft & Christoffersen, 2010, s. 87-88). Bruken av klær er synlig og sanselig, og de fleste mennesker kjenner en relasjon til klesbruk. Jeg forsøker å finne felles referanser hos informantene, samt kartlegge meningssammenhenger i lys av fenomenet klesbruk med utfordringer og behov. Dette vil si at jeg utforsker og beskriver mennesker og deres erfaringer med og forståelse av et fenomen (Christoffersen & Johannessen, 2012, s.99). Det er informantenes stemmer og min tolkning som er det sentrale i analysen, og fenomenologisk forskning (Postholm, 2005, s. 160). Det vil si at jeg anstrenger meg for å se hvordan situasjonen ser ut for informantene, gjennom deres øyne. Jeg legger frem mine perspektiver og meninger, slik at det blir synlig for leseren hvor jeg har påvirket arbeidet. Jeg har forholdt meg til egen subjektivitet på en nær måte, i aktivitet og sammen med informantene, samt på avstand for å kunne gjennomføre en tolkning ut fra teorien og situasjonen. Jeg studerer den materielle realiteten i klær, gjennom erfaringene til informantene.

Mening

For å kunne analysere intervjumaterialet, brukte jeg en metode for å sortere meningsinnhold for å få disse på ulike nivåer (Johannessen et.al.,2010, s.173). Det første nivået i analysen innebære begreper hentet fra universell og inkluderende utforming som skaper tema og rammer. Disse begrepene danner hovedsakelig analysens kategorier og innhold, og er det konkrete grunnlaget for å avdekke behov og utfordringer hos målgruppen. I neste nivå ser jeg nærmere på utsagn fra informantene, for å trekke ut mening og forståelse. Ut fra dette nivået kan jeg avdekke behov som befinner seg i den emosjonelle, sosiale og kulturelle konteksten. Disse behovene kan

forhåpentlig avsløre indikasjoner på hvordan man kan benytte universell og inkluderende utforming i klær for målgruppen, på best mulig måte.

Informantene ble nummerert istedenfor å få et pseudonym, som er mest vanlig anonymisering. Nummerering er foretatt slik at man leser informantens stemme som uavhengig et navn, da stemmen like gjerne kunne tilhørt et familiemedlem. Det er innholdet i utsagnene som skal høres mest. Meningsinnholdet sees i sammenheng med sitatene som de er, slik at det kan tolkes gjennom informantenes egen forståelse. Deretter undersøker jeg informantenes forståelse i sammenheng med teori. Teorien vil som nevnt omfatte universell og inkluderende utforming, Papanek's designteori, perspektiver fra moteteori. I siste instans sammenfattes det som tidligere er tolket gjennom tidligere faser, og løftes til de overordnede tema. Disse omfatter *estetikk og funksjon, komfort, mestring, tilgjengelighet, bærekraftighet og assosiasjon*, og vil diskuteres i forhold til teorier fra universell og inkluderende design sammen med temaene fra analysen. Det er tatt utgangspunkt i Kirsti Malteruds (2011) fire hovedsteg for å analysere meningsinnhold, og tilpasset denne for oppgaven som en casestudie. Malteruds fire hovedsteg består av følgende:

1. Helhetsinntrykk og sammenfatning av meningsinnhold
2. Koder, kategorier og begreper
3. Kondensering
4. Sammenfatning

De første punktene benyttes innenfor analysen og presentasjon av funn, hvor jeg tydeliggjør behov og utfordringer og skaper inndelinger basert på empirien. De to siste punktene omfattes i diskusjonen, hvorav funn og teori drøftes på et noe mer abstrakt nivå, og sammenfattes i lys av problemstillingen.

Kategorisering

Jeg har valgt å bruke fem kriterier inspirert av universell og inkluderende utforming for å kategorisere behov og utfordringer hos informantene i arbeidet med analysen. Jeg har

tilpasset begrepene og funnet det som kan se ut til å egne seg for utforming av klær for målgruppen.

1. Bruk og motorikk
2. Passform og mobilitet
3. Materiale og komfort
4. Estetikk

Problemstillingen avløser den innledende hypotesen med spørsmålet: *Hvordan kan inkluderende design benyttes i utvikling av klær for de eldste med funksjonsutfordringer?* Erfaringer, behov og utfordringer ved bruk av klær for de eldste med begrenset funksjon, står som et utgangspunkt. I neste kapittel vil dette avløses av en analyse, basert på ovennevnte kriterier hentet fra universell og inkluderende utforming, samt mønstermatching og fenomenologisk kategorisering og sammenfatning.

3.2. Feltbevegelser

Undersøkelsen i praksis besto av en kombinasjon av observasjon av informantene i aktivitet som stoltrim eller annen aktivitet støttet av fysioterapeut eller ergoterapeut, samt individuelle intervjuer med et utvalg informanter. Utvalget av informanter ble rekruttert av mine kontaktpersoner hos respektive dagsenter. Det er brukt verktøy som lydopptak, refleksjonsnotater og skisser. Intervjuene ble utført på eget rom i dagsenterets lokaler, og er foretatt mellom 16.oktober og 9.november 2017. Siden det her er valgt å bruke observasjon og spørreskjema for behandlere i tillegg til intervju, er det ikke lagt opp til et lengre og mer inngående intervju. Alle intervjuene varte mellom 12 og 29 minutter. Grunnen til kortere intervjuer er også av hensyn til informantenes konsentrasjon, i forhold til tid og energi. Korte oppfølgingsintervju ble kun gjort på de tre informantene fra det ene dagsenteret. Beslutningen om å bruke oppfølgingsintervju på de tre informantene ved det første dagsenteret er gjort for å kvalitetssikre svar fra første intervju, samt at det dukket opp grunnlag for tilleggsspørsmål. De seks intervjuene på

det andre senteret viste seg å være mer effektive og konsentrerte, og oppfølgingsintervju ble ikke nødvendig.

Min oppfatning av virkeligheten har bidratt til å skape forskningsspørsmålet (Jacobsen, 2015, s. 22), mens intervjuene kunne tilføre informantens oppfatning og tolkning av verden fra sitt sted (Kvale, 1997, s. 25-26). Klær og mote forbindes gjerne med kvinner, men angår alle. Dette er en begrunnelse for at gruppen informanter består av tilnærmet likt antall av menn og kvinner, da temaet kan gjelde alle kjønn i varierende grad.

Bilde 3. Et eldre par nyter sitt otium i eget tempo (foto: www.ninjakillercat.co.uk 2015)

Samtaler

Intervjuene er ført som en løsere samtale omkring nøkkelspørsmål fra intervjuguiden, det vil si et halvstrukturert intervju (Postholm, 2005, s. 146). Dette ga muligheter for informanten å fortelle fritt ut fra hva de anser som støtte og begrensninger i hverdagen, og for informanten og intervjueren i samtalen å kunne assosiere videre på denne

informasjonen. Jeg benyttet åpne spørsmål utformet fra hypotesen, fordi jeg ikke kunne vite noe om informantenes situasjon på forhånd. Med slike spørsmål kunne samtalen lett gå i helt andre retninger enn hovedemnet, og jeg kunne fange opp større bredde i informantens erfaringer med sanseopplevelser. Disse erfaringene kan kobles på informantens erfaringer med klær. På grunn av denne løse intervjuemetoden, var det også viktig som forsker å benytte oppfølgingsspørsmål. Min oppfatning er at samtalen har vært velkomne, og at de derfor kunne forlate emnet iblant. Dette innebærer at ikke hele samtalen er gjort på opptak, og at ikke alt av samtalen er tatt med i transkribering. Jeg har vært bevisst på å beskytte personopplysninger. Transkriberingen ble gjort samme dag eller dagen etter intervju, og inkluderer alle nyanser av ord og mellomordlyder som er oppfattet fra lydopptaket.

For å få et helhetsinntrykk har jeg fjernet irrelevant informasjon, forkortet sitater fra informantene og sammenfattet det som er relevant for forskningen. Det reduserte materialet skal fortsatt være tro til innhentede opplysninger. Jeg har fått en mer konsentrert og meningsbærende tekst etter å ha gjennomgått den flere ganger, og sortert ut det som er vesentlig, og avdekket mønster, sammenhenger og fellestrekk. Sistnevnte er blitt enda mer tydelig gjennom organisering av sitatene, sammen med begreper som klassifiserer informasjonen.

Observasjon

Informantene har blitt innvilget kortere eller lengre rehabilitering gjennom jevnlig besøk på dagsenter. Rehabiliteringen innebærer at de deltar i fysisk aktivitet i en gruppe, slik som stoltrim. Der kan de sitte i sin egen rullestol eller annen stol, mens de blir ledet og motivert av en instruktør til å utføre ulike fysiske øvelser fra sittende stilling.

Rehabiliteringen kan også inkludere trening ved hjelp av apparater og øvelser som er individuelt definert, og veiledet av en fysiosterapeut eller ergoterapeut.

Observasjonspraksisen besto hovedsaklig av at jeg deltok i stoltrim sammen med informantene og de andre deltakerne, med unntak av de situasjoner hvor jeg satt ved

siden av å observere informanten i aktivitet med fysioterapeuten. Valget om å delta i stoltrim er begrunnet med den nære forskerrollens opplevelse av den fysiske aktiviteten selv, og samtidig observere deltakernes aktivitet. I tillegg var det et generelt inntrykk av de fleste deltakerne syntes dette var positivt, og det bidrar til en felles sosial erfaring. Jeg gjorde raske feltnotater og skisser underveis.

Spørreskjema

Beslutningen om å bruke spørreskjema er tatt med hensyn til de tilsattes travle yrkeshverdag. Beslutningen om å innhente data også fra de tilsatte er gjort for å støtte data innhentet fra de eldste som klesbrukere. Spørreskjemaene ble sammen med samtykkeskjema levert kontaktperson hos hvert dagsenter mot slutten av intervjuperioden, og levert meg utfylt i etterkant. Skjemaene er besvart for hånd. Til sammen er det to ergoterapeuter, to fysioterapeuter og to andre helsearbeidere som har besvart skjemaet. Tilsatte har ikke fått mulighet til å få spørsmål og tema nyansert muntlig, og har derfor et annet utgangspunkt enn de eldste informantene. Dette fjerner sammenligningsgrunnlag forøvrig, men bidrar til å støtte utsagn fra de eldste informantene.

3.3. Etiske vurderinger

Kravet om respekt for menneskeverdet er det overordnede i arbeidet med kvalitativ forskning. Ulike etiske dimensjoner vil være dekket under det å forholde seg til respekten for menneskeverdet (Postholm, 2005, s. 154). Gjennom hele oppgaven har jeg anstrengt meg for å ivareta nettopp respekt for menneskeverdet, og dette ligger til grunn i denne oppgaven. Under arbeidet med intervjuguiden tok jeg kontakt med Den Nasjonale Forskningsetiske Komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Dette ble gjort i den hensikt å kunne drøfte omkring noen av spørsmålene, og hvordan de ble formulert, slik at informantens trygghet ble ivaretatt på riktig måte. Jeg søkte råd i etiske

prinsipper som en støtte til ulike valg jeg sto ovenfor i løpet av prosessen (Postholm, 2005, s.154). I starten av hvert intervju fikk informanten opplest informasjonsskrivet, og stilt eventuelle spørsmål, før de har samtykket og signert som deltaker. I informasjonsskrivet ble deltakerne informert om at studiet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), og hvordan opptak og annen data oppbevares, når det senest skal slettes, og hva som blir tatt hensyn til ved publisering. I denne undersøkelsen har persondata kun oppstått ved signering av samtykke, og informantene er blitt nummerert under arbeid med analysen. Det samme gjelder i spørreskjema for de tilsatte på respektive dagsenter. Sensitiv informasjon som kan ha dukket opp under intervju er ikke blitt transkribert, og opptak er slettet fortløpende etter transkribering. Annen data er blitt makulert.

4. Analyse og funn

I denne delen presenterer jeg funn fra undersøkelsen, gjennom stemmen til informantene og min tolkning. Funnene er sortert til fire kategorier; bruk, passform, materiale og estetikk, og utgjør et kapittel hver. Disse danner de første fem underkapitler i analysen. Jeg har funnet det nødvendig å forklare hver kategori i forkant av at jeg presenterer funnene. Underveis forholder jeg meg til perspektiver fra teori om universell og inkluderende utforming, gerontologi og moteteori. Til slutt i denne delen presenterer jeg analyseresultater i en visuell oversikt.

Kategoriene er noen ganger overlappende, fordi behovene og utfordringene jeg kan identifisere i intervjumaterialet også er overlappende. Kategoriene er analytiske verktøy jeg bruker for å kunne diskutere funnene. Enkelte sitater fra informantene kan inneholde mye informasjon i løpet av en setning, og refereres til under flere kategorier. Flere av

informantene sier mer enn de egentlig sier, i måten de sier det på. Her har jeg funnet det fenomenologiske perspektivet nyttig fordi det gjør det mulig å inkludere mer enn bare tale.

4.1. Bruk og finmotorikk

Epidemiolog og psykolog Peter Laursen kan vise til en vesentlig økt prosesstid i i målinger gjort på motorikk og koordinasjon hos funksjonsfriske eldre i starten av 70-årene i sin studie fra 1997. Presisjonen i de samme målingene var fortsatt optimal. Laursen understreker likevel at et gjennomsnittstall dekker mange variasjoner, og mange mennesker fungerer uforandret i høy alder (2009, s. 18-19). Min studie omfatter eldre mennesker som er eldre og i tillegg har funksjonsutfordringer.

Målgruppen i denne studien har funksjonsnedsettelse etter skader, sykdom og belastninger i tillegg til aldersrelaterte svekkelser. Ved nedsatt motorikk går det an å finne andre løsninger i klær som ikke krever finmotorisk mestring. Nedsatte sanser som syn, hørsel, lukt og berøring kan være utfordringer som kommer med alder. De eldste er også noe mindre sensitive for taktil opplevelse, og en stemme-basert design kan være mer hensiktsmessig (Lewis & Neider, 2017). Dette trenger ikke nødvendigvis gjelde alle eldre brukere, men er vesentlig å være oppmerksom på i forkant av et produktdesign. Stemme-basert design er en applikasjon som i dag er kostnads-krevende å benytte i klesproduksjon, men som kan bli vanligere i fremtiden. Bruk av materiale som innehar taktile egenskaper med tanke på nivå av sensitivitet, kan likevel være en aktuell metode.

4.1.1. Behov og utfordringer

Informantenes erfaringer ved bruk av klær med typiske detaljer som knapper, heker og glidelås var en av de mest tilbakevendende i intervjuene. Det er åpenbart at informantene vil unngå slike lukkemekanismer, til tross for at de fortsatt ønsker å bruke

klær som vanligvis er utformet med slike detaljer. Klær informantene finner estetisk attraktive har små knapper og glidelåser. Mestring som går på håndgrep, finmotorikk og kraft vil ofte være nedsatt hos målgruppen.

Nei, jeg går med den jakka åpen jeg. Klarer ikke tre i glidelåsen. Og så klarer jeg ikke kneppe igjen de knappa. Dem er nok ikke for harde, men jeg klarer ikke å treffe...på den riktige knappen da (Informant 1)

Kreftene er ikke nødvendigvis til hindring hos informant 1, men det å treffe knappene. Trykknappene er for små og utydelig til at hun kan utføre denne handlingen, fordi det er vanskelig å få grep med fingrene. Glidelåsen er også for vanskelig å tre i. Det å tre i en glidelås kan være vanskelig for alle, slik som at man ikke alltid treffer sporet med en gang. Både knappene og glidelåsen blir overflødige detaljer uten funksjon, noe som resulterer i at hun heller går med jakka åpen. Fem av seks tilsatte har en oppfatning av at de eldste har utfordringer med å kle seg, hvorav det finmotoriske oftest sees på som en hindring. Fire av seks nevner det å dra på seg buksen. Fire av seks nevner knapper, mens den femte nevner belte i stedet. Informant 4 har utfordringer med å kle på bh, men har endret måten hun kler den på seg fordi hun ikke får armene bak.

...og så har jeg bh...og den er ikke noe problem å ha av seg...Jeg har den...(...)... knyter (hekter) foran først og så snur jeg den og så tar jeg armene oppi (Informant 4)

Lissene er håpløse...(...) Jeg bruker borrelås jeg...eller tre beinet inni direkte (Informant 7)

Både for å tre i glidelås, og å tre en vanlig knapp gjennom knapphull, kreves to hender og god finmotorisk mestringsevne. Det samme kreves når man skal knyte lissene på sko og treffe hektene på bh-en. Gjennom sin bruk, og situasjon med funksjonsutfordring, finner informantene løsninger som hjelper dem.

4.1.2. Teknikk

Både gjennom høy alderoppnåelse og ved funksjonssvikt av ulik grad vil man oppleve nedsatt evne til finmotorisk håndtering. Tradisjonelt utformede klær inneholder ofte små knapper og glidelåser, med andre ord vanlige lukkemekanismer som man er vant til å mestre håndtering av gjennom et liv i full funksjonsutfoldelse. Informantene i denne studien har erfart dette som en utfordring:

Ja...litt bommert har det vært innimellom (ved å kneppe knappene selv). Ja...jeg synes det går bra jeg...jeg klager ikke... (Informant 8)

Informant 8 vil fremheve dette på en lett måte, at utfordringen er tilstede, men at han ikke klager eller hefter seg videre ved det. "Litt bommert har det vært innimellom", sier han, selv om han fortsetter å knappe igjen sine egne klær. Man kan forstå at det er viktig for han å fortsatt være i stand til å gjøre nettopp denne handlingen selv. Det kan videre tolkes som at han opprettholder egen verdighet og ressurs i handlingen, som en form for egenomsorg. Denne koblingen til egenomsorg og verdighet gjør denne utfordringen til noe som er vesentlig å notere seg ved utforming av klær for denne gruppen.

Nå liker jeg ikke knapper. Og jeg har en lam arm...så jeg kan ikke tre i glidelåsen (Informant 7)

Det er t-skjorter (På spørsmål om hva som er enklest å kle seg i, og hvorfor) Ja, det går bra (...) Det er ikkeno knapper (Informant 7)

Informant 7 unngår rett og slett knapper og glidelåser, og går for t-skjorter som han kan trekke over hodet. Dette mestrer han ved hjelp av én fungerende arm. Enkelte løsninger i utforming kan lette påkledning av klær som trekkes over hodet:

Ja, det er ikke lett, det skal jeg si, men jeg får det av og på (på spørsmål om å kle på seg genser med glidelåsåpning i hals). Det er stort sett ikke noe problem, det tar bare litt tid. Og så blir jeg veldig sliten når jeg holder på for lenge... det største problemet, det er å få

på sokkene. Knapper er også sånn... den skjorta jeg har... jeg greier ikke å få satt på glidelåsen sjøl så det må jeg ha hjelp til. (Informant 3).

Informant 3 klarer ikke å tre i glidelåsen eller kneppe igjen knapper på sine klær. Han uttrykker likevel behovet for å bruke disse klærne, og å kunne ha en mestring for å fortsette å bruke dem. Glidelåsen i halsåpning er mer overkommelig for informanten, fordi glidelåsen gjør halsåpning større slik at han lettere får tredd den over hodet. I tillegg er det en glidelås som allerede er festet (tredd på). Det krever likevel tid og krefter å utføre denne handlingen. Problemer med å treffe riktig knapp er større når knappene er i vanlig skjorteknapp-størrelse, som er forholdsvis små. I tillegg skal disse knappene tres gjennom små hull, noe som krever enda mer av finmotoriske evner. Slike detaljer er allerede en del av informantens vaner og rutiner tidligere i livet, slik at han kjenner dem. Informanten opplever derimot at funksjonsnedsettelse gjør at det kreves mer for å håndtere slike detaljer. Klær som vi er vant med, og etter tradisjonell mønsterutforming, vil alltid inneha detaljer som knapper, glidelåser, ermehull og halsåpning. Likevel er disse til hindring for nesten samtlige av de ni informantene. Jeg spurte om justering i størrelse på detaljene kunne ha noe å si for om informantene opplever økt mestring:

Store knapper går bedre enn små knapper...(...)... Ja, det gjør egentlig det...(gjelder trykknapper også?)...og hekter og sånt ja...(...) Nei, minst mulig, det går men...ja.... (Informant 9)

Informanten er positiv til at større knapper er innenfor rekkevidden av hennes nåværende mestringsnivå, og inkluderer store trykknapper og hekter, men at det likevel er noe hun vil forsøke å unngå. De fleste informantene er enige med henne. Informant 6 forteller om sin erfaring med glidelås:

Ja, det er vanskelig (å bruke glidelås) Informanten fortsetter selv: Altså, det er lange jakker...før hadde jeg en...jakke hvor glidelåsen kan åpnes nedenfra, nei det er to...(...)...spenner...den ene går opp og den andre går ned for eksempel...for da kan jeg åpne nedenfra til hit...når jeg sitter for eksempel...og det er veldig praktisk...sånn burde alle jakker vært egentlig. (Informant 6)

Informanten, som er rullestolbruker, erindrer en positiv opplevelse av mestring ved bruk av denne jakken med toveis glidelås. Funksjonen gjør jakken praktisk for sittende i rullestol. At glidelåsen er toveis gjør den mer fleksibel. Er glidelåsen i tillegg kraftig og lett angripelig, gjør det den mer brukervennlig for målgruppen. Det kan være en utfordring for mange å tre i glidelåsen fra starten av, slik at andre alternativer kan vurderes.

4.1.3. Kraft

Utfordringene ved bruk av klærne kan innebære at det krever mer tid, krefter eller hjelp fra andre for å gjennomføre handlingen.

Ja, altså...jeg langbukser med strikk i livet, og det er veldig praktisk...(...)...så jeg unngår glidelås og sånn nå...ja, ja... (Informant 9)

Jeg må ha bukser med strikk i livet... Og er det ikke strikk i livet så får jeg ikke på meg klærne (...) Jeg klarer ikke noe med den hånda der skjønner du (...) For at jeg har hatt slag, så, så den er lam enda (..) Så jeg klarer nesten ikke dra på meg buksa med strikk i heller jeg. Nei, på den ene sida, da blir det sånn....Bare på.. Med ene hånda. Jaja, høyre bruker jeg jo (...) Men å få opp buksa på venstre side det er ikke lett (...) Så det hender jeg kommer hit, så må jeg spørre dem om de kan hjelpe meg å dra på buksa ordentlig...for da har jeg ikke fått den på meg ordentlig, hehe (Informant 1).

Informantene 1 og 9 har erfart at elastisk tekstilkvalitet i bukser og overdel er en fordel. Strikk i livet på buksene er foretrukket, da brukeren benytter håndgrep og krefter for å trekke buksen på seg, og unngår ekstra arbeid med knapper og glidelås. For noen, som informant 1, vil det også kunne være utfordringer ved å kle seg i en bukse med strikk. Det kan være fordi at strikken er vanskelig å få grep på, eller at mangel på styrke i armen uansett skaper denne begrensningen. En annen informant forteller om enkelte hverdagssituasjoner som krever at klærne er spesielt praktiske:

Ja, i og med at jeg har bare en arm som fungerer...så er jeg avhengig av...særlig bukser da, av at det er strikk i livet, og ikke noe sånn spenner og glidelåser og sånn...for da hadde det vært, skal man toalettet så er det bare å dra ner og...(...)...Og likeledes

skjorter uten knapper, men med borrelås. For jeg klarer ikke å kneppe knapper med en hånd. Særlig på armer og sånt, det... er umulig (Informant 6)

Informant 6 vektlegger det å være selvhjulpen i intime situasjoner, og uttrykker hva som fungerer og hva han vil unngå for å kunne opprettholde egenomsorg på dette området. Informant 6 har hatt slag, og har som følge en mindre funksjonell venstre side av kroppen. Dette gjør at han ofte ender med å kle seg ved bruk av en hånd. Det foretrukne vil være klær som både er romslige, og som sitter der de skal når de er kledd. I tillegg vil han være selvhjulpet på toalettet, og da skal klærne være enkle nok å kle av og på. Det vil si at spenner, knapper og glidelåser i bukser, som kan hindre eller forsinke egen av- og påkledning, bør unngås. Alternativer i klærne som derimot kan forenkle på- og avkledning, er løsningen. Som erstatning for glidelås, knapper og knyting, brukes ofte borrelås. Mange ser på borrelås som en praktisk måte å forenkle håndteringen av påkledning, men det trenger ikke alltid å være den beste løsningen.

Joda...det kan være greit det, bortsett fra at innimellom hekter det seg opp i forskjellig ting da...(ler) (...) Jeg har sko med borrelås i, og det er...jo lett å ta på og lett å ta av, men jeg må lissom passe på at det ikke kommer borti noen ting da (Informant 9)

Borrelås er lett å jobbe med det det... Det klarer jeg ikke (å knyte) Jeg kjøpte meg sko, nye sko, måtte ha nye sko, kjøpte selvfølgelig med knyting (...) Jeg klarte ikke å bruke dem jeg, hehe...(...) Sånne sko må jeg ja, sånne som det er bare å tre beina ned i og... Ja, de er fine, sånn, sånn snurpe... Ja, dem er så god dem, disse er reine tøfla (Informant 1)

Borrelås i sko er spesielt foretrukket alternativ for disse informantene, men også typen med et snøre som trekkes sammen ved en enkel spenne. Borrelås som løsning i klær forøvrig vil kunne skape nye hindringer istedenfor å lette bruken, ved det at det fester seg lett til andre tekstiler. Klær som er utviklet for eldre og selges på nett i USA har borrelås som feste i alle kjoler, skjorter, skjørt og bukser (www.silverts.com, 2019).

Ja, jeg har litt mindre kraft i hendene til å ta..jeg har en sånn beltesekk som jeg bruker innimellom, men har...problemer med å få den av og på, men...(...) Stram ja...(...) Blitt litt svakere i...(...) alle ledd etterhvert... (Informant 9)

Informanten benytter en beltesekk eller belteveske, som hun bærer rundt midjen. Denne lukkes og åpnes ved hjelp spenne, eller en form som må klemmes sammen for å låses i en annen form. Slike spenner brukes også i større tursekker for å stramme og binde fast rundt midje og over bryst, og kan være harde å få på og av. Siden hun har svekket gripekraft, hindrer dette henne i selvstendig bruk av denne vesken. Beltevesken er oppfyllt hennes behov ved at hun får plass til ting hun trenger å ha med seg, og at den sitter godt på kroppen uten å falle av, slik som en skulderveske som man bærer diagonalt.

Bilde 4. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre. Bukser med elastisk liv i syntetisk tekstil (foto: privat, mars 2018).

4.2. Passform

Antropometri er kroppsmål ut fra proporsjoner, som for eksempel armens lengde i forhold til kroppen (Vavik & Øritsland, 1999, s. 128). Ergonomi (gresk; ergos som betyr arbeid og naturlov), er vitenskapen om arbeid. Det handler om hvilke mennesker som gjør arbeidet, hvordan de gjør det, hvilke redskaper de bruker, arbeidsstedet og det psykososiale aspektet av arbeidssituasjonen. Arbeid vil i større utstrekning handle om hvilken som helst planlagt og meningsfull aktivitet eller handling, spesielt hvis det involverer en viss grad av evne og innsats (Pheasant & Haslegrave, s.4, 2006). Det vil si at det ikke trenger å handle om lønnet arbeid, men hverdagslige handlinger man er avhengig av å utføre med kroppen som redskap. Handlingene måles i mengden krefter og plass for manøvrering og bruk, i følge kriteriene til The Centre of Universal Design (Maisel, 2018, s.3). I rehabilitering etter hjerneslag benyttes ergoterapi og fysioterapi, som for eksempel stoltrim og veiledende teknikker sammen med apparater.

Fleksibilitet i menneskekroppen måles ut fra vinkler hvorfra kroppsdeler beveges, og hver enkelt kroppsdeler har ulik grad av bevegelsesfrihet i utgangspunktet. Kvinner har vanligvis noe større fleksibilitet (5-15% i gjennomsnitt) enn menn. Det er få svekkelser ved fravær av slitasjegikt, men siden dette er ganske utbredt, kan man tenke seg til at det eksisterer en svært nedsatt fleksibilitet hos eldre (Pheasant & Haslegrave, 2006, s.102-103). Nedsatt fleksibilitet i menneskets fysikk kan gjøre det utfordrende å bruke tradisjonelt utformede klær, som tyder på at vi trenger mer fleksible klær. Fleksibilitet i klær kan omfatte både type utforming, elastisitet i tekstil og ulike lukkemekanismer. Muligheten for å *tilpasse* og *justere* plaggets passform er i tillegg viktig for kategorien. Det er kroppens passform, og kroppens karakteristikk og evner i hvile og ved bevegelse som man ønsker å kartlegge. En av de tilsatte kan fortelle at målet for rehabilitering er direkte knyttet til på- og avkledding, og at de eldste tar i bruk klær av praktiske hensyn som de ville ellers ikke brukt. En annen tilsatt påpeker at ikke alle

bruker klær som er egnet for en redusert kropp og funksjon, og at klærne de eldste bruker har en upraktisk passform.

4.2.1. Behov og utfordringer

Men...(...)...det viktigste er at det er lett å ta av og på syns jeg... (Informant 9).

Informant 9 sier oppsummerer sitt behov enkelt og tydelig. De fleste informantene uttrykker det samme, at det viktigste er at klærne skal være lett å ta av og på. Det understreker også at det funksjonelle kommer først, og dette har mye med at informantene må forholde seg til dette først, selv om de kan ha andre behov. Fysiske utfordringer som kommer med høy alder har ofte med kraft å gjøre, slik som gripekraft og bevegelseskraft. Det å kle av og på klær er en rutinert handling, men funksjonsutfordringer og høy alder kan føre til at handlingen krever en større grad av tid og krefter. Tre av informantene har et eksempel på en slik rutine:

Det er problemer med for eksempel å få på seg en bh, med...jeg får ikke armene bak på ryggen...(...) Nei, så...så det. Liker best å ha ting som man kan tre over hodet. (Informant 9)

Bh... (...) ... den er ikke vanskelig, men... det tar litt tid for det at det.. Jeg må liksom kneppe den her..ikke sant, så drar jeg den rundt...(Informant 5)

...og så har jeg bh...og den er ikke noe problem å ha av seg... Jeg har den...(...)...knyter bak først og så snur jeg den og så tar jeg armene oppi (Informant 4)

Informant 9 forteller at hun foretrekker å trekke plaggene over hodet, og kunne for eksempel benyttet en type sports-bh som alternativ. En typisk sports-bh kan være ganske stram selv om den er elastisk. Metoden som informantene 4, 5 og 9 allerede bruker, egner seg kanskje bedre for å slippe kompliserte armbevegelser og kraftanstrengelser. Det kan være en kraftanstrengelse å kle på seg en jakke også, noe disse to informantene har erfart:

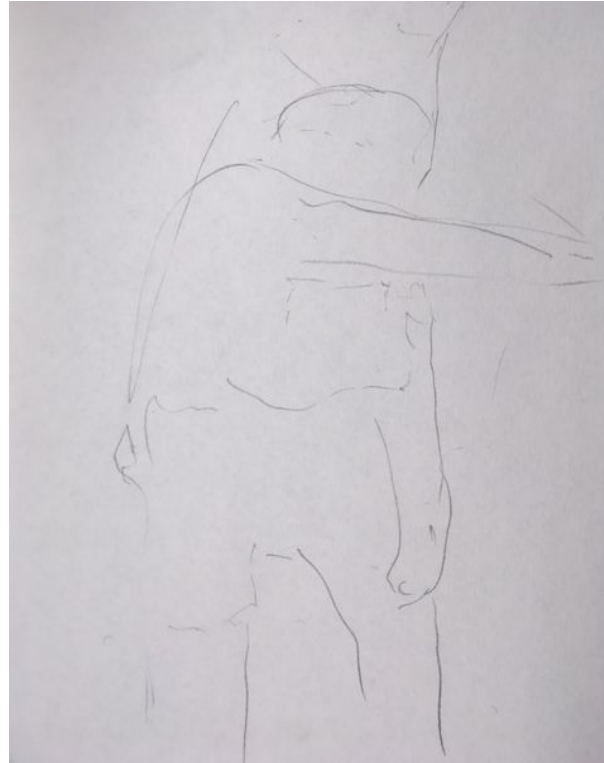
Ja, det er klart... når man først får den oppå skuldern...(jakka)... så går'e greit, og så...glidelåsen...den får jeg ikke igjen sjøl... Hvis at...jeg får tredd inn den armen der...sånn...og så må jeg ha det opp og (...) det er like vondt å få den armen inn (...) jeg får ikke bøyd den ordentlig bakover...jeg får den ikke mer inni (...) det er problemet uansett (Informant 3)

Informant 3 har hatt slag og har delvis lam i venstre arm, som gjør at han bare kan kle seg ved hjelp av høyre arm. Den venstre armen hans er også vanskeligere å få inn i vanlig jakke- og genserermer.

Jakker...ytterjakker kan være litt vanskelig..å kle på seg. Den må ikke være for trang. Da får jeg den ikke på armen...(...)...det er bare det at, hvis jeg har for mye tøy under..så blir det trangt da (Informant 7).

Informant 3 og 7 har erfaring med at ytterjakker blir for trange, både å kle på seg og å bruke. Begge informantene har også hatt slag, og har derfor sterk nedsatt funksjon i venstre side av kroppen. Informant 7 uttrykker at han ønsker at jakken kunne vært mer romslig og lettere å kle på, "den må ikke være for trang", slik at han mestrer å få armen gjennom ermet. Tradisjonell utforming av en jakke har gjerne isatt erme, men kan også ha raglan-erme (festet i halsåpning). Sportsjakker kan i enkelte tilfeller tilby alternative løsninger til nevnte tradisjonelle. En av de tilsatte foreslår; "Jakker framfor gensere, færre og større knapper, elastiske bukser med strikk i livet, ekstra glidelås i bena, før i ytterjakke, glatte stoffer med lite friksjon". Menneskene som jobber tett på de eldste i rehabilitering ser de praktiske utfordringene og behovene hver dag, derfor har de gjerne dannet seg en mening om løsninger.

Under deltagende observasjon i stoltrim kunne jeg registrere informantenes rekkevidde av bevegelser og fleksibilitet i kroppen. Den ene skissen viser en informant utføre en strekkeøvelse sittende på stolen, med samlede hender strukket mot den ene foten sin (bilde 4 t.v.). I den andre skissen strekker deltakeren armen sin ut til motsatt side av kroppen (bilde 5 t.h.). Alle deltakerne klarte noe, og noen mer enn andre. Det var likevel større forskjeller i fleksibilitet å observere hos samtlige.

Bilde 5 og 6. Skisser fra observasjon av stoltrim (skisser: privat, 2017)

4.2.2. Romslighet og elastisk tekstil

Noe som ble observert hos flere av informantene og deltakerne i stoltrim, er vanskeligheter med å strekke armene opp over hodet. Dette står i kontrast til at de fleste av informantene forteller i intervju at noe av det enkleste de kler seg i selv er gensere og t-skjorter som de må trekke over hodet. Det er da en forutsetning at disse klærne er fleksible, som at de er elastiske og har god åpning i halsutringningen.

Det er...det er problemet mitt, det at armene ikke...fungerer så godt. Jeg klarer den veldig godt, men ikke den, da må jeg...løfte sånn (Informant 4)

Selv om denne informanten, som flere andre, som foretrekker klær de kan trekke over hodet, har hun problemer med å løfte armene. Det å trekke plagg over hodet trenger derfor ikke være avhengig av at armene må løftes så høyt. Når armene ikke har samme

styrke og fleksibilitet som før, er det desto viktigere at klærne er elastiske, eller har romslig utforming og lukkeløsninger. Informant 6 har store funksjonsutfordringer knytter stor glede til de klærne han fremdeles mestrer å kle på seg selv:

Pikèskjorter, ja, det er det beste jeg har (vanskelig å tre på seg t-skjorte) For da slipper jeg den kneppinga. Ja...enn så lenge (får dratt den over hodet). Men eh... jeg får mer og mere hjelp til påkledningen...på grunn av den...den armen her som ikke fungerer (Informant 6)

Informanten liker pikèskjorter fordi han behersker å kle dem på seg selv, men det kan også være pikèskjorten i seg selv som et visuelt ryddig uttrykk han ønsker å kunne fortsette å bruke. Han slipper å bruke knapper, som innebærer finmotorisk kraft, men det å måtte trekke plagget over hodet er en utfordring han fortsatt håndterer. Informant 9 har vært nødt til å endre klesvaner:

Det er problemer med for eksempel å få på seg en bh, med...jeg får ikke armene bak på ryggen...(...) Nei, så...så det. Liker best å ha ting som man kan tre over hodet. Ja...(Informant 9)

Eh..det er vel kanskje ikke vanskeligere, men det gjør vondt vet du...(å bruke venstre side) (...) Ja, mm..så jeg er veldig glad når jeg liksom får hjelp, men jeg greier det jo uten hjelp da, men jeg merker jo at den skuldern er litt vondt, men eh... (Informant 9)

Informant 9 foretrekker også å tre overdelene over hodet, og hun mestrer dette, selv om det også kan innebære ubehag. Det mer funksjonelle alternativet for informantene vil være muligheten til å lukke bh'en eller andre plagg foran på kroppen. Det kan synes som at slike funksjonelle plagg ikke er fullt så tilgjengelig for målgruppen.

Så da... da er om å kjøpe mest mulig ledige klær... så det ikke strammer... for mye. (Informant 2)

... hvis det er for trangt, så er det jo ikke noe behagelig å ha på seg..(Informant 3)

... jeg synes det er godt at det er litt ledig (Informant 9)

Informant 2, 3 og 9 foretrekker ledige, romslige klær som ikke strammer inntil kroppen. Både 7 og 6 uttrykte det samme om jakke og pikèskjorte. Informant 5 og 1 vil gi noen eksempler på klær som strammer i neste kapittel.

4.2.3. Funksjon og løsninger

Men jeg har akkurat bukser nå, hos sydama oppe hos oss, for at det, når jeg kjøpte dem var dem så trange i strikken, så da...klarte jeg ikke å få dem opp på denna sida, jeg hvertfall (...) Sånn hard strikk, sånn harde, tjukke strikker.. .og nei, det klarte jeg ikke (...) ... så da tok jeg med en annen bukse som det var god strikk i (...) Som hu så på da, som skulle sy i de, buksa av den, etter den da (...) Ja. Så dem skal jeg få nå til onsdagen igjen, da er dem ferdig (Informant 1)

Det er likevel ikke hvilken som helst strikk som er egnet når den skal gjøre bukselivet praktisk og komfortabelt. Informanten tar saken i egne hender og tar buksa hun kjøpte til en skredder for å bytte strikken i livet. Skredderen fikk se etter et eksempel i en bukse hun hadde, og var fornøyd med. Initiativet informanten tar for å få tilpasset egne klær understreker både egen ressurs, og behovet for tilpasning av klær. En annen informant kjenner kanskje på ambivalensen som oppstår ved å bruke et plagg hun liker for utformingens estetikk, men som hindrer henne i bevegelsesfrihet og komfort:

Ja, kneet...det kan være litt eh...hvis det, blir for stramt her...Så...blir det ubehagelig. Ja, og det ergrer meg, for det at jeg liker ikke sånne...bukser som er sånne...(vide)...Ja, den er smal, og så...da sitter jeg sånn da litt...Det gjør meg ikke noe sånn veldig, men jeg...jeg sitter jo sånn litt da, hvis jeg sitter lenge (trekker buksebenet litt opp over kneet) (Informant 5)

Utfordringen for denne informanten er at det strammer over kneet etter en stund i sittende stilling. Løsningen hun selv benytter for å lette ubehaget, er å trekke buksebenet litt opp over kneet, slik at kneet får mer plass i formen. Informanten foretrekker den smale formen på buksen, et estetisk behov, slik at videre bukser enn denne er utelukket som løsning. En mulighet kan være et annet tekstil, som utvides i

sittende og trekker seg sammen i stående. En annen utforming av buksen sentrert rundt kneet, kan også gi mer plass ved sittende stilling. Slike alternative utforminger rundt ledd er gjerne synlig blant annet i sportsklær, og synligheten av en slik utforming kan bli et visuelt problem. Et annet alternativ kan innebære elementer som kan justeres under bruk for mer fleksibilitet. For eksempel det å rekonfigurere, eller fjerne en del av plagget for å få tilgang til kne eller albue (Maisel et.al., 2018, s.88). Ved å se på aktuelle bevegelsesmønstre hos målgruppen vil man oppdage hvor behovene ligger. Flexibilitet i klær handler derfor om elastikk, utforming og løsninger og applikasjoner omkring ledd. Applikasjoner kan være løsninger i utforming, men også tillegg og detaljer i plagget som gjør det mer fleksibelt.

Ja, jeg liker ikke altfor tettsittende... Sånn..løse ned langs midja, og løser buks... ingenting som sitter klistra til (Informant 5)

Men løst og ledig er det som er... så ingen strikk.. stramme strikker eller.. Hvertfall ikke i livet. (Informant 2)

Informantene over er begge enig om at klærne ikke bør være tettsittende og stramme. Informant 5 presiserer også at det bør være løst ved midjen. Det vil si at løsningen for at buksen eller skjørtet skal holde seg på plass i midjen, heller ikke er stram og ubehagelig. Bevegelsesmønstret endrer seg ved nedsatt kroppslig fleksibilitet, men klærne er ofte likevel de samme. Det kan bety at klærne hindrer mer, enn støtter funksjon og komfort i bevegelser. Et isydd erme på en skjorte eller genser kan ofte virke strammere fordi det begrenses av nettopp formen og sømmen der det er sydd på. Et raglan-erm eller et isydd kile under erme, er to alternativer som gir mer rom for bevegelse. Bruk av elastiske stoffer i plagg gir også mer bevegelsesfrihet.

Informant 6 skulle ønske det fantes en varmeponcho, slik som den regnponchoen han har:

Altså, når du sitter i rullestol som jeg gjør...så har du en sånn...sånn gapahukhette, som du bare trer ned over deg så det dekker låra og sånt...så når det regner...så blir det jo ikke vått, du sitter i et telt nesten (Informant 6)

Jeg foreslår en frakk:

Ja, har du sett en sånn pingvinfrakk? Ja, bare at bakvendt? Andre veien. Ja, hvis du tar den omvendt, tar den foran istedet. Ja, så har du kanskje en glidelås så du kan ta den...nei, ikke glidelås, borrelås (Informant 6)

Informanten forteller fra sin erfaring i rullestol, og har ideer om hvordan klær kunne vært utformet for hans målgruppe. Han har allerede erfaring med en regnponcho som dekker hele veien ned til bena når man sitter. Men han kunne også ønsket seg en vinterfrakk som dekker på samme måten, med borrelås som lukning. NAV Hjelpemiddelsentral tilbyr en varmepose og et trekk som er fullstendig dekkende og minner om en sportslig regnjakke med fotpose (produsert av Øytex, Neptun og Gympo for NAV Hjelpemiddelsentralen, 2019).

4.3. Materiale og komfort

Materiale i klærne har betydning for komfort og kvalitet. Komfort forstått som bekvemt, behagelighet; utstyr som gjør det bekvemt og behagelig (SnI, 2018). I tillegg til materiale kan sømmer og utforming ha betydning for komfort. Komfort betyr forskjellige ting for ulike mennesker, og det er lett å forveksle det med overflod og luksus, noe som det ikke kan relateres til i denne sammenhengen. Komfort kan videre relateres til estetikk, fordi det handler om hvor psykisk og sosial komfortabelt det er for den enkelte. Både den fysiske og mentale komforten i klær vektlegges i ulik grad, innenfor ulike aldersgrupper (Twigg, 2013, s. 20). De eldste vil heller ha ett plagg av god kvalitet, enn flere plagg i dårlig kvalitet (McCann, 2009, 351-353).

4.3.1. Behov og utfordringer

Komfort knyttes gjerne til hva slags tekstilmateriale klærne er lagd av. Når det kommer til syntetiske materialer i klær, vil flere helst unngå dette. Slik som informantene under uttrykker det:

Ja, jeg foretrekker vel bomull i stoffer altså... ikke så mye nylon... det er veldig sånn statisk og... (Informant 5)

Ja, jeg orker ikke for mye nylon det....blir for tett. Det beste er bomull (Informant 6)

Syntetiske tekstiler blir statisk, og det blir tett og klamt. Disse to informantene er enige om at naturlige og myke fibre i tekstil er bedre enn syntetiske. Tekstiltekstur kan også øke komfort. Både tekstiltekstur og løsninger som brukes i hjelpemidler, kan benyttes i klær eller kombinasjon med klesplagg, for å øke komfort. Justeringer i overflatetekstur kan bidra til både økt taktilt velvære, samt praktisk og sikker brukervennlighet. Eldre mennesker er mindre tolerante overfor ytterpunkter i temperaturen, og har gradvis svekket evne av hørsel, syn, smak og lukt (McCann, 2009, s. 358-359). Huden regulerer varme ved å variere blodgjennomstrømning og svetteproduksjon. Samtidig som huden oppbevarer fett og vann er den et viktig sanseorgan for trykk, berøring, smerte og temperatur (Vavik & Øritsland, 1999, s.137). En av informantene som sitter i rullestol kan fortelle hvordan det oppleves å måtte sitte i ro hele tiden, eller over lang tid:

Ja...man blir jo veldig..øm i bakkdelen....når man sitter så lenge. Jeg hadde en rullestol på rehabiliteringssenteret....og den var luftfylt, du kunne regulere trykket med å pumpe luft i den....og sånne luftsylindrer, fullt av det rundt hele, den var veldig behagelig (Informant 6)

Ja, man gjør jo det (blir kald av å sitte mye) Ja, når jeg er ute å kjører så.. så får jeg gjerne en til å legge et.... et pledd over... over lårene og sånn...(Informant 6)

En informant forteller at han hadde et varmebånd på håndleddet som et hjelpemiddel i en tid på institusjon for opptrening. I ettertid har han vært mindre plaget av kuldefølelse på håndleddet, men setter hendene under lårene eller i lommene når han blir kald. En annen informant i rullestol pleier å bruke et pledd som han har hengende på spesialstolen sin hjemme.

4.3.2. Materialer som puster

Informantene ble spurt om hva slags tekstilkvaliteter de foretrekker å bruke, og om de merker forskjell på syntetiske og naturlige tekstiler.

Bomull er flotte, flotte klær. Ja det er fint (...) Det kan bli litt for klamt og (å bruke klær i syntetisk tekstil)...nei, da tar jeg på meg noe jeg kan ha under her...trøye under.
(Informant 1)

Informanten foretrekker bomull, og tekstiler som puster, mot huden, og påpeker at syntetiske tekstiler kjennes klamt ut. Informanten har som vane å kle seg i en trøye i ull eller bomull innerst mot huden. På denne måten unngår hun mest mulig direkte hudkontakt med et plagg av syntetisk tekstil, eller blandingsmateriale. Klamhet kan både fremkalle følelsen av sterkere varme og kuldegysninger i kroppen, som begge gir ubehag. Det motsatte av komfort.

Eh du... blandingsvarer i klær tåler jeg veldig dårlig... da reagerer jeg... jeg tåler veldig godt bomull og ull, men ikke...hvis det er sånn...(polyester og nylon) Ja, ja...det unngår jeg. Selv om det bare er en liten prosent så reagerer jeg på det...da blir jeg klam, ja... Jo, det, ytterklær går nok bra det når jeg har noe under ja...Men ikke som genser eller t-skjorte, eller sånn...de skal være ren bomull. (Informant 9).

Denne informanten har samme oppfatning som hun over, og sier også at hun reagerer på klær med blanding av syntetiske fibre og naturfibre. Unntaket er når det er en del av et ytterplagg, for da har ikke tekstilet direkte kontakt med huden og har nytteverdi. En av de tilsatte mener at teknisk materiale, bomull, materiale med lite friksjon og som gir lite trykk mot huden, kan bidra med komfort for de målgruppen. Den tilsattes oppfatning samsvarer i høy grad med informantene som brukere. Brukerne selv legger mest vekt på materiale slik de kjenner det på huden, mens den tilsatte også ser andre verdier i materialer. Materialer som gir lite friksjon kan bidra til lettere på- og avkledning, mens materiale som gir lite trykk kan lette belastning på huden. Syntetiske fibre kan være enklere å kle utenpå andre klær på grunn av en glatt kvalitet, uansett om det er fóret eller ikke. I tillegg gjør det plagget mer slitesterkt og beskytter for vær og vind. I

sportsklær er det utviklet ytterplagg som både skal puste, og være vann- og vindtette. Sportsklær er også laget for å bevege seg i, og kan dermed gi ytterligere komfort for brukeren. Syntetisk og naturfibre har ulike egenskaper. To av de tilsatte foreslo ull fordi det varmer, og kan ha oppfattet at noen av de eldste som fryser.

Jeg liker bomull, og jeg liker ull...og, jeg tror ikke jeg har noe annet...enn sånne...la oss si, skikkelig, i gåseøyne (ler) Nei eh...jeg bruker bomullsstoffer og ull, bomull og ull (...)
Jeg bruker veldig lite sånn syntetiske, dette er ull...tror jeg...(Informant 4)

Naturlig kvalitet foretrekkes først og fremst på grunn av komfort. En annen fordel med ull er at det er selvrensende, trekker til seg fuktighet, kan vaskes sjeldnere og på lavere temperatur. Jeg foreslo lin som et annet alternativ:

Nei, men eh...altså, sånn som det er nå så bør det jo være strykefritt vet du...(...) Ja...for det at jeg...er jeg ikke sprek nok til å stryke, nei...(...)...jeg kan ikke stå så lenge, nei...
(Informant 9)

Ja, det tror jeg går bra bortsett fra at lin krøller en del...ja (...) Nei, så...(...)...hvis det ikke skal synes så kan det jo være bra...(...)... Ja, det kan nok gå bra, så det er (bruk av lin i fór)... bomull er vel mykere vel... (Informant 9)

Utfordringen med naturstoffer som lin og bomull er at de ofte krøller lett, og mange i målgruppen er vant med at slikt tøy skal strykes. Strykefrie klær er behandlet med kjemiske sammensatte stoffer som kan virke hormonforstyrrende. Selv om plagget er produsert av bomull kan den kjemiske behandlingen for å holde det krøllfritt være giftig (Svanemerket, 2012). To av de tilsatte foreslo krøllfritt. Det noen ting man trenger syntetiske materialer til, og det er det elastiske. Informantene forteller at de ønsker det praktisk og komfortabelt, slik som Lövgrens informanter (2016, s.376).

Bilde 2. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018).

4.4. Estetikk

Det visuelle i klær inkluderer silhuett, form, farger, mønster, tekstur og kvalitet. Det sanselige i klær innebærer mer. Papanek vil kalle estetikk som fungerer for flere for en elegant enkelhet. Han mener at det estetiske eller visuelt attraktive, ikke kan bli fullkomment uten at det er tatt hensyn til de andre kriteriene i funksjonskomplekset (1970, s.22). Disse kriteriene er, som tidligere nevnt; metode, bruk, behov, telesis, assosiasjon og estetikk. Det visuelle og sanselig ved klær påvirker oss individuelt og i sosiale situasjoner, som i hvordan vi representerer oss for omverdenen.

4.4.1. Behov og utfordringer

Asymmetri, borrelås og strikk i livet

Utfordringer i visuelt uttrykk har med informantens individuelle opplevelse av estetikk i klær, og tilgang til klær som inneholder informantens behov innenfor dette.

Jeg har ikke noe... kjøtt igjen oppi her... Spesielt på denne sida (venstre), så detter alt sammen ned liksom... så jeg må dra opp alt stadig vekk (Informant 3).

Informanten sier at den venstre siden av kroppen er mindre enn den høyre. Fysikken har endret seg på grunn av delvis lammelse etter et slag. Informanten opplever med dette at klærne ikke sitter godt nok på lenger, på en presentabel måte, da kroppen har endret seg. Han uttrykker her en opplevelse av usymmetri i forhold til hvordan klærne sitter på kroppen, fordi "spesielt på denne sida (venstre), så detter alt sammen ned liksom". Han kjenner seg også ukomfortabel fordi han da "må dra opp alt stadig vekk". Utformingen tilfredsstiller ikke informantens opplevelse av visuelt uttrykk. En annen informant savner å bruke bukser og skjorter, men som er lagd slik at han med nedsatt funksjon kan kle seg selv.

Nei, det eneste måtte være sånne vanlige...uten...utenpåbukser (er noe han savner å gå med) Ja. Og...uten belte og sånn, hvor det bare er borrelås i livet, det skulle jeg gjerne hatt. Men det finns ikke. Og likeledes skjorter uten knapper, men med

borrelås...(…) For jeg klarer ikke kneppe med en hånd. Særlig på armer og sånt, det...er umulig... (Informant 6)

Informanten foreslår selv bruk av borrelås istedenfor knapper og glidelås i bukser og skjorter. Han ønsker at klærne skal se ut som bukser og skjorter han kledde seg i før sykdom, men at det kunne vært enklere å håndtere for ham å kle seg selvstendig. Informant 6 er tydelig på hva han har behov for, og har tanker om hvordan det kunne vært løst. Mange av informantene i denne studien nyanserer gjerne hva de ønsker å kle seg i, og hva de ikke ønsker å kle seg i.

(…) jeg bruker jo strikk i vanlige langbukser, og i olabukser da (...) Jeg har jo joggebukse med strikk i livet og da, men jeg bruker jo ikke det til daglig da. Går jo ikke hit i joggebukse jeg, er ikke sånn trening vi har, neida (...) Jeg gåkke på kafeen i joggebuxsa heller (...) Ja, da vil jeg kle meg ordentlige klær, holdt jeg på å si (...) Joggebukse det brukte jeg på campingen i feriene. (Informant 1).

Informanten vil heller ha vanlige bukser og jeans med strikk i livet, enn å bruke joggebukse til hverdags. Hun er vant med at joggebukse ikke brukes til annet enn på camping, og annen trening enn det hun gjør på stoltrim og fysioterapi-trening. Det er viktig for henne å opprettholde det presentable slik hun oppfatter det og er vant med, når det kommer til klærs visuelle uttrykk. Det er tydelig at dette handler om selvrepresentasjon og verdighet for informanten, da hun presiserer at "...jeg bruker ikke det til daglig da", "jeg gåkke på kafeen i joggebuxsa heller" og "ja, da vil jeg kle meg ordentlige klær". Hva informanten anser som ordentlige klær innebærer ikke joggebukse, og hun ville aldri gått ut til hverdags eller på kafeen med et slikt plagg.

Pene gensere eller praktiske gensere

Det har jeg gått veldig lite i (...) Jeg har på kjole og skjørt når jeg skal bort og skal pynte meg og sånn..ja klart jeg gjør det, men jeg flyr ikke i det til dagligdags (Informant 1)

Informanten sier at hun ikke er vant med å bruke kjole og skjørt til hverdags, men at dette tilhører anledninger hvor hun skal pynte seg litt ekstra. Hun forteller at hun synes det er behagelig å ha på seg strømpebukse, men den kan være vanskelig å få på seg. Det er ikke uvanlig at mange kvinner foretrekker bukser framfor skjørt til hverdags, og at dette ikke har noe med hvordan de opplever seg selv som mer eller mindre presentable. Det kan likevel være differanser på dette område når det kommer til personlig smak, yrkesbakgrunn og sosial bakgrunn.

...ja, jeg er veldig glad i klær...og pene klær, liker jeg... (Informant 5)

Informanten uttrykker sitt forhold til klær på en måte som gjør at man skjønner at klær betyr noe positivt for henne. Spesielt om de er, i hennes øyne, pene klær.

Nei, egentlig så betyr det veldig lite, akkurat nå...(visuelt uttrykk i klær) Altså, det skal jo se pent og ordentlig ut, men og...det skal være lett å ta (...) på og av, men så...det blir jo ikke til at man pynter seg så veldig mye, jeg noe litt penere gensere og så litt... mere praktiske gensere kan du si da, og sånn... (...)... det viktigste er at det er lett og ta av og på syns jeg... (Informant 9)

Informanten sier at det er viktigere at klærne er lett å ta av og på, enn at de er visuelt tilfredsstillende. Samtidig sier hun at "det skal jo se pent og ordentlig ut", noe som kan tolkes som at det visuelle uttrykket har en betydning. Dette kan tyde på at det er en begrensning i utvalget av klær hun må forholde seg til. Det er ikke en selvfølge at klær ser pene og ordentlig ut samtidig som de er praktiske for av- og påkledning.

Informanten har også sin egen oppfatning om hva som er pent og ordentlig, men hun skiller også ut hva som går under kategorien 'å pynte seg'. Dette gjør hun ved å ha egne plagg for denne bruken, noe som er ganske vanlig. En av de tilsatte svarer i spørreskjema at de eldste kunne hatt "noe annet å velge enn treningstøy, men med samme funksjoner". En annen svarer; "penere bukser for menn, som ser ut som det de har brukt før, men med strikk i livet".

4.4.2. Assosiasjoner og minner

Twiggs studier av klær for eldre viser at målgruppen er mer opptatt av klær som er passende og riktig for deres livsstil, enn av moteriktighet og nyhetsverdi (2013, s.150). Hva som er passende og riktige klær i forhold til livsstil, kan ha både individuell og sosial betydning for målgruppen. Selv om det visuelle ikke er førsteprioritet, sier informantene samtidig at det visuelle uttrykket har betydning, slik informant 9 forklarte. Flere av informantene forteller om minner med klær som svar på spørsmålet om estetisk og visuell betydning i klær.

...og mange lurer jo på hvorfor jeg har kledd meg sånn til hverdags noen ganger (med dress og slips), og jeg bare...jo, men... Kanskje jeg kjente...kjenner seg litt vel da...og...(Informant 2)

Den ene av informantene mine som sitter i rullestol på grunn av slag, har på seg grå, vide joggebukser hver gang jeg ser han. Han forteller at kona hans kan skrive under på at hun aldri hadde sett ham i slike bukser før han ble syk. I hele sitt yrkesaktive liv, siden han var 16-17 år, hadde han brukt dress og slips. Dette var mer vanlig for mange unge på femtitallet, da de sluttet seg til de voksnes rekker med arbeid og virke allerede i ung alder. Informanten uttrykker at komfort er viktigere i klær nå, i tillegg til at de er praktiske. Likevel trekker han fram at ved et nylig besøk til sykehuset for kontroll, kledde han seg opp pent, noe som ikke inkluderte joggebuksene. Dette var viktig for både han og kona, når de skulle 'ute blant folk', som han sa. Han lyser opp når han forteller om dette og andre hendelser fra sitt yrkesliv i dress og slips. Det er tydelig at dette antrekket har vært betydningsfull både sosialt og individuelt, og for hans egen oppfatning av hvordan han representerer seg overfor omverdenen. Informanten er mer avslappet i forhold til den daglige bruken av joggebukser, i motsetning til informant 1, som ikke kunne tenke seg å bruke dette annet enn på camping og alene i sitt eget hjem. Det er en annen informant som også uttrykker savnet etter å kle seg pent, slik som i dress og slips.

Sånn...(...)...finklær vet du (dress med slips) Ja, det, det...det er så sjeldent jeg bruker...(ler)

Ja. Ja...(skulle du ønske du kunne pynte deg iblant ennå?)

Ja, det er så sjelden, så sjelden jeg tar på meg dressen..off...

Du...jeg er jo aldri noen steder vet du... (Informant 8)

Informant 8 nevner finklær som noe han sjelden kler seg i for tiden, og det er ikke uten at han umiddelbart knytter savn og positive minner til dette fenomenet. Dette kan man lese ut fra at han gjentar “ja” og “så sjelden”, og sukker med et “off...”. Han henter seg inn med at det ikke er så viktig å bruke finklær lenger; “jeg er jo aldri noen steder vet du”. Det er tydelig at det at han ‘ikke er noen steder’ er en endring, og en overgang han opplever som et slags tap. Hva han tidligere, og da oftere kunne kle seg i har hatt betydning, det er knyttet til positive assosiasjoner i reminisens. Samtidig som at han opplever det som et tap, er hans erindring knyttet til sosiale relasjoner og hendelser fra tidligere i livet. Det å kle seg opp, å kle seg i selve finklærne iblant, har vært en viktig og positiv del i hans liv. Man kan nærmest si at det er knyttet til hans identitet og selvfølelse på dette tidspunktet. Det sosiale, slik Loschek hevder, står sterkt, også for ens egen opplevelse av tilhørighet og verdighet i samfunnet (2009,160). Det er flere eksempler på forbindelsen mellom klær og minner hos informantene, slik sitatene over viser. Informant 2 hadde opplevd det som positivt å bruke dress og slips i sitt yrkesaktive liv, og uttrykte et savn over å ikke lenger kunne bruke dress. Det første spørsmålet jeg ga informantene mine handlet om erfaringer med klær generelt. Det kunne oppleves som et veldig åpent, og kanskje noe intimt, spørsmål. Informantene benyttet anledningen til å fortelle om det siste innkjøpet sitt, eller om hva de liker både funksjonelt og estetisk. Noen ønsket å fortelle mer fritt ut fra dette spørsmålet, mens andre valgte å fortelle mer senere i intervjuet. Spørsmålet ble stilt nettopp for å frembringe assosiasjoner, og eventuelle minner, knyttet til bruk av klær. Et eksempel på at det går an å forandre syn på hva man synes er attraktivt underveis i livet er denne informanten:

Du har forandra på det, for du ser jo andre ting som er finere enn du synes var fint før...Ja, ser penest ut. (informanten 1).

Informant 1 forteller at hun har endret synet sitt på hva hun synes er visuelt attraktivt, og at dette skaper en forskjell på før og nå. Hun synes kanskje ikke at det hun likte, og pleide å bruke tidligere, tilsvarer hennes oppfattelse av hva som er fint i dag.

Nei, det eneste måtte være sånne vanlige...utenpåbukser... (som han savner å kle seg i)
(Informant 6)

Informant 6 har med alder og funksjonsnedsettelse kjent på savnet av helt vanlige utenpåbukser. Med dette mener han slike jeans, kanvas- eller twillbukser med glidelås og knapp i gylfen. Men med disse endringer og individuelle oppfatninger, kommer også skuffelser fordi han ikke lenger kan bruke disse buksene. En annen informant opplever kontrasten i hva han synes er attraktivt, i forhold til hva som er tilgjengelig for han nå:

Og kommer du inn i en butikk...nå er det lenge siden jeg har vært der, men kommer du inn i en butikk for eldre...så er det sånne gamle moter som jeg ikke liker...
(Informant 3).

Informant 3 forteller at klær som imøtekommer hans smak og behov ikke er tilgjengelige for han i fysiske butikker. Klær med funksjon og passform som passer han, oppfatter informanten som utdaterte i forhold til hva han opplever som tilfredsstillende. Det ser ut som at markedet som skal gjøre klær tilgjengelige for informanten, ikke imøtekommer hans behov. Det estetiske i et produkt kommuniserer noe om brukerens status, følelser og verdier, og dette kan ofte bli undervurdert og utelatt når produkter produseres med mål om å nå ulike mestringsnivåer (Næss og Øritsland, 2009, s.182). En av de tilsatte skriver at det er "enklere med store, glatte klær, men det passer ikke alltid identitet, stil". I dette casestudiet kommer det tydelig fram at eldre også opptatt av hvordan de presenterer seg selv. Denne presentasjonen av selvet kan være både et sosialt betinget ritual, og en psykologisk undertone for hvordan vi har det emosjonelt. Loschek fremhever at det sosiale er sterkere enn det individuelle hos mennesket (2009, s.160). Vi ønsker å fremstå presentabelt for å kjenne en tilhørighet, og kjenne oss inkludert i samfunnet, eller innenfor enkelte grupperinger i samfunnet.

Informant 9 husker at hun pleide å handle klærne sine i en fast butikk, hvor hun opplevde å få god kundebehandling og kvalitetsprodukter.

Ja, jeg hadde en veldig god butikk. En pen butikk, og... Hun som jobbet der hun visste omtrent hva jeg ønsket meg og sånn så det var veldig bra, men den sluttet før de begynte å bygge der... Så det var en dyr butikk, men tingene jeg kjøpte der hadde jeg lenge, så det var veldig bra... (Informant 9)

Informanten er fornøyd med at klærne hun kjøpte der var av så god kvalitet at hun kunne bruke dem lenge, og hun betalte gjerne for dette.

Så dyr, men ja, veldig bra...Ja, men da..man setter mer pris på kvalitet da, og vil heller betale kanskje for å ha noe lenger...Ja, ja, jada...og så skulle man være med på noe så vil man se litt sånn skikkelig ut da....mens her gjelder det bare å være praktisk nå når man stort sett er hjemme...ja..(...) Neida, men...man har jo det man trenger... (Informant 9)

Informanten skiller på hverdag og fest i klesveien. I bestemte sammenhenger er det viktig å føle seg vel. At hun føler seg vel i klærne er viktig, og bidrar til å øke følelsen av velvære og verdighet.

4.4.3. Farger

Farger kan være en sanselig, nytelse og velvære. I tillegg kan farger ha mange nyttige funksjoner. Bevisste fargevalg være en veiviser og sikkerhetshjelp, som gjør bruken av et rom eller et apparat funksjonelt og intuitivt. Hensiktsmessig plassering av farger kan hjelpe til med å vise hvor åpninger, lommer, glidelåser og knapper er, for en bruker med nedsatt syn. Kontrastfarger kan brukes for å antyde plasseringen, eller for å antyde form og effekter. Det kan også være et hjelpemiddel for å bli sett, på lik linje med bruk av reflekser. Både farger og taktile strukturer i overflaten kan hjelpe til med å forenkle bruk av plagget.

Så har jeg to som jeg kjøpte nå...de var fine. De hadde farger...(...)...ensfarget...sånn blå...(...)...blå også har jeg...rød eller hva jeg skal kalle det...litt annerledes rødfarge altså... Ja, det var litt mørk farge...den var fin altså. (Informant 8).

Informanten er fornøyd med nyinnkjøpte skjorter i to ulike farger. Han er spesielt opptatt av fargene og fargenyansene. En annen informant er mindre opptatt av farger:

Nei, bryr meg ikke om det (farger) Ja, jeg liker å se på det...(Informant 7)

Et ærlig og noe ambivalent svar fra en av informantene forteller oss at farger virker på oss, selv om vi kan velge klær uten å være spesielt bevisst over fargene i plagget. En annen informant resignerer over mangel på tilgang til nye klær, men forteller om hvordan hun har endret sine behov for farger i klærne:

Jeg er så ensfarget (ler). Ja, ja, jo. Jeg liker å kle meg. Men når du blir gammel så har du så vanskelig å komme ut for å få tak i klær (Informant 4)

Mønster og farger ja...ja, jeg har jo sånne duse ting...som går til...mye. Jeg jo sånn, ja, jeg kjøper jo klær som...jeg kan bruke...mange ting sammen. Jeg har sluttet å kjøpe...knallfarver. Det var en periode hvor jeg brukte mye rødt...og mye blått...Men den er over...det er gått over til mere duse farver... (Informant 4)

Hun har gått fra å bruke sterke og klare farger til å bruke veldig lite farger. De duse fargene hun bærer når vi møtes går mest i beige, hvit og grå-rosa. Når hun skal understreke dette ved å hente jakken sin blir det en overraskelse for oss begge, da jakken hennes er i en sterk og klar rødfarge. Hun er likevel fornøyd med at hun fortsatt har farge på noen klær. Informanten setter pris på klær som passer med mye, og med klær hun har fra før, og er tydelig vant med å planlegge innkjøp til garderoben sin på denne måten. Hun er likevel svært klar på at det er vanskeligere for henne å anskaffe nye klær. En annen informant forteller om sitt forhold til farger i klær:

Ja, det er klart du gjør (er bevisst på farger)... Du gjør det vet du (...) Ja, den er det ålreit farge på (skjertifet hennes i sterk rosa) Jeg liker litt med farger i (...) Ja. For nå er du

gammal og grå nå så..Ja, hehe. Da er det grått nok... om jeg ikke behøver å kjøpe det og (Informant 1)

“Da er det grått nok”, sier informanten, og uttrykker at hun setter spesielt pris på farger nå som hun selv er blitt grå. Hun kan ha svarte bukser og sko, men er opptatt av å bruke farger i overdelene, skjerf og neglelakk. Informanten forteller at hun setter pris på å få hjelp til å lakke neglene med jevnlig mellomrom, da det er noe som får henne i godt humør. En annen informant har funnet sin klare favorittfarge:

Ja...(...)...jeg liker det...jeg kjøper nesten bare klær som er blått i jeg... Ja, kjøper jeg dresser så kjøper jeg bare blått...(...) Jeg...(...)... liker sånne blåfarver. Ja, på vinteren så...Når det blir det kaldt og sånn så tar jeg på meg sånn... (T-skjorte under)
(Informant 8)

Informanten er kledd i blå kordfløyelsbukse, skjorte og vest under intervjuet. De blå joggeskoene passer også inn i dette, og han får et ryddig og helhetlig uttrykk. Blåfargene han er kledd i er i ulike nyanser og skaper harmoni og interesse, i lagene av klær og teksturer. Han viser en genuin interesse for fargen blå i klær, og presiserer at alle dressene hans også er i blått.

Farger som foretrekkes av informantene i studien er gjerne primærfarger som blått og rødt, eller mer nøytrale nyanser som beige, varianter av blå, svart og grått. Her er det likevel individuelle preferanser som vil ha betydning for valg av farger. For flere av de eldste er for eksempel grått en farge som unngås, da de allerede har naturlig grått hår, og ønsker mer farge for å definere og gi litt glød til utseende. Informantene er kun opptatt farger som en estetikk. De trekker ikke inn noe om hvordan farger kan virke som veivisere eller sikkerhet. Spørsmålet jeg stilte informantene handlet om hvilken betydning farger i klær hadde for dem, uten noe hensikt om å knytte det til personlig smak og valg.

Bilde 8. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018).

4.5. Oversikt over funn

For å kunne se hvordan behovene vektlegges av informantene og av tilsatte som jobber med målgruppen, har jeg utarbeidet en visuell oversikt basert på opplysningene fra intervju og spørreskjema. Den siste oversikten viser informantenes behov i klær, som funn fra analysert materiale.

4.5.1. Informantenes oppfatning

	Passform	Bruk og finmotorikk	Materiale og komfort	Estetikk
1-K				
2-M				
3-M				
4-K				
5-K				
6-M				
7-M				
8-M				
9-K				

Figur 3. Oversikt fra intervju: behov og utfordringer.

Samtlige av informantene har en oppfatning av at det estetiske i klær er viktig, om det så har grunnlag i sosial kontekst eller med individuelt behov. Klærne må også ha god passform, materiale, komfort og være enkle å bruke.

4.6.2. Tilsattes oppfatning

	Passform	Bruk og finmotorikk	Materiale og komfort	Estetikk
1	Yellow	Blue	Teal	Red
2	White	Blue	Teal	White
3	Yellow	Blue	Teal	Red
4	Yellow	Blue	Teal	Red
5	Yellow	White	White	White
6	Yellow	Blue	White	White

Figur 4. Oversikt fra spørreskjema: Behov og utfordringer.

Når jeg sammenligner svar fra tilsatte på spørreskjema med intervjuene gjort med de eldste, er det vesentlig å se at forskjellen kan ha blitt påvirket av måten data er innhentet på. Tilsatte har ikke fått mulighet til å få nyansert spørsmålene i svarene fra spørreskjema kommer det fram at estetisk betydning ligger som en av de laveste vurderte behovene, vurdert av de tilsatte. Dette står i motsetning til resultatene fra intervju med de eldre brukerne. Inntrykket gjennom tilsattes øyne er at brukerne stort sett har klær som er uegnet for deres funksjonalitet. Dette gjelder størrelse, slitasje, utforming, i tillegg mangler estetisk utvalg av klær de vil måtte ta i bruk ut i fra situasjonen. Det som vektlegges mest av de tilsatte er brukbarhet og passform. De tilsatte ser de de eldre fra inaktiv til aktiv, som innebærer ulike grader av bevegelse og håndtering av apparater. Dette inkluderer hjelp med av- og påkledning av yttertøy til instruering på treningsapparater i fysioterapi. Det kan derfor være naturlig at de tilsatte ser bruk og passform som viktige områder. Årsakene til forskjell i oppfatninger kan også ha noe med at det er forskjell på å svare på spørreskjema og å bli intervjuet. Tilsatte og

brukere er tilnærmet enige i at brukbarhet og passform i klærne har en vesentlig betydning. De som jobber med målgruppen vil bare oppleve dette temaet fra sin side, som vil være å hjelpe med påkledning, avkledning og i handlinger og bevegelser. De tilsatte kan i tillegg være influert av egne oppfatninger og meninger.

4.6.3. Konklusjon over funn

I samme kategorisering som tidligere sorterer jeg funnene fra analysen i en oversikt.

Passform	Bruk og finmotorikk	Materiale og komfort	Estetikk
Antropometriske hensyn	Borrelås, store knapper og glidelåser eller andre løsninger	Naturlig, pustende tekstil	Ser ordentlig og presentabel ut, skjulte løsninger
Elastisk materiale	Tydelig taktilt	Lettstelt	Personlighet og smak
Applikasjoner, kilder, romslige åpninger	Lett håndterlig	<i>Romslig utforming</i>	<i>Materiale i behagelig og varig kvalitet</i>
<i>Romslig utforming</i>	Lav kraft ved bruk	<i>Materiale i behagelig og varig kvalitet</i>	Klare, dempede og lyse farger

Figur 5. Konkrete funn innenfor kriterier.

Nedsatt fysisk funksjonsnivå oppfordrer til ytterligere fleksibilitet og stabilitet i klær, både i materiale og utforming. Behovene som kommer inn under material komfort kan virke overlappende med enkelte behov under passform og bruk, som vist i kursiv. Komfort handler både om fysiske og estetiske behov. De fysiske behovene omfatter det utforming og materiale. Det visuelle handler om hvorvidt klærne samsvarer med identitet og om de er presentable. Materialet er avgjørende for hvordan klesplagget faktisk sitter på kroppen, og hvordan det oppleves å ha det på. Informantenes bevissthet omkring egen mestring og egne behov er høyt, og bør derfor vektlegges i utforming av klær.

Bilde 9. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018).

5. Diskusjon

Funnene i analysen viser at det er flere elementer i klær som har betydning for målgruppens følelse av selvværd. Disse elementene handler om egenomsorg, mestring, komfort, sosiale forhold og estetiske uttrykk. Til sammen skaper disse elementene grunnlaget for følelsen av velvære og verdighet. I denne delen av oppgaven forsøker jeg å diskutere funnene fra analysen i lys av teori om universell og inkluderende utforming. Problemstillingen min lyder:

Hvordan kan universell og inkluderende design benyttes i utvikling av klær for de eldste med funksjonsbegrensninger?

Forholdet mellom klær og verdighet, klær og samfunn, estetikk og funksjon, er viktige aspekter i diskusjonen. Grunnlaget i diskusjonen dannes av de eldstes erfaringer fra bruk av klær i hverdagen. Fusjonen av estetikk og funksjonalitet er en viktig del av diskusjonen, og jeg argumenterer for en sterkere samhandling mellom disse kategoriene. Jeg er inne på utenforskap og spesialtilpasning i klær, før jeg tar for meg målgruppens oppfatning av komfort, mestring og tilgjengelighet. Diskusjonen avrundes med hvordan man kan ta utgangspunkt i menneskene som brukere, for å oppnå universell og inkluderende utforming i klær for målgruppen.

5.1. Estetikk og funksjon

Ja, kneet... det kan være litt eh... hvis det, blir for stramt her... Så... blir det ubehagelig. Ja, og det ergrer meg, for det at jeg liker ikke sånne... bukser som er sånne...(vide)...Ja, den er smal, og så...da sitter jeg sånn da litt...Det gjør meg ikke noe sånn veldig, men jeg... jeg sitter jo sånn litt da, hvis jeg sitter lenge (trekker buksebenet litt opp over kneet) (Informant 5)

Informant 5 ergrer seg over at buksen blir ubehagelig stram over kneet når hun sitter lenge, fordi hun liker smale bukser som den hun har på seg. Det estetiske er tilfredsstillende, mens det funksjonelle er fraværende og skaper istedet et ubehag for informanten. Boys påpeker at responsen fra mange funksjonsutfordrede brukere angående deres opplevelse av materielle omgivelser, er svært lik de fleste andre brukere. Dette kan handle om hvorvidt en spesifikk lysbryter er montert på feil sted, eller om en valgt farge er lite attraktiv eller mangler kontrast. For de fleste brukere kan det være en irriterende distraksjon, mens for mange funksjonsutfordrede kan det oppleves som en hindring (Boys, 2014, s.37). Det samme gjelder klær. Utforming av bukseben og ermer, samt små knapper og glidelåser, kan oppleves som hindringer for de eldste. Funksjon og estetikk i klær har begge deler noe å si for hvor vel vi føler oss, og det kan være relevant å undersøke dette nærmere.

Estetikk og tilpasset funksjon

Papanek spør om hvorvidt det skal utformes ut fra funksjonelle behov, eller for at det skal være estetisk tiltalende. Han mener at estetisk verdi bør være en integrert del av funksjonen (Papanek, 1970, s.14). Papaneks definisjon av begrepet *estetikk* handler like mye om vår oppfattelse av å bruke produktet, som at produktet er visuelt tilfredsstillende i utformingen. Denne definisjonen kommer fram når vi tenker på en 'elegant' løsning av et problem, og at dette kommer fra den bevisste innsats fra menneskets side for å redusere det kompliserte til det enkle (Papanek, 1970, s. 22). Dette kan vi kalle 'funksjonell estetikk', en slags fusjon mellom funksjon og estetikk. Papanek beskriver et ideal for utforming av gjenstander, men Liz Jackson spør med utgangspunkt i sin virkelighet som funksjonsutfordret: "Hvorfor kler vi oss kun for å framstå visuelt, uten å ta hensyn til hva som er meningsfullt og praktisk?"(Jackson, 2018). Klepp og Rysst er også opptatt av spørsmål knyttet til klær og funksjon.

For instance, it is obvious that if the functionality of the clothes on the market increases, there will be fewer people needing specially made clothes. An increased focus on clothes as material

objects rather than as language or symbols will probably increase the functionality and utility of clothes per se.

(Klepp & Rysst, 2016, s. 96)

Klepp og Rysst har en tilsvarende mening som John Clarkson, som tidligere nevnt, at ved å redusere mestringskravet ved utvikling av produkter, vil man ikke bare imøtekomme brukere som ofte faller utenfor, men også øke produktopplevelsen i sin helhet for alle andre (Clarkson, 2009, s. 132-133). Økt funksjonalitet i klær vil åpenbart være en fordel for målgruppen. Det å derimot utelukke klærnes visuelle uttrykk og som symboler i klær vil være lite realistisk, da det er nettopp dette innholdet som gjør at vi velger å bruke de klærne vi gjør. Informanter mine velger ofte klær for praktisk bruk og komfort. Likevel beskriver de klær som er funksjonelle og tilsiktet deres aldersgruppe som umoderne. Informant 3 sier for eksempel: "... sånne gamle moter som jeg ikke liker...". Det vil si at det som gjøres tilgjengelig for dem ikke nødvendigvis imøtekommer deres behov. Denne studien viser at målgruppen har behov for det visuelle uttrykket, men det utvalget de har er begrenset. Bell beskriver denne kjente motsetningen i forhold til klær og mote:

Ideally it would be possible to design clothes which were not only beautiful, but comfortable and useful. But in the history of clothes it will usually be found that 'beauty' is considered more or less incompatible with efficiency. We do not wear fine clothes for industrial purposes, and when we do 'dress up' the chances are that we shall sacrifice both comfort and convenience. Indeed in certain epochs the words 'rational' and 'sensible' have almost come to be words of abuse where dress is concerned.

(Bell, 1976, s.20).

Bell påpeker at ord som 'rasjonelt' og 'fornuftig' nærmest blir utelukket og sett på som trivielt, når det er snakk om klær. Det kan også framstå som en splittelse mellom det funksjonelle og praktiske, og det visuelt tilfredsstillende og interessante. Det eksisterer en oppfatning om at estetikk og funksjon er to motsetninger som ikke er kompatible, og

som er stikk i strid med Papaneks teori om funksjonalitet og estetikk. På den måten vi er avhengige av klær, virker det svært motstridende nettopp å skille disse områdene. I vårt samfunn er det sosiale og visuelle behovet i klær like viktig som det praktiske og funksjonelle. En av de tilsatte i undersøkelsen påpeker nettopp den eldste mulighet til å velge “noe annet å velge enn treningstøy, men med samme funksjoner”. Dette bør jo gjelde som en selvfølgelighet for de eldste også. Boys diskuterer også disse motsetningene i arkitektur. Opplevelse, abstrahering og formale aspekter separeres fra funksjon, praktiske og tekniske kvaliteter, og de tre sistnevnte oppfattes som mindre viktige, og noe som ikke inkluderes før i slutten av designprosessen (Boys, 2014, s. 177). Når klær produseres for funksjonalitet, vil de likevel ikke automatisk inneha et visuelt tilfredsstillende uttrykk for alle. I universell og inkluderende design er nettopp det funksjonelle sett på som en integrert del av opplevelsen, også som et estetisk aspekt. Det kan synes som om det er en forskjell mellom idealer og virkeligheten. Man trenger både funksjon og estetikk for å oppnå noe tilnærmet fullkomment i et produkt, i følge Papanek (1970, s. 21-22). I klær og mote vil det fullkomne fortsatt handle om en mulighet for endring, alltid bevegelse mot noe nytt, noe nytt i perspektivet av tiden vi lever i. Rønneberg Næss og Øritsland foreslår en metode som kanskje kan imøtekomme brukernes estetiske behov og verdier, i et produkt som er spesialutformet for et funksjonelt behov.

5.2. Klær tilpasset alle

Ønsker alle mennesker å bruke inkluderende produkter? spør produktdesigner Ingrid Rønneberg Næss og professor i interaksjonsdesign Trond Are Øritsland. Svaret er opplagt nei, ikke alle mennesker ønsker å bruke inkluderende produkter. Men intensjonen med inkluderende design er å gi de som har funksjonsutfordringer samme mulighetene som alle andre.

Assisterende assosiasjoner

Rønneberg Næss og Øritsland foreslår en metode som tar hensyn til blant annet intuitivitet, mening og assosiasjon i utforming av produkter. Tanken er at produktet eller hjelpemiddelet skal gi brukeren en følelse av verdighet og tilfredsstillelse. Assisterende produkter formidler ofte et uttrykk som 'nøytral' eller 'for alle', og mangler derfor en klar estetisk retning som mennesker vil assosiere seg med (2009, s.182-185). Denne metoden er svært relevant for klær, som forhandles nettopp gjennom assosiasjoner og en immateriell verdi. Noe av den samme hensikten har *Design for alle*, som påpeker viktigheten av at produktet er både attraktivt og brukervennlig (Eikhaug, 2009, s.157).

Ifølge Rønneberg Næss og Øritsland vil ikke eldre og funksjonsutfordrede bli sett på som ofre med behov for assisterende produkter og tjenester, og vil ikke kjøpe slike designkonsepter selv (2009, s.18). Informantene i min studie vil gjerne ha komfortable og bekvemme løsninger, men vil ikke bli assosiert som svake og trengende av den grunn. De vil ha hjelpemidler som gjør dem istand til å fungere på lik linje med andre, og det gir dem en følelse av å være likeverdige, som jo er hensikten med universell design. Det funksjonelle som gir egen mestring i hverdagen er dermed like viktig som det visuelle uttrykket for målgruppen. Rønneberg Næss og Øritsland fokuserer på følelser og verdier som mennesker knytter til produkter, og hevder at disse egenskapene kommer foran brukbarhet og funksjonalitet (2009, s.18). Metoden Rønneberg Næss og Øritsland presenterer vektlegger likevel funksjonalitet i produktet, men påpeker at visuelle virkemidler i et produkt, som klær, kan gi produktet et større virkningsfelt.

Verdt å kle

Sportsutøveren Birgit Skarstein, som er lam fra livet og ned, opplever ekskludering og hetsing som rullestolbruker (Bugge, 2018). Hun har uttalt at hun ønsker at leiligheter blir tilrettelagt for de som trenger det, for da blir det ikke annerledes (Journalisten, 2012).

Tilrettelegging og spesialtilpasning er derfor en nødvendighet for at Skarstein og alle funksjonsutfordrede kan ha samme muligheter, også i klær. Tilpasning i klær for målgruppen i denne studien har potensial for å utjevne mulighetene for alle mennesker. The Center of Universal design har 'rettferdighet' som en av kriteriene for universell utforming. Tenkemåten Steinfeld og Maisel inviterer til, lover ikke en enkelt løsning for all design, men er heller et utgangspunkt for bedre løsninger i inkluderende design.

Men, klær og mote er ikke det samme som bygninger og andre produkter. "Moten er flyktig, farlig og urettferdig", sier designeren Karl Lagerfeld i dokumentaren "*Lagerfeld Confidential*" (Marconi, 2007). Moten styrer på mange måter hvordan vi fører oss og hva vi oppnår gjennom bruk av klær. Som Laura Jane Kenny sier; hvis samfunnet ikke produserer klær for disse, ved å unnlate å designe klær som sittende kunder hverken kan bruke eller kjøpe selv, vil disse individene befinne seg utenfor det samfunnet vi vurderer verdt å kle (2012, s. 117).

Det er allerede sosialt fastsatte normer som sier oss hva som er akseptert hvor og når (Entwistle, 2015, s. 9). Vi er underlagt disse normene for å unngå skam og forlegenhet, normer skapt av grupperinger i samfunnet for å generalisere, samle og systematisere. Boys påpeker at et gjennomsnitt eller en norm bare kan bli produsert ut fra et spekter av ulike mennesker, og eksisterer ikke uten dette mangfoldet. Om 'normale ulikheter' reduseres til en enkelt norm, og i verste fall et ideal (på linje med mål om menneskelig perfektjonisme), vil vår naturlige variasjon av mangfold forsvinne. Det handler om underliggende antagelser som skaper spesifikke brukere av typen 'en ordinær person'. Det er et paradoks at vi gjerne vil behandle funksjonsutfordrede som normale samtidig som vi oppfatter dem som unormale, som utenfor, og annerledes fra, 'normale' brukere (Boys, 2014, s.36). Og, det er derfor vi trenger å benytte universell og inkluderende utforming. Et mindretall blir ofte mer synlig, og slik som individualiseringen i vårt samfunn er fremhevet, kan det å skille seg ut være et fortrinn. Som John Clarkson sier; det er normalt å være annerledes (2009, s.152). Men det gjelder ikke i alle

sammenhenger og former. Individualiseringen som fremheves skal nemlig helst vise til styrke og suksess. Synlige funksjonsnedsettelse er fremdeles stigmatiserende.

5.3. Komfort, identitet og mestring

Sammen med informantenes stemmer forsøker jeg å belyse hvordan målgruppen kan oppnå komfort i klær. Det å ha det komfortabelt kan bety flere ting for mennesket. Spørsmål som driver diskusjonen er aspekter omkring selvstyring i klesbruk, og hvordan man kan se estetisk identitet i alderdommen som en kilde til mental komfort.

Mental innsats

Ja, jeg klarer ikke å gå i pysj eller et eller annet sånt hele dagen. Nei, så jeg har rytme, og det tror jeg er fordi at, jeg har jobbet hele mitt liv (...) og det tror jeg ikke jeg vil gi slipp på. (Informant #4)

Informanten formidler at hun er stolt av et langt, yrkesaktivt liv, og ønsker å beholde en rytme i hverdagen. Dette er en ressurs hun vil holde fast ved for egen identitet og verdighet. Informanten beskriver en situasjon som de fleste pensjonister opplever, og det kommer like mye til syne i hvordan de opprettholder sin klespraksis. Yrkeslivet preger en stor del av hverdagen vår i mange år, og er en del av vårt sosiale nettverk. Bare det å kle seg i egnet tøy, til fast tid på døgnet, kan bidra til å beholde rutiner og sosial aktivitet. Det å stå opp og å kle seg er en forberedelse av kroppen for den sosiale verden, både en intim opplevelse med kroppen og en offentlig presentasjon av kroppen (Twigg, 2013, s. 15). Ifølge Twigg vil mange mennesker i alderdommen være mer opptatt av helse og funksjon, og ofte vektlegge dette mer enn det som dreier seg om utseende (2013, s. 37). Det kan være naturlig at prioriteringene deles mellom funksjon og utseende. For noen eldre mennesker vil det å redusere aktivitet og slippe kontrollen på seg selv, andre og verden, være et naturlig valg (Pickard, 2011). Ikke som en

fullstendig resignasjon, men som en gradvis tilpasning til en ny situasjon, i en relasjon mellom kroppen, individet og samfunnet.

“Aristotle's model of growth, maturity and decline is mirrored in nature and is our common fate, as it is with all other species; indeed these three stages are necessary for existence itself to be meaningful”

(Pickard, 2011).

Denne tilpasningen til livets stadier betyr ikke at man legger fra seg behov og interesser som har vært gjeldende tidligere, det betyr kanskje bare at man prioriterer annerledes ut fra andre behov.

På det politiske feltet har det, ifølge Twigg, oppstått et noe mer sympatisk syn på alderdom. Det individuelle ved de eldste er blitt synligere, mer enn å forstå dem som svake og avhengig av sosial velferd (Twigg, 2013, s.37). Denne påstanden fra Twigg kan ha sammenheng med at eldre er både friskere og mer sosialt engasjert i høyere alder. Det sosiale engasjementet kan også antyde at deres brukervaner, for eksempel de vanene som angår klær, vil fortsette å gi mening senere i livet. Informantene i denne studien samsvarer i stor grad med Twiggs påstander, selv om mine informanter er blitt syke og har nedsatte kroppslige funksjoner. De fleste informantene i denne studien har en oppfatning om hvordan de ønsker å kle seg.

Mestring i klespraksis

Ifølge Swane, krever det for noen mennesker en stor psykisk innsats å oppleve at kroppen endres og å gradvis tilpasse seg til nye vilkår (Swane, 2007, s.15). Den psykiske innsatsen de eldre gjør for å mestre fysisk klespraksis, kan være vanskelig oppdage. Informantene i denne studien vektlegger det de behersker til tross for sine funksjonsbegrensninger. Det kan være en forskjell på det de sier og hvordan de faktisk opplever sin situasjon, men de ønsker bevisst å gi et positivt inntrykk av sin situasjon.

Informant 9 fremhever at hun mestrer å kle på seg selv, men setter pris på hjelp fra andre også.

Nei, jeg kler på meg selv og kler av meg selv, jeg gjør det, ja (...) Men jeg er veldig glad om jeg får en hånd når jeg skal ha på meg en jakke (...) ytterjakke, da kommer de og hjelper meg her men (...) hjemme gjør jeg jo det selv, ja...
(Informant 9)

Gjennom samtalene med de eldre kan man få inntrykk av at det for noen kan være vanskeligere å erkjenne at man har behov for hjelp til på- og avkledning. Det kan tolkes som at de ønsker å ivareta egen mestring, og at de velger bevisst å fremheve det de *kan* utføre. Det er nettopp derfor både det funksjonelle og det emosjonelle, har stor betydning for egenomsorg i klespraksis. Det funksjonelle med klærne er avgjørende for hvorvidt ethvert menneske er i stand til å kle seg i dem. Det emosjonelle som oppstår omkring klesbruk er avgjørende for opplevelsen av verdighet. Informant 8 ser etter løsninger i nære omgivelser heller enn å bli hjelpeløs.

Ja, det går fint det (å knyte skoene selv) Ja, det...så bare setter jeg den oppå en skammel. Det går fint det, så setter jeg den på skammel'n (...) Neida, det er ingenting. Hu hjelper meg litt med å få på skoa etterpå da (...) Men som regel så går (...) hakke blitt så gammel ennå...(humrer) (Informant 8)

Informant 8 forklarer med en positiv og humoristisk holdning hvordan han håndterer påkledning av sko i hverdagen sin, med litt hjelp av sin kone. "Det går fint det", sier han, for han "hakke blitt så gammel ennå". Det at han tenker på, og forteller hva han er i stand til, får meg til å forstå hvor viktig det er for ham å opprettholde egen mestring av disse handlingene. Som tidligere nevnt forteller gerontologisk teori at med god egenomsorg, kan vi som mennesker håndtere en balanse mellom krav og ressurser (Wagner & Nygren, 2007, s. 225-226). Det vil si hvordan vi balanserer de utfordringer vi møter ved funksjonsnedsettelse, og de ressurser som ytes og støtter oss når vi ikke mestrer selv fullt ut.

Mentalt komfortabel

I en undersøkelse fra 2010 trekker Twigg fram en kvinne i slutten av syttiårene som hadde hatt en samtale med en kvinne i tjueårene om komfort. Den yngre hadde sagt at; i vår tid insisterer vi på komfort. Hun mente da komfort i betydningen av å være kledd i klær hun kunne bevege seg. Klær som elastiske jeans og tights, som hun kunne krølle seg opp i en dyp sofa i. Kvinnen i syttiårene konkluderte sin tankerekke om komfort slik:

“Well, that’s fine if they’re comfortable, but what they seem unable to grasp is that I, sitting like this, am also perfectly comfortable...Comfort isn’t only physical, it’s being mentally at ease also.” (Twigg, 2013, s. 22).

Kvinnen sitter i en stol med ryggstøtte, kledd i en konvensjonell og elegant kjole. Eksemplet viser til at ulike oppfatninger av begrepet som komfort kan ha med kulturelle endringer i tiden, samfunnsklasse og individuelle preferanser. Komfort handler like mye om det mentale som det fysiske, hos den unge kvinnen også. Men i hennes generasjon og kultur er det kanskje mer sosialt tillatt å gå kledd i treningstights og sitte mer henslengt enn hva som har vært gjeldende for den eldste kvinnen. For den eldste kjennes det mer anstendig og komfortabelt når antrekket hjelper til med hvordan hun fører kroppen sin i rommet. Kanskje antrekket sier noe om hvilke restriksjoner og frihet hun tillater seg som menneske, og hvordan hun ønsker å fremheve dette i klærne. Klærne våre har betydning for hvordan andre ser oss, men også hvordan vi føler oss selv (Klepp, 2009).

Hver gang vi går ut av døren blir vi sett av andre mennesker, noe vi mer eller mindre er oppmerksomme på. Denne intime, moralske og individuelle overvåkingen påvirker hvordan vi kjenner oss psykisk forberedt på sosiale situasjoner. Slik som informant 2 fortalte om hvor vel han kjente seg, daglig kledd i dress og slips på jobb, kan tolkes som at han gjennom antrekket kjente seg respektert og profesjonell. Det å være riktig kledd gjør deltakelse i den sosiale verden mer suksessfull enn om man ikke hadde brydd seg

om hvordan man var kledd. Men den nåværende situasjonen har endret klesbruken for informanten. Informant 2 foretrekker joggebuksen, fordi den både er praktisk og komfortabel når han sitter i rullestol. De fleste informantene nevnte at de foretrekker bukser med strikk i livet, men joggebuksen ble nevnt av bare to av informantene, og er tydeligvis et plagg som det er knyttet ulike oppfatninger til. Joggebuksen er opprinnelig et treningsplagg, men har også tendert som en form for trend i ulike miljøer og i ulike perioder blant unge. Det er oppstått flere varianter av denne buksen, og noen av disse er skapt som en mellomting av tradisjonelt utformet bukse og joggebukse. Den er i myk tekstil og har strikk i livet og lommer. Den tradisjonelle, løstsittende joggebuksen blir i enkelte anledninger og sosiale grupper sett på som noe umoralsk, slitent og provoserende. Det kan ha noe med den kulturelle og sosiale konteksten å gjøre. Joggebuksen har et uformelt uttrykk i motsetning til den tradisjonelle og konservative kleskoden ellers i yrkeslivet. Den brukes i hjemmet, som pysjamas, på fritid, trening og for å ha det fysisk komfortabelt. Enkelte kan ha avfunnet seg med å benytte joggebuksen i flere anledninger, mens andre kjenner at det ikke er så greit. Informant 1 unngår å bruke joggebuksen, for som hun sier; "...jeg bruker ikke det til daglig da", "jeg går ikke på kafeen i joggebuksen heller", "går jo ikke hit i joggebukse jeg, er ikke sånn trening vi har, neida" og "ja, da vil jeg kle meg i ordentlige klær". For henne er det mentalt ukomfortabelt å benytte joggebukse utenom i hjemmet eller på camping.

Etablerte rammer for hva det innebærer å være riktig kledd kan være tryggere og enklere å forholde seg til. Hvis man forholder seg til det samfunnet definerer som ordentlig kledd, og som er anerkjent hos flere grupper i samfunnet, så unngår man kritikk fra andre. Twigg mener at denne holdningen til å ikke følge mote handler nettopp om den konservative stilen som markerer klær for eldre (2013, s.14). Denne holdningen kan kanskje fortsatt dominerende hos mange, men er ikke et kjennetegn på hva målgruppen har behov for. Twigg påpeker likevel at det å være riktig kledd for riktig situasjon, og å passe inn, dominerer foran andre behov i klesveien for de fleste mennesker (2013, s. 24).

Jeg ser informantenes interesse for det sanselige og funksjonelle som en slags livsappetitt, på den måten at de ser etter endringer og løsninger på ting rundt seg. Professor i visuell kultur, Anneke Smelik, beskriver Deleuze' ide om tilblivelse, det vil si at man stadig blir til. Istedenfor bare å være, så fortsetter man å *bli til* noe, som en kontinuerlig praksis i å forandre seg (Smelik, 2016, s. 167). Klær kan sette individer i bevegelse, mentalt og fysisk, skape relasjoner. Ideen om *tilblivelse* istedenfor å være, kan sees i sammenheng med å gi eksistens en mening. Ordet har et mer vitalt innhold enn det å *være*. Som Lövgren beskriver det, er bruken av ordet *tilblivelse* (eng. becoming) en motsats til det bilde man ofte har av eldre. Eldre blir oftere sett som individer som ser tilbake, eller har stagnert (Lövgren, 2016). Ved hjelp av klær kan vi forandre, litt eller mye, på vår framtoning. Uansett om vi er reflekterte eller ikke i hvordan vi kler oss, vil man selv oppleve en bevissthet i tid som stadig er knyttet til nået, og knyttet til en kontinuerlig endring. Mote er midlertidig, og det preger oss i nået, men også når vi ser tilbake på hvordan vi tidligere var kledd (Entwistle, 2015, s. 32).

Being correctly dressed is thus an element of engaging successfully with the social world
(Twigg, 2013, s.15)

Klesidentitet fra da til nå

Sånn finklær vet du (dress med slips) Ja, det, det..det er så sjeldent jeg bruker..(ler)
Ja. Ja...(skulle du ønske du kunne pynte deg iblant ennå?)
Ja, det er så sjelden, så sjelden jeg tar på meg dressen..off..
Du (...) jeg er jo aldri noen steder vet du.. (Informant 8)

Informant 8 minnes hvordan han kjente seg vel i dress og slips, på spørsmål om det er noe han savner å kle seg i. Twiggs informanter opplever et tap i det å ikke kunne kle seg som de engang gjorde (2013, s.62). Flere av informantene i denne studien har også gitt uttrykk for dette. Selv om behovene har endret seg med alderdom og sykdom, viser utsagnene og i flere tilfeller antrekkene deres, at de fortsatt ønsker å opprettholde en

viss standard i bekledding. Informant 2 mimret tilbake til sitt yrkesliv i dress og slips, noe han knyttet positive assosiasjoner til. Minner er viktig for denne målgruppen, og de liker å få snakke om fortiden sin.

...og mange lurer jo på hvorfor jeg har kledd meg sånn til hverdags noen ganger (med dress og slips), og jeg bare...jo, men...Kanskje jeg kjente...kjenner seg litt vel da...og...(Informant 2)

Han "kjenner seg litt vel da", når han er kledd i dress og slips. Savnet som informant 8 kjenner kan oppfattes som at han også kjente seg vel i klærne. Å føle seg vel kan innebære at han kjenner seg fint kledd, ordentlig kledd, klassisk kledd, anstendig og ryddig. Antrekket føles komfortabelt, gir ham identitet, får ham til å fremstå som selvstendig, kompetent og profesjonell. Dette kan styrke selvtilliten, og bildet han har av seg selv. Ifølge Slepian, Ferber, Gold og Rutchick, kan klær i noen tilfeller endre vår holdning til oss selv og endre hvordan vi håndterer omstendigheter, løser utfordringer og oppfører oss (2015). En av de tilsatte fremhever at de enklere og funksjonelle klærne ikke alltid passer identitet til den eldste. Det kan oppleves som at informant 2, likt informant 8, også savner den følelsen av identitet klærne ga ham.

I sin artikkel "Article 1: Recalling memories through reminiscence theatre", forklarer Gjærum at arbeid med reminiscens i drama sikrer og bekrefter identitet og selvsikkerhet hos de eldre deltakerne, men også skaper en større tilhørighet (2013, s.14/227). Gjennom klær kan man sikre og bekrefte identitet og selvsikkerhet. Klær legges til som en fasade og en illusjon, som igjen er definert ved økt verdi og ytterligere brukbarhet (Loschek, 2009, s.134). Dette sier noe om at klær også handler om en iscenesettelse av individet selv. Iscenesettelsen bekreftes gjerne gjennom virkemidler som er assosiative for individet, som hva slags farger, tekstiler og former antrekket har. Papanek bruker estetikk og assosiasjon som to enkeltstående kriterier i sin designmetodikk, men forklarer at estetikk er overlappende med assosiasjon (1970, s. 21-22). Assosiasjon referer til trender i samtiden, men også individuelle preferanser knyttet til minner og mennesker.

Den trygge rammen som både kles-minner og nåværende klesbruk til sammen skaper, kan potensielt bli en hindring for informantenes ønske om funksjon, komfort og visuelt uttrykk. Som sosialantropolog Sophie Woodward påpeker, kan det å se tilbake på suksess i antrekk handle om konteksten i fortiden. Hun fortsetter med at gjennom klær kan man, med utgangspunkt i garderoben sin, se framover på et visualisert selv med et utenforstående blikk (Woodward, 2005, s. 25). Jeg forstår Woodward på den måten at hvordan personen bruker og kombinerer klærne sine til ulike anledninger, kan bidra til en større sammenheng mellom antrekk og identitet. Informantene i denne studien sier at de til en viss grad er opptatt av hvordan de ser ut med klærne sine. Selv om dette kanskje ikke er det viktigste for dem, uttrykker flere av informantene behov for å kunne velge om, når og hvordan de viser sin estetiske identitet.

5.4. Menneske og metode

Sko med borrelås er en løsning som også har blitt en trend for full-funksjonelle. Men, når man er avhengig av den synlige løsningen, kan det være en høyere terskel for å benytte seg av den. Hva som er kulturelt passende for et eldre menneske med synlige funksjonsutfordringer, trenger ikke være annerledes enn for et annet voksent menneske uten fysiske utfordringer. Små detaljer i klærne kan kommunisere høyløst om hensikt og intensjon, gjennom tegn som de fleste mennesker kan assosiere til (Papanek, 1970, s. 20).

Attraktive løsninger

Har litt plager med beina da. Går med to (...) kjøpte to sånne..staver da (..) Ja, det er veldig fint (..) Ja, dem er veldig fine altså..så klarer jeg holde balansen.
(Informant 8)

Informanten benytter gå-staver for vedlikehold av balanse og aktivitet, som er en form for egenomsorgs-ressurs. Ser vi en eldre person med stokk er det lett å forbinde ham eller henne med et skjørt og svakt menneske, men ser vi et eldre par på tur med gåstaver får vi inntrykk av spreke, funksjonelle mennesker. Gåstaver er greit på tur, men ikke på café eller i butikken (Rønneberg Næss og Øritsland, 2009, s. 187). Klær som er synlig og åpenbart utformet for å forenkle håndtering for mennesker med ulike funksjonsutfordringer, kan ha samme virkning. Spesialdesign i klær kan være situasjonsbasert, slik som klær til en med amputerte ben eller armer, eller kroppslig asymmetri. Uavhengig av om funksjonsutfordringen er synlig for andre eller ikke, trenger ikke klærne å fremheve funksjonsutfordringen. Nussbaumer understreker dette gjennom inkluderende design:

1. Unngår oppmerksomhet til funksjonsutfordringen
2. Er enkel å bruke for alle
3. Ekskluderer ingen (2012, s.177).

Twigg viser til at eldre, spesielt menn, foretrekker konservative og tradisjonelle klær som gjør at de slipper å forholde seg til de skiftende trendene innenfor mote (2013, s.14). Som flere av de mannlige informantene i denne studien uttrykker, så har de meninger om hva slags klær de vil ha på seg. Flere av dem ønsker å fortsette å bruke samme type klær de har brukt tidligere, og ønsker heller hjelp til å kle seg. Resultatene i denne studien tyder på at det mentalt komfortable og estetiske har vesentlig betydning. Kun to av ni informanter synes joggebukse er greit. De andre føler seg vel i skjorter, gensere og jeans, og ønsker å beholde samme lukning i bukser og skjorter som de har vært vant til tidligere i livet. Det betyr ikke at lukke-løsningen i klærne trenger å være den samme. Funksjoner som er ment for å gjøre bruken lettere, kan også utnyttes som dekorative detaljer. Det visuelle og symbolske klærne kommuniserer kan være sterkere i detaljene. Det betyr at måten detaljene er utformet på kan bidra til å synliggjøre eller skjule en forenklet funksjon i klærne.

En alternativ utforming kan innebære kompromiss med ønskene og behovene til målgruppen. Goldsmith påpeker at det må gjøres kompromiss for å lykkes med universell design i offentlig bygningsutforming, hvor det skal tilfredsstilles for alle mulige høyder og bredder på et bestemt område (1976, s.17). Siden klær er individuelle bruksgjenstander med et annet verdiinnhold enn bygninger, blir problemstillingen litt annerledes. Når det gjelder klær må det gjøres individuelle tilpasninger, som helst skal være attraktive. Derfor blir situasjonen når det gjelder klær nærmest omvendt av den som gjelder for bygningsutforming. Selv om et plagg må spesialtilpasses for funksjonsutfordrede, kan det være attraktivt for en full-funksjonell person. Klær må noen ganger spesialtilpasses til den enkelte målgruppen eller individet, men tilpasningen kan ha effekten av å være interessant for andre også.

Institusjoner og endring

Kunstteoretiker Bourriaud oppfatter kunstnerisk aktivitet som en lek, hvor form, mønster og funksjoner utvikler seg i forhold til perioder og sosial kontekst. Det er ikke en uforandelig essens (2002, s.11).

“Artistic activity is a game, whose form, patterns and functions develop and evolve according to periods and social contexts; it is not an immutable essence”
(Bourriaud, 2002, s. 11).

Beskrivelsen kan like gjerne gjelde den foranderlige moteverdenen, eller bare hverdagen med klær. Kunsten vi omgir oss med er ikke det samme som det vi ser i museer og gallerier, men den bygger på samme prinsipper. I artikkelen “*Forming Life*” (2013) argumenterer prodekan i forskning og utvikling ved fakultet for kunst, design og teknologi Arild Berg, professor i estetikk og kunstdidaktikk Boel Christensen-Scheel og psykiatrisk sykepleier Mette Home Ingeberg med at former i omgivelsene omkring, og sanselig utgangspunkt hos pasientene, har kraft til å påvirke psykiske helse. Studien undersøkte på to helseinstitusjoner hvordan estetikk i omgivelser kunne påvirke pasienter. Den ene helseinstitusjonen omfattet eldre pasienter.

I litteratur som handler om atmosfære i bygningsutforming brukes ord som *oppfattelse* og *opplevelse* for å beskrive hvordan vi mennesker relaterer til våre omgivelser (Pallasmaa, 2014, s.18-39). Om man overfører dette til klær kan det virke like naturlig å bruke disse ordene. Vi bruker klærne i forhold til våre omgivelser, og forholder oss til omgivelsene med klær. Dette vil si at vi også forholder oss til klær på en sanselig og emosjonell måte. Vi knytter ulike oppfattelser og opplevelser til klærne. Om et plagg skaper en tilfredsstillende silhuett, om stoffet kjennes behagelig og fargen har en god glød mot omgivelsene. Elementer som også kunne beskrevet en bygning eller et rom. Men klærne er med oss hele tiden, i ulike omgivelser. Man kan se den visjonære ideen om universell utforming som noe fullkomment, slik man ser på noe som defineres som estetisk som fullkomment. Spørsmålet er om det er mulig å oppnå fullkommenhet i en institusjon som moten, som trenger konstant endring.

Tradisjoner i institusjonaliserte handlinger har en tendens til å bli styrket og legitimert over tid. Dette ser man i institusjonens vilje til å opprettholde rytmen i institusjonens aktiviteter. En konsekvens er at handlinger alminneliggjøres. Alminneliggjøring og institusjonalisering er i seg selv begrensninger for fleksibilitet i menneskelig handling. Institusjoner har for vane å fortsette disse handlinger så fremt det ikke oppstår hindringer (Berger & Luckmann, 2000, s. 117). Denne tendensen til å holde på tradisjoner eller vaner, kan relateres til Papanek's beskrivelse av konformitet som en motsetning, og hindring til kreativiteten. Selv om konformitet for å ha struktur og orden på sosiale system er verdifullt, fungerer konformitet i tenkning som en hindring (Papanek, 1970, s.90). Konformitet betyr at større eller mindre grupper individer opptrer i tråd med gjeldende normer (Svartdal, 2018), noe som vi trenger for å bevare harmonien i et samfunn. Mote som institusjon preges av utfordringer som handler om kreativitet og fornyelse med tiltagende hurtighet. Det konformative i moten handler om den ensidige kroppsformen. Mote som et skiftende og utforskende kunstfelt, nærmere det avantgardiske, er ofte med hensikt skapt på grensen til hva som kan bæres av

mennesket. Moteinstitusjonen virker da både kreativ og konform, men uten at disse påvirker hverandre. Det kreative og kunstneriske utfordrer kroppen gjennom klærne, og motsatt. Denne utfordringen foregår likevel uten annen hensikt enn det kunstneriske, og fremstår da som en kontrast til en funksjonell og estetisk utforming av klær. En ikke-konform tenkemåte kan muligens bidra til en mer inkluderende utforming av klær, som også omfavner samfunnsgrupper som havner utenfor.

5.5. Inkludering og verdighet

Sosial bærekraft

Sosial bærekraft vektlegger beskyttelsen av de utsatte, respekt for sosialt mangfold og sikre at vi alle prioriterer sosial kapital (Maisel, 2018, s.xvi). Eksisterende alternativer som tilbyr klær for funksjonsutfordrede kan være kostbare i innkjøp i forhold til tilsvarende klær for full-funksjonelle. Plaggene som er masseproduserte for enkelte funksjonsutfordringer har kun en rekkevidde av størrelser og utforming. Tjenester som tilbyr tilpasning av plagg medfører ytterligere kostnad for brukeren. Professor emeritus Roger Coleman, seniorlektor Cherie Lebbon og forfatter og direktør ved Helen Hamlyn centre for design Jeremy Myerson, påpeker at en fysisk og emosjonell samstemthet vil være målet for et inkluderende utformet produkt. Han fortsetter med at dette krever en empati for de utsatte, og til tider marginaliserte grupper, som for eksempel flere av de eldste av oss (2003, s.480).

Nødvendigheten av brukerinvolvering

Det er vanskelig å se for seg at man selv blir gammel, og at man vil kunne oppleve sykdom og funksjonsbegrensninger som følge av alderdom. Dette kan være en årsak til at målgruppen havner mellom to stoler når det kommer til produktutvikling. I rapporten *“The natural, the normal and the normative: Contested terrains in ageing and old age”*, skriver Ian Rees Jones og Paul F.Higgs at istedenfor å søke etiske argumenter om rett og galt, normal og normativ, slik som det relateres til i aldring og alderdom, behøver vi å

se på levd erfaring hos de som engasjerer seg, trekker seg tilbake, eller er ute av stand til å engasjere seg selv i disse omstridte områdene (2010). Begrepet telesis, som brukt av Papanek, kan benyttes for formålet med å benytte universell og inkluderende utforming i klær for målgruppen, ved å inkludere deres behov i naturens og samfunnets lover. Da blir telesis slik: For å kunne utforme klær for de eldste med funksjonsutfordringer, vil man måtte bruke informasjon fra målgruppen på en veloverveid og hensiktsmessig måte (Papanek, 1970, s.18).

I dag finnes det mange måter å unngå uheldig utforming i klær på, som for eksempel ved et tverrfaglig samarbeid, brukerinvolvering og bruk av funksjonskomplekset (Papanek, 1984, s.277). Ifølge Papanek består et tverrfaglig designteam av en designer, en antropolog, en sosiolog og en ingeniør. En biolog, lege og psykolog, kan i noen tilfeller være inkludert (Papanek, 1984, s. 304). Papanek's forslag antyder at forskning og samarbeid på tvers av flere fagretninger kan øke en optimal produktutforming. Det synes likevel vesentlig å innhente data fra brukerne selv først og fremst, men også de tilsatte kan ha verdifulle observasjoner slik som vist i denne studien. Steinfeld påpeker at universell design sannsynligvis vil øke brukervennligheten for alle brukere, også for dem som har omsorg for brukere av klærne (Steinfeld, 2012, s. 149).

Forslag til Europeisk standard prEN17161 at involvering av brukere tidlig i planleggingsfasen av produkter er viktig for utforming (August, 2017). Det å involvere brukere sees som suksessfullt for en universell utforming (Preiser, 2009, s. 44). Nødvendighet av grundig kjennskap til brukerne er avgjørende, for i motsatt fall kan klærne oppleves som vanskeligere. Ken Heap forteller at når vi lytter med forståelse og engasjement til den eldres minner og kanskje aktivt oppfordrer vedkommende til å se tilbake, så trer vi inn i en kontakt- og samtaleform som i høy grad fremmer jeg-integriteten (2002, s.155). Målgruppen ønsker å bli spurt og forteller gjerne. En økt

styrking av jeget hos målgruppen kan støtte et samarbeid med gruppen, og gi økt innsyn i deres reelle behov.

Bruk og varighet

Et viktig aspekt ved universell og inkluderende design er den holistiske ideen. Den holistiske ideen får fram at inkluderende design gjelder for alt og alle, både globalt og lokalt (Nussbaumer, 2012, innledning/ Maisel et.al., 2018, s.2/ Papanek, 1970, s.15). For å oppnå en fullkommen og holistisk funksjon er det mange kriterier som må samhandle gjennom hele prosessen. Dette innebærer også at man ser utover det ferdige produkt, og videre til hva som skjer med produktet når det avhendes på grunn av ulike årsaker (Maisel, 2018, s. 33). Mine informanter tar riktignok ikke opp dette tema, men det er såpass stort tema i dag at man ikke kommer utenom miljø- og bærekraft. For informantene er opprettholdelse av helse aktuelt, og da i forhold til at klær kan inneholde giftige substanser og materialene kan ha negativ virkning ved bruk rett på hud.

Krav til en produksjon hvor det tas hensyn til miljø, bærekraftighet og etiske forhold er sterkt på vei inn i produksjon av mote og klær. Konsepter som 'planlagt foreldelse' og 'forbruksavfall' har vært utbredt i siste del av 1900-tallet, og skaper nå veier til et mer nøkternt og bevisst forhold til konsumering (Maisel, 2018, s. xvii). Som Papanek sier, er det lettere å selge varer som må kastes etter bruk, fordi det er lagd for engangsbruk eller med kort varighet på grunn av billige og svake materialer. Klær som produseres billigst mulig og selges som en kostbar merkevare, uavhengig av materiale og kvalitet er et negativt eksempel motens immaterialitet. Markedsøkonomiens dominans forhindrer på denne måten utvikling av en rasjonell designstrategi (1970, s.57). Hvordan kan man da se for seg fremtidige scenarier i klær? (Maisel, 2018, s. 33). Dette spørsmålet kan generere flere spørsmål. Vi kalkulerer med levetiden på produkter som maskiner, og verdsetter produkter etter denne varigheten. Det kan være på tide å spørre etter det samme i klær, og om hva som da er akseptabel pris på et klesplagg. Når er et produkt

eller plagg foreldet, og hvor lenge skal det kunne vare? Hva kan det koste ut fra disse anslagene? Hvor ofte ønsker vi, og trenger vi, å bytte ut med en annen farge og en annen form? Her kan man også benytte Papaneks aktuelle spørsmål; hvor bra, istedenfor; hvor mye? (1984, s.277). Eller spørre hvilken type bruk plagget utformes for? Varigheten på plagget kan også vurderes ut fra hva slags bruk, hvem skal bruke det til hva, og hvilket vedlikehold det utsettes for (Fletcher, 2015). Det kan på sikt bli aktuelt å merke aktuelle produkter med 'inkluderende design', på samme måte som man for eksempel bruker 'Svanemerket' og 'Oekotex' (Svanemerket, 2012/ Forbrukerrådet, 2019). Selv om informantene ikke diskuterer miljø og bærekraft, så tar de opp tema som tilhører denne diskusjonen, slik som varighet, kvalitet og materialer i klærne.

Bilde 10. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018).

6. Konklusjon

Konklusjonen viser funnene fra det analysert materiale. Funnene omfatter behov og utfordringer hos informantene. Jeg gjør en sammenfatning av ulike perspektiver fra diskusjonen i forhold til problemstillingen.

6.1. Empiriske funn

Funksjonelle klær som er egnet for de eldstes funksjonsutfordringer er et reelt behov, ifølge både de eldste selv og de tilsatte som jobber tett sammen med dem. Klærnes estetiske og sosiale funksjon er minst like viktig etter oppnådd pensjonsalder. Når flere mennesker lever lenger, vil det eksistere behov på dette område. Klærnes estetiske betydning kan synes å ha innvirkning på både følelsen av identitet, verdighet og velvære. Klær danner en slags sub-kommunikasjon mellom mennesker, både innenfor mindre grupperinger i samfunnet, og på tvers av disse. Denne kommunikasjonen gjør at potensialet for utvikling av klær for også mer marginaliserte grupper, er tilstede. Ved å bruke universell og inkluderende utforming i klær for målgruppen, vil disse menneskene kunne velge hvordan de vektlegger denne kommunikasjonen gjennom klær. De får muligheten til å velge sin estetiske identitet i klær som samtidig er funksjonelle og spesialtilpasset deres behov.

Tilgang, selvstyring og estetikk

Jeg har brukt teori fra universell og inkluderende utforming for å kategorisere og analysere klær for de eldste med funksjonsutfordringer. Jeg har funnet at informantene til en viss grad har tilgang på funksjonelle klær. Disse klærne har for eksempel strikk i livet, elastiske tekstiler og sko med borrelås. Likevel fremhever informantene mangler, slik som bukser som strammer over knærne, små knapper og glidelåser, og trange ermehull. Tilgang og utvalg er ikke optimalt. Videre kan det virke som om informantene ikke har tilgang på klær som dekker både de funksjonelle og estetiske behovene i ett

plagg. De tilsatte ved omsorgssentrene hadde en oppfatning av at det funksjonelle var det viktigste for informantene. De eldste uttrykker selv at de ønsker mulighet til å styre egen påkledning mest mulig selvstendig.

Informantenes stemmer gjør det klart at det ikke bare er funksjonelle og praktiske behov som gjelder. Som hos resten av befolkningen er det sosiale og estetiske i klær like viktig for målgruppen. Målgruppen har til en viss grad behov for tilgang til klær med tilfredsstillende estetisk uttrykk. Tilgangen på dette er ufullstendig. For de eldste kan det synes som at det er viktigere med presentable og personlige klær, heller enn å følge med på motens nyheter. Informantene uttrykker ønske om å velge om, når og hvordan de ønsker å konstruere en estetisk identitet. Det likevel viktig å være riktig kledd for riktig situasjon, slik Twigg påpeker (2013, s. 24). Den fysiske mestringen hos informantene kan se ut til å påvirke den mentale komforten, og motsatt. Jeg viser derfor igjen til sammenhengen mellom estetikk og funksjon i klærne for målgruppen.

Fordeler ved bruk av teorier fra universell og inkluderende utforming

En inkluderende utforming i klær for de eldste med funksjonsutfordringer er viktig for individets verdighet, integritet og selvstyring. Det er viktig for en verdig deltakelse i ulike sosiale sammenhenger. De eldste har behov for å fungere mest mulig selvstendig, og for å bekrefte identitet gjennom klær. Gjennom undersøkelse av ni informanters hverdag med klær blir det synlig at funksjon henger sammen med estetikk i klær. En større vekt på samhandling av disse områdene er vesentlig når det gjelder klær. I oversikten som figur 1 viser, representeres estetikk, eller attraktivitet, i kun to kriterielister, fra henholdsvis 1970 og 2005. Det kan virke gunstig å danne egne kriterier for utforming som er rettet mot klær, og eventuelt spesialisert for målgruppe. Det er likevel grunnleggende viktig å forholde seg til kriteriene innenfor teorien selv om det ofte dreier seg om bygninger, fordi det handler blant annet om mennesker og likeverdighet.

Klær preges av mote, men det finnes andre produkter og tilbehør som preges av mote og derfor står overfor samme utfordringer (Rønneberg Næss og Øritsland, 2009, s. 184). Mote styres av immaterielle verdier, og derfor oppstår det noen motsetninger i forhold til klær. Motens symbolverdi retter seg i stor grad mot de yngre, og ikke de eldre. Moten styrer gjerne hva som blir tilgjengelig på grunn av sterke kapitalkrefter i markedet. Men kriterier i universell og inkluderende utforming kan tilpasses motens immaterielle verdi slik at man dekker behovene til målgruppen, slik Rønneberg Næss og Øritsland foreslår (2009, s. 182). Klepps forslag om et større fokus på klærs materielle verdi, kan også hjelpe til med å imøtekomme motens immaterialitet (2016, s.96). Ved å rette seg mot den materielle verdien i klærne kan funksjon, utforming og materiale oppnå en bruksverdi som blir attraktivt for flere mennesker enn målgruppen. Attraktivt gjennom brukervennlighet og den materielle verdien. Er hensynet til miljø, sikkerhet og etikk i tillegg til stede, har klærne dekket det meste innenfor universell og inkluderende utforming. Når klærne får denne oppmerksomheten kan de igjen oppnå en immateriell verdi fordi mange ønsker klærne samtidig. De eldste med funksjonsnedsettelse har større og andre behov som er full-funksjonelle, men også særskilte behov som flere ville hatt nytte av. Det er verdt å se på den totale verdien i utforming av klær for målgruppen, på lik linje som produktutforming ellers og i samsvar med prinsipper fra universell og inkluderende utforming.

Målgruppens verdifulle erfaring

Både det å dele erfaringer ved tverrfaglig samarbeid, og å samarbeide med målgruppe vil være effektivt. Brukerinvolvering er nødvendig for å imøtekomme de eldstes behov. Informantenes bevissthet omkring egen mestring er høyt, og opprettholdelse av egen mestring bør vektlegges. Informantene velger å fremheve det de *kan* utføre, noe som er et positivt utgangspunkt. Men de fleste deler også mye av det de ikke kan utføre, og slik kan man avdekke alle elementene man kan forsøke å finne løsninger på. Først ved å se gjennom brukerens øyne kan man se hva slags behov som er nødvendig å vektlegge.

Ved bruk av universell og inkluderende teorier settes ikke eldre i en stigmatiserende bås men inkluderer dem på lik linje med alle andre. Tanken er at klærne skal gi brukeren en følelse av verdighet og tilfredsstillelse. Spesialtilpassede klær og hjelpemidler formidler i beste fall et uttrykk som 'nøytral' eller 'for alle', og mangler derfor en klar estetisk retning som mennesker vil assosiere seg med (2009, s.182-185).

6.2. Inkluderende standard

Innenfor klær- og moteindustri produseres fortsatt spesialdesign. Spørsmålet er hvordan man kan utvikle klær med spesialdesign som er attraktive for de som skal bruke dem. Først når behovene til målgruppen kan bli dekket gjennom en utforming som er attraktiv på lik linje med andre klær på markedet, er klærne inkluderende utformet. I dag er målgruppen en av de oversette.

Valgmuligheter

De funksjonsutfordrede eldste har behov for valgmuligheter. Ikke alle skal bruke attraktive joggebukser, men alle skal ha mulighet til å velge klær som gjør at de ikke blir marginalisert. Det estetiske og visuelle uttrykket ved klærne er viktig for informantene. Når informantene snakker om hvordan klærne fungerer praktisk, uttrykker de behovet for at klærne skal se mest mulig lik ut som de klærne de har brukt før. De vil ha mulighet til å skille mellom hverdag og fest i klærne, selv om det blir lenger mellom festlighetene. De vil ha valgalternativer i farger. De vil mestre mest mulig, uten å alltid må finne løsninger i nærheten, eller bruke lang, og kanskje smertefull tid på å kle seg. For innsatsen er der. Informant 8 mestrer å kle seg ved hjelp av en skammel, for han "hakke blitt så gammal ennå".

Veien til verdighet

Det kunne virke som at informantene hadde en balanse mellom krav og ressurser i sin egenomsorg. Universell og inkluderende utforming kan bidra til opprettholdelse av balansen i egenomsorg, gjennom å ta hensyn til hva de mestrer selv. Dette kan gjøres ved å utforme klær som gir målgruppen mest mulig selvstyring i klesbruk. Når det tas hensyn til antropometriske variasjoner, motoriske ferdigheter og estetikk, har målgruppen mulighet til å oppnå større grad av sosial inkludering og verdighet. De fleste informantene vil benytte strikk i livet på buksene, og generelt elastiske klær. Noen er opptatt av at funksjonene skal være, eller i iallefall se ut, som de klærne de har brukt før. Dette innebærer små knapper i skjorten, og glidelås og knapp i buksen. Informant 6 foreslår selv at knappene og glidelåsene byttes ut med borrelås, slik en av de amerikanske butikkene bruker i sine klær (www.silverts.com, 2019).

Ved spesialtilpasning som angår flere funksjonsutfordringer, vil som nevnt effekten kunne bli at flere kan finne plagget interessant. Spezialtilpasset utforming for en type funksjonsutfordringer vil kunne passe for flere andre om den blir produsert i et bredt utvalg av størrelser og passformer. Når flere mennesker blir interessert i de samme klærne øker den immaterielle verdien, noe som kan bety større inkludering for menneskene som trenger disse klærne. Som Loschek påpeker, er klær avhengig av designerens initiativ, mens mote avhenger av aksepten fra betrakter og bærer (2009, s. 136). Det visuelle og symbolske klærne kommuniserer kan være sterkere i detaljene. Det betyr at måten detaljene er utformet på kan bidra til å synliggjøre eller skjule en forenklet funksjon i klærne. For at det skal være interessant nok kan det være en fordel at utformingen vektlegger attraktivitet og assosiasjon, slik Rønneberg Næss og Øritsland foreslår (2009, s.182), og slik Papanek foreslår i sitt funksjonskompleks (1970, s. 15). Gjennom inkluderende utforming for målgruppen kan det oppstå en mulighet til å utfordre konforme og bestående oppfatninger og holdninger, både om målgruppen, og om klær som mote. Brukerinvolvering er et sted å starte.

7. Litteraturliste

Berger, P. L. & Luckmann, T. (2000) *The Social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books

Bjerck, M., Klepp, I.G. & Skoland, E. (2013) *Made to fit: Å kle en avvikende kropp- handikap og klær*. Oslo: Statens Institutt for forbruksforskning. Hentet 21.2.2018 fra: http://www.hioa.no/extension/hioa/design/hioa/images/sifo/files/file79516_oppdragsrapp_ort_9-2013_web.pdf

Blaakilde, A.L. (2007) 'Livshistorie og reminiscens' i (ed) Swane, C.E., Blaakilde, A.L. & Amstrup, K. (2007, 2.utg.) *Gerontologi: livet som gammel: en tværfaglig lærebog i gerontologi*. København: Munksgaard Danmark

Boys, J. (2014) *Doing disability differently: an alternative handbook on architecture, dis/ability and designing for everyday life*. New York: Routledge

Bugge, M. (2018, 12.september) Da verdensmesteren havnet i rullestol begynte folk å snakke med babystemme til henne. *Aftenposten*. Hentet fra https://www.aftenposten.no/100Sport/andredretter/Da-verdensmesteren-havnet-i-rullestol_-begynte-folk-a-snakke-med-babystemme-til-henne-261156b.html

Böhme, G.(2014) 'Urban Atmospheres: Charting new directions for architecture and urban planning' in (ed) Borch, C. *Architectural atmospheres: on the experience and politics of architecture*. Basel: Birkhauser Verlag AG

Böhme, G. (2001) 'Innføring' fra Aesthetic, overs.av Bø-Rygg, A.i *Estetisk teori- en antologi* (2008) red. av Bale, K. & Bø-Rygg, A. Oslo: Universitetsforlaget

Carroll, K.E., & Kincade, D.H. (2007) *Inclusive design in apparel product development for working women with physical disabilities*. Hentet 15.2.2018 fra <https://doi-org.ezproxy.hioa.no/10.1177/1077727X07299675>

Christoffersen, L.& Johannessen, A. (2012) *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt Forlag AS

Clarkson, P.J., Coleman, R., Keates, S., Lebbon, C. (2003) *Inclusive design- design for the whole population*. London: Springer

Clarkson, J. (2009) 'Designing a more inclusive world' in Vavik, T. (red) (2009) *Inclusive buildings, products & services- challenges in universal design*. Trondheim: Tapir Academic Press

Clarkson, J. (2017) *Inclusive design toolkit*. Hentet 25.10.2018 fra <http://www.inclusivedesigntoolkit.com/why/why.html>

Coleman, R., Lebbon, C. og Myerson, J. (2003) 'Design and Empathy' in Clarkson, P.J., Coleman, R., Keates, S., Lebbon, C. (2003) *Inclusive design- design for the whole population*. London: Springer

Eikhaug, O. (2009) 'Design for all in a commercial perspective' in Vavik, T. (red) (2009) *Inclusive buildings, products & services- challenges in universal design*. Trondheim: Tapir Academic Press

Entwistle, J. (2015) *The Fashioned body- Fashion, Dress & Modern Social Theory*. Cambridge: Polity Press

European Commission (Eurostat) (2017)

Eurostat, the statistical office of the European Union (2018) Hentet 20.2.19 fra <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/elderly/index.html>

Fernàndes-Ballesteros, R. (2006) 'GeroPsychology- An applied field for the 21th century' in *European Psychologist* 2006; Vol. 11(4):312–323 DOI 10.1027/1016-9040.11.4.312
Autonomous University Madrid: Hogrefe & Huber Publishers

Fletcher, K. (2012/ online 2015) 'Durability, Fashion, Sustainability: The Processes and Practices of Use' in *Fashion Practice: The Journal of Design, Creative Process and the Fashion Industry*, Vol.4, Issue 2, 2012, pages 221-238. Published online 27.april 2015.

Forbrukerrådet (2019) Oekotex. Hentet fra <https://www.forbrukerradet.no/merkeoversikten/helse/okotex/>

Franklin, A. (2013). 'Phenomenal dress! A personal phenomenology of clothing' i *Clothing Cultures* 1(1), 83–91. doi: 10.1386/cc.1.1.83_1

Gjærum, R.G.,(2013) 'Recalling memories through reminiscence theatre' in *InFormation: Nordic Journal of Art and Research*, 01 December 2013, Vol.2(2)

Goldsmith, S. (1976) *Designing for the disabled*, 3rd edition. London: RIBA Publications Limited

Heap, K. (2002) *Samtalen i eldreomsorgen- kommunikasjon, minner, kriser, sorg*. Oslo: Kommuneforlaget

Hendriksen, C. (2007) 'Kroppens biologiske aldersforandringer' i (ed) Swane, C.E., Blaakilde, A.L. & Amstrup, K. (2007, 2.utg.) *Gerontologi: livet som gammel: en tværfaglig lærebog i gerontologi*. København: Munksgaard Danmark

Hjelpemiddelsentralen, NAV.

<http://www.hjelpemiddeldatabasen.no/r4x.asp?linktype=iso&linkinfo=0903>

Hentet 8.3.2018 og 13.4.2019.

Jackson, L (2015)

<https://www.npr.org/2015/07/25/425890021/from-canes-to-closures-designing-with-style-for-people-with-disabilities> Hentet 5.des.2017.

Jackson, L (2018) <http://www.thegirlwiththepurplecane.com/> Hentet 26.nov. 2018

Jackson, L. (2018) <https://www.disabledlist.org/> Hentet 26.nov. 2018.

Johannessen, A., Tuft, P.A., Christoffersen, L. (2011) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt Forlag AS

Jones, I.R. & Higgs, P.F. (2010) 'The natural, the normal and the normative: Contested terrains in ageing and old age' in *Social Science & Medicine*, Vol.71(8) pp.1513-1519.

Journalisten, uten forfatter (2012, 17.august/ 2014, 10.oktober) 'Dette er stygt av DN' i *Journalisten*. Hentet fra

<https://journalisten.no/birgit-skarstein-dagens-naeringsliv-likestillingsombudet/dette-er-stygt-av-dn/145362>

Kaiser, S.B. (2012) *Fashion and cultural studies*. London: Berg

Kawamura, Y. (2005) *Fashionology*. Oxford: Berg

Kenny, L.J. (2012) 'Dressing Justly: Sit Up for Your Rights' in Von Busch, O. (2012) *Just Fashion: Critical Cases on Social Justice in Fashion*. New York: Selfpassage

Kvale, S. (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Klepp, I.G. (2009) Klær, kropp og velvære: Hva vil det si å føle seg velkledd? i Gradén, L. & McIntyre, M.P.(2009) *Modets Metamorfoser den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Stockholm: Carlsson Bokförlag

Klepp, I.G., Rysst, M. (2016) 'Deviant bodies and suitable clothes', in *Fashion Theory*, vol.21, s. 79-99, 2017, issue 1.

(eds) Langdon, P., Clarkson, J.& Robinson, P. (2010) *Design Inclusive Interactions*. London: Springer-Verlag

Lewis, J. E., Neider, M. B. (2017). *Designing wearable technology for an aging population*. *Ergonomics in Design*, 25(3), 4–10. Hentet 2.4.2018.

Loschek, I. (2009) *When clothes become fashion- Design and innovation systems*. Oxford: Berg

Lovdata (2019) Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger av 13.9.2017 for 01.01.2018. Hentet 8.1.2019 fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-06-21>.

Lovdata (2018) Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestilling- og diskrimineringsloven) Hentet 20.2.2018 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51/KAPITTEL_7#%C2%A741

Lövgren, K. (2016) 'Comfortable and leisurely: Old women on style and dress' in *Journal of Women & Aging*, 2016, Vol.28(5), pp.372-385

DOI: 10.1080/08952841.2015.1018029

Malterud, K. (2011) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. 3.utg. Oslo: Universitetsforlaget

Maisel, J.L., Smith, K., Steinfeldt, E. & Tauke, B.M. (2017) *Inclusive design- Implementation and evaluation*. Oxford: Taylor & Francis Ltd.

Marconi, R. (2007) *Lagerfeld Confidential*. (ApTypAL, Feb 19. 2019, 17:09) Hentet fra https://www.youtube.com/watch?v=OyaQk_iv-Yg

Matchar, E. (2018) 'Designing "Adaptive clothing" for those with special needs' in *Smithsonian Magazine*. Hentet 28.1.19 fra: <https://www.smithsonianmag.com/innovation/designing-adaptive-clothing-for-those-with-special-needs-180968976/>

McCann, J. & Bryson, D. (2009) *Smart Textiles and Wearable Technology*. Cambridge: Woodhead

McCord, Alice B. (1995, 22.mai) 'Apparel retailers don't get older customers' (Viewpoint) in *Marketing News*, Vol.29(11), p.4(2)

Negrin, L. (2013) 'Maurice Merleau-Ponty: The Corporeal Experience of Fashion' in Rocamora, A. & Smelik, A. *Thinking Through Fashion- a Guide to Key Theorists*. London: I.B.Tauris

NESH.

<https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>

Hentet 7.3.2018.

Nussbaumer, L. (2012) *Inclusive Design- A universal need*. New York: Fairchild Books

Orth D, Davids K, Wheat J, Seifert L, Liukkonen J, et al. (2013) *The Role of Textured Material in Supporting Perceptual-Motor Functions*. PLoS ONE 8(4): e60349.

doi:10.1371/journal.pone.0060349

Pallasmaa, J. (2014) 'Space, Place and Atmosphere: Peripheral Perception in Existential Existence' in (ed) Borch, C. *Architectural atmospheres: on the experience and politics of architecture*. Basel: Birkhauser Verlag AG

Papanek, V. (1970) *Miljø for millioner- design for behov eller profit*. Viborg: Gyldendal

Papanek, V. (1984) *Design for the real world- human ecology and social change*.

London: Thames & Hudson

Pheasant, S. & Haslegrave, C.M. (2006) *Bodyspace: Anthropometry, Ergonomics and the Design of Work*. Boca Raton: Taylor & Francis Group

Pickard, S. (2011) 'Health, illness and normality: The case of old age' in *BioSocieties*, London Vol. 6, Issue 3 (Sep 2011): 323-341. DOI:10.1057/biosoc.2011.10

Postholm, M. (2005) *Kvalitativ metode en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Rønneberg Næss, I. & Øritsland, T.A. (2009) 'Inclusive mainstream products' in Vavik, T. (red) (2009) *Inclusive buildings, products & services- challenges in universal design*. Trondheim: Tapir Academic Press

Sanford, J.A. (2012) *Design for the Ages: Universal Design as a Rehabilitation Strategy*. New York: Springer Publishing Company LLC

Schofield, N.A., Ashdown, S.P., Hethorn, J., LaBat, K., Salusso, C.J. (2006) 'Improving Pant Fit for Women 55 and Older through an Exploration of Two Pant Shapes' in *Clothing and Textiles Research Journal*, vol.24, 2:pp.147-160., First published Mar 1, 2006.

Smith, H. & Dean, R.T. (2009) *Practiceled Research, Researchled practice in The Creative Arts*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Silhuett (2018, 20.april) Store Norske Leksikon. Hentet 29. November 2018 fra <https://snl.no/silhuett>.

Silverts (2019, 10.januar) Hentet 10.januar 2019 fra <https://www.silverts.com/elderly-clothing/>

Slepian, M.L., Ferber, S.N., Gold, J.M. & Rutchick, A.M. (2015) 'The cognitive consequences of Formal Clothing' in *Social Psychological and Personality Science*. doi: 10.1177/1948550615579462

Hentet 20.11.18 fra

<https://www.psychologicalscience.org/news/minds-business/when-clothing-style-influences-cognitive-style.html#.WTmBucaZNBw>

Starkey, S. og Parsons, J. (2019) 'Inclusive apparel Design for Baby Boomer Women' in *Fashion Practice*, Vol.22, issue 1, published online 29 Mar 2019. Pages 81-104. Hentet 8.4.2019 fra <https://doi-org.ezproxy.hioa.no/10.1080/17569370.2019.1565382>

Svanemerket (2012) *Nordisk Miljømerking: Bakgrunn for miljømerking av tekstiler, skinn og lær 12. desember 2012*
http://www.svanemerket.no/Documents/Kriterier%20mm/Tekstil_bkg_4_no.pdf Hentet 30.9.2018

Svartdal, F. (2018, 22.mai) Konformitet. Hentet 19.2.2019 fra https://snl.no/konformitet_-_psykologi

(ed) Swane, C.E., Blaakilde, A.L. & Amstrup, K. (2007, 2.utg.) *Gerontologi: livet som gammel: en tværfaglig lærebog i gerontologi*. København: Munksgaard Danmark

Sykepleien.no (2007) uten forfatter. "Husker du..?" Om erindringsarbeid. PUBLISERT: 23.08.2007 OPPDATERT: 04.03.2009 <https://sykepleien.no/forskning/2007/08/husker-du>
Hentet 14.2.2018.

Twigg, J. (2013) *Fashion and Age- Dress, body and later life*. London: Bloomsbury

Vavik, T. (red) (2009) *Inclusive buildings, products & services- challenges in universal design*. Trondheim: Tapir Academic Press

Von Busch, O. (2012) *Just Fashion, Critical Cases on Social Justice in Fashion*. New York: Selfpassage

Wagner, L. og Nygren, C. (2007) 'Rehabilitering av ældre' i (ed) Swane, C.E., Blaakilde, A.L. & Amstrup, K. (2007, 2.utg.) *Gerontologi: livet som gammel: en tværfaglig lærebog i gerontologi*. København: Munksgaard Danmark

Yin, R. (2014) *Case study research: Design and Methods*. Los Angeles: Sage Publications Inc.

Yin, R. (2010) *Qualitative Research from Start to Finish, First Edition*. United States: Guilford Publications Inc.

Yin, R. (2007) *Fallstudier: Design og gjennomförande*. Malmö: Liber

Bildeliste

Bilde 1. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre. Denne skjorten i bomull er en klassiker (foto: privat, mars 2018) s. 16.

Bilde 2. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018) s. 39.

Bilde nr. 3. Couple holding hands.

<https://www.ninjakillercat.co.uk/2015/07/unrequited-love.html> (23.juli 2015)

Hentet 9.3.2018.s.46

Bilde 4. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre. Bukser med elastisk liv i syntetisk tekstil (foto: privat, mars 2018) s.57.

Bilde 5 og 6. Skisser fra observasjon av stoltrim (skisser: privat, 2017) s.61.

Bilde 7. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018) s.69.

Bilde 8. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018) s.79.

Bilde 9. Klær som selges på omsorgshjem og dagsenter for eldre (foto: privat, mars 2018) s.84.

Figurer

Figur 1. Papanek's funksjonskompleks.s.34

Figur 2. Oversikt over seks ulike lister kriterier i universell og inkluderende design 1970-2018.s.37

Figur 3. Oversikt over kriterier fra flere lister i universell og inkluderende utforming.s.38

Figur 3. Oversikt fra intervju: behov og utfordringer.s.80

Figur 4. Oversikt fra spørreskjema: Behov og utfordringer.s.81

Figur 5. Konkrete funn innenfor kriterier.s.82